

OKLOPNE JEDINICE

VOJNO DELO

БИБЛИОТЕКА
ДОМА ЈНА → БЕОГРАД

Уч. бр.	II-1a-237 пр. 1
Клас. Бр.	15269

VOJNA BIBLIOTEKA

NAŠI PISCI

KNJIGA TRIDESET DRUGA

UREĐIVAČKI ODBOR

BOŽO BOŽOVIĆ, MARTIN DASOVIĆ, MILINKO ĐUROVIĆ, BRANISLAV JOKSOVIĆ, BOGDAN OREŠCANIN, MILOŠ SUMONJA,
NOVO MATUNOVIĆ – odgovorni urednik

VOJNOIZDAVAČKI ZAVOD JNA „VOJNO DELO“

OKLOPNE JEDINICE

JUČE, DANAS I SUTRA

BEOGRAD
1962

ЦЕНТРАЛНА БИБЛИОТЕКА И

БЕОГРАД

кат. III-1a-237/1

инв. бр. 17227

UVOD

Pojavom tenkova u prvom svetskom ratu 1916. god. pojavio se i novi rod vojske. Paralelno sa njihovim razvojem menjao se i način upotrebe, mada ne uvek. Zbog toga vidimo u docnijim ratovima, a naročito u drugom svetskom ratu, niz njihovih neuspeha koji su u prvom redu uslovljeni njihovom nepravilnom upotrebom.

Način upotrebe, uloga i mesto rodova u pojedinim armijama zavise od niza faktora (politički, vojni, ekonomski). Kako se ti faktori neprekidno menjaju i razvijaju menja se i način upotrebe svakog pojedinog roda. Veoma je važno blagovremeno zapaziti te promene, jer svako zakašnjenje ima teških posledica.

Na bazi jednostrane analize pojedinih faktora stvorene su nekolike teorije: Duetova, o odlučujućoj ulozi avijacije; Ajmansbergerova i Guderijanova, o rešavajućoj ulozi tenkova, britanskih teoretičara, o odlučujućoj ulozi mornarice, a u najnovije vreme i o presudnoj ulozi atomskih sredstava itd. Međutim, ratna praksa je pokazala neodrživost takvih teorija.

Određivanje uloge i mesta jednog roda vojske je značajno pitanje za svaku armiju. Od njegovog pravilnog rešenja zavisi, u znatnoj meri, borbena vrednost svake armije, a u krajnjoj liniji može imati i znatan uticaj i na ishod oružane borbe. Poznato je da su Britanci između dva rata odlučujuću ulogu pridavali mornarici, a Nemci avijaciji i oklopnim jedinicama. Rat je pokazao ko je bio u pravu.

U prvom periodu osnovna uloga tenkova bila je da podržavaju pešadiju. Njihov zadatak je bio da savladaju žične prepreke i ometaju dejstvo neprijateljskih mitraljeza i ostalog pešadijskog naoružanja. Te zadatke tenkovi su uspešno rešavali. Međutim, već pri kraju prvog svetskog rata osećala se potreba da im se dodeli i šira uloga (eksploatacija uspeha, pretvaranje taktičkog u operativni uspeh). Za te zadatke neki vojni teoretičari su predlagali da se formiraju krupne oklopne jedinice. Međutim, rat se ubrzo završio i te ideje su ostale neostvarene. Iskustva iz upotrebe tenkova u prvom svetskom ratu bila su relativno mala *g. d. k.*

Koliki značaj ima pravilna upotreba tenkova, najbolje se to ogledalo 1940. god. Francuzi i Nemci imali su približno isti broj tenkova i po broju i po kvalitetu, pa su ipak Francuzi pretrpeli potpuni poraz.

Mesto i ulogu tenkova treba razmatrati u svojoj armiji i u armiji potencijalnog neprijatelja. Drugi svetski rat daje dovoljno primera do kakvih posledica može doći ako se tako ne radi. Francuska, poljska i stara jugoslovenska vojska nisu pravilno ocenile značaj tenkova u nemačkoj armiji i zato su, pored ostalog, i za kratko vreme bile pregažene.

Drugi svetski rat značio je punu afirmaciju tenkova kao roda vojske. Pojava atomskog naoružanja još više je istakla važnost oklopnih jedinica.

O značaju oklopnih jedinica nema danas velikih neslaganja, ali postoje najrazličitija mišljenja o njihovoj ulozi i upotrebi, naročito o njihovom daljem razvoju. Posebno pitanje u sklopu ovih pitanja predstavlja uloga i mesto oklopnih jedinica malih armija.

Savremena vojna literatura dosta široko tretira probleme oklopnih jedinica, ali fragmentarno. Takoreći, nema rada koji celovito obuhvata problematiku oklopnih jedinica. Slično je stanje i kod nas. Pored ovoga u inostranoj literaturi dominiraju subjektivna gledanja pojedinih pisaca, zavisno od njihove nacionalne ili političko-ideološke pripadnosti.

Danas se može govoriti i o oklopnim jedinicama, a da u njima i nema tenkova (bataljon oklopne pešadije

sa oklopnom artiljerijom, inženjerijom itd.). Tenkovskim jedinicama se nazivaju samo one koje u svom sastavu imaju tenkove. Sve ostale su oklopne jedinice.

Cilj knjige je da našim starešinama pruži delo koje će celovitije zahvatiti problematiku oklopnih jedinica i da se jasnije sagledaju njihovo mesto i uloga u eventualnom budućem ratu.

Težilo se da knjiga predstavlja celinu. Članci se mogu podeliti na: one koji tretiraju razvoj tenkova, ratna iskustva iz upotrebe tenkova u prvom i drugom svetskom ratu i iskustva iz NOR-a; one koji razmatraju razvoj oklopnih jedinica posle drugog svetskog rata; i one koji tretiraju oklopne jedinice kao združene formacije.

Obrađena su i neka pitanja oklopne pešadije, oklopne artiljerije, oklopne inženjerije i drugih rodova u sastavu oklopnih jedinica. Svi ovi rodovi imaju svojih specifičnosti.

Posebno mesto je dato oklopnim jedinicama malih armija. Na kraju su iznete tendencije razvoja oklopnih jedinica i njihovo mesto i uloga u budućem ratu.

Ne ulazeći u ocenu kvaliteta pojedinih članaka i knjige u celini, čitalac će u njoj naći obrađenu skoro svu osnovnu problematiku savremenih oklopnih jedinica.

Jasno je da izneseni stavovi i zaključci ne predstavljaju apsolutne istine. Autori su težili objektivnoj studiji i analizi, mada, ipak, nisu mogli izbeći subjektivni pečat.

U knjizi će se naići na izvesna ponavljanja. To je posledica što se različito prilazilo pojedinim problemima. Čitaoci će doći do zaključka da se i mišljenja pojedinih autora ne slažu u nekim pitanjima što nije štetno. Knjigu treba shvatiti kao priručnik koji će omogućiti da se bolje sagledaju problemi savremenih oklopnih jedinica.

Ovo je samo skroman prilog proslavi 20-godišnjice naše Armije, a korisno će poslužiti daljem razvoju i napretku oklopnih jedinica i naše Armije u celini.

U izdavanju ove knjige posebnu zaslugu ima Vojno-izdavački zavod „Vojno delo“, koji je bio inicijator i organizator ovoga rada i pružio punu pomoć autorima da se knjiga pojavi.

I

POSTANAK I RAZVOJ OKLOPNIH JEDINICA DO DRUGOG SVETSKOG RATA

1. PRETEČE TENKA

Pretečom tenka možemo smatrati bojna kola, pokretne opsadne kule, ratne slonove, oklopljenu konjicu i oklopne automobile.

Bojna kola sa jednom ili više osovina su vukli prvo neoklopljeni, a zatim oklopljeni konji. Sa kola su dejstvovali borci naoružani lukovima i strelama, zaštićeni drvenom kupolom. Bojna kola prvi su upotrebili Kinezi 4500 god. p. n. e.

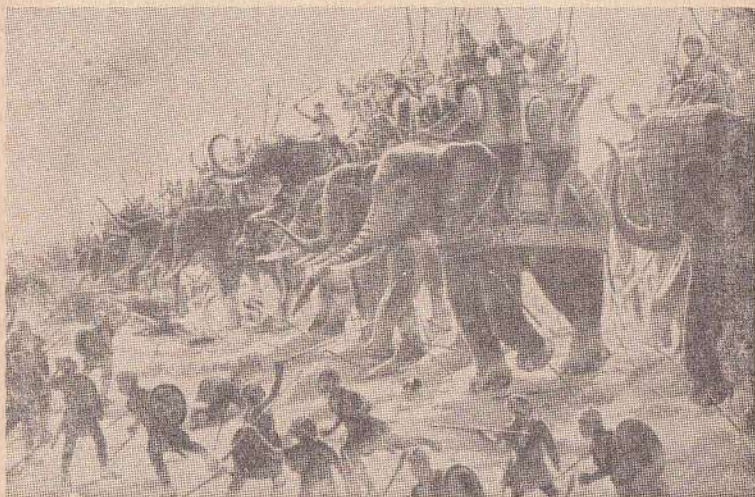
Pokretne opsadne kule su korišćene da se pomoću njih približi zidinama tvrđava. Po predanju kule je prvi put upotrebio 587. god. p. n. e. Nabukodonosor pri opsadi Jerusalema.

Još 327. god. p. n. e. Aleksandar Makedonski sukobio se u Indiji sa vojskom Pora, koja je u svom sastavu imala i 200 *slonova*. Slonovi su potpuno paralisali Aleksandrovu konjicu. U prvom punskom ratu Kartaginjani su u ravninama Severne Afrike, nedaleko od Kartagine, pomoću slonova i manevrom konjice potpuno razbili vojsku Rima. U drugom punskom ratu u bici kod Zame 202. god. p. n. e. kartaginski slonovi su propušteni, bez borbe, kroz redove rimske pešadije. Tada je postala gospodar situacije nadmoćna rimska konjica i Kartaginjani su potučeni.

Upotreba slonova u borbi bila je skopčana sa poteškoćama i nedostacima. Obuka je bila duga, slonovi su

se mogli upotrebiti samo na ravničastom zemljištu, u opštoj borbenoj huci često su se plašili i jurnuli bi u sopstvene redove itd. Kao najbolja sredstva za odbranu od slonova bilo je teško prohodno zemljište i plamene baklje.

Slika 1 – Ratni slonovi Hanibala u bici kod Zame 202. god. p.n.e.

Oklopljena konjica sa delimično oklopljenim konjima i potpuno oklopljenim jahačima predstavljala je kroz stoleća jaku udarnu snagu. Nju je sasvim potislo sa bojišta vatreno oružje.

Nedostatak navedenih borbenih sredstava bio je u njihovoj slaboј pokretljivosti.

Pronalazak parnog pogona 1765. god. značio je novo poglavlje u konstrukciji oklopnih kola. Četiri godine docnije kapetan francuske vojske Kinot konstruisao je prva *borbena kola* na parni pogon, koja su se mogla kretati samo dobrim putevima brzinom od 3 km/čas. Prilikom probne vožnje kola su slučajno srušila jedan zid i njihovo dalje usavršavanje je zabranjeno. S druge strane

brz razvoj železnica uslovio je pojavu *oklopnih železničkih vozova*. Prvi se pojavio pri opsadi Beča 1848. god.

1885. god. pronađen je benzinski motor sa unutrašnjim sagorevanjem. Time su stvoreni uslovi za izradu oklopnih kola velikih borbenih mogućnosti. Gotlib Dajmler je 1886. god. konstruisao prvo *motorno vozilo — automobil*. Major američke vojske Dejvidson je 1900. god. montirao na automobil mitraljez. Prvi *oklopni automobil* prikazao je 1902. god. Englez Frederik Sims, a nešto docnije i Nemač Pavle Dajmler. Vozila su imala mitraljeze u obrtnoj kupoli. Krajem 1902. god. otpočela je njihova serijska proizvodnja u Francuskoj, a godinu dana docnije i u Nemačkoj. Oklopne automobile su prvi upotrebili Italijani u Tripolisu i Kirenajki za vreme italijansko-turskog rata 1913. god.

Pronalaskom benzinskog motora i sistema beskrajnog platna — gusenica stvoreni su preduslovi za konstruisanje *tenka*.

2. POJAVA TENKA U BRITANLIJI I U FRANCUSKOJ

Tenk se pojavio u prvom svetskom ratu. Rovovski karakter rata upravo je zahtevao njegovu pojavu. Tadanja borbeno sredstva nisu bila u stanju da brzo slome otpor branioca na većoj dubini. Nedostajalo je borbeno sredstvo koje bi moglo da ruši žičane prepreke, da savlađuje robove i saobraćajnice i da pešadiji omogući brzo i neprekidno nastupanje.

U takvim uslovima pojavio se tenk, koga su Britanci u prvo vreme nazivali „lovac mitraljeza“. Tenk su konstruisali skoro jednovremeno Britanci i Francuzi.

Prve planove za izgradnju tenka na bazi Holtovog traktora predložio je još 20. oktobra 1914. god. britanski inženjerski potpukovnik Svinton. Predlog nije naišao na razumevanje.

Tek u septembru 1915. god. izvršen je, zaslugom Vinstona Čerčila, prvog lorda admiraliteta, prvi opit sa prototipom tenka „mali vili“. Uspeh je izostao u prvom redu zbog konstruktivne neuravnoteženosti i slabe pokretljivosti, jer nije bio u stanju da savlada ni rov širine 1,20 m.

Uspešno je isproban 29. januara, 2. i 8. februara 1916. god. novi tenk „veliki vili“ ili „majka“ u specijalno izgrađenoj otpornoj tački identičnoj sa onom na frontu. Opitu su prisustvovali članovi vlade, najviši vojni predstavnici i engleski kralj. Svi su bili zadovoljni novim borbenim sredstvom, osim državnog sekretara rata lorda Kičenera, koji je skeptično izjavio: „Tenk je prilično zgodna mehanička igračka, ali se njome ne može dobiti rat“. Odmah se prešlo na serijsku proizvodnju tenkova tipa „mark I“. Novo borbeno sredstvo je nazvano tenk, što na engleskom znači sud za tečnost.

U isto vreme potpukovnik Svinton je izneo u vidu memoranduma svoja gledišta o načinu upotrebe tenkova. Između ostalog on je predlagao da se proizvodnja tenkova zadrži u najvećoj tajnosti sve dotle dok ne bude mogućna njihova masovna upotreba, koji bi jednim gigantским udarom probili nemački front i rat uspešno završili. Međutim, engleska Vrhovna komanda ovaj predlog nije usvojila.

Krajem februara iste godine formiran je „Tenkovski odred“ pod komandom potpukovnika Svintona, kao nastavni centar za obuku.

Juna 1916. god., posle isporuke 150 tenkova, formirane su prve engleske tenkovske jedinice — 6 tenkovskih četa od po 25 tenkova. Dalja proizvodnja tenkova je prekinuta jer se smatralo da borbenu vrednost tenkova treba proveriti na bojištu.

Krajem juna pobornik izgradnje tenkova u Francuskoj, artiljerijski pukovnik Estejn posetio je engleske tenkovske jedinice i preklinjao da se sačeka stvaranje francuskih tenkovskih jedinica, kako bi zajednički preduzeli ofanzivu podržanu masom tenkova. I ovaj zahtev je odbijen, jer je Vrhovna komanda britanskih ekspedicionih snaga u Francuskoj uporno insistirala da se britanski tenkovi upotrebe u savezničkoj ofanzivi na reci Somi.

Do 13. septembra 1916. god. prebačene su u Francusku dve tenkovske čete, a 14. septembra je iskrcana i treća. Ne čekajući dolazak treće, prve dve su već 15. septembra upotrebljene u savezničkoj ofanzivi na reci Somi.

U Francuskoj prvo je konstruisan traktor težine 4 t snabdeven uređajem za sečenje bodljikave žice, koji je sa izvesnim uspehom ispitan 22. jula 1915. god. Nešto docnije inžinjerijsko tehnička sekcija francuske armije podesila je traktor tipa „file“ za nošenje mitraljeza. U avgustu 1915. god. isprobano je 10 ovakvih vozila, ali su se pokazala isuviše slabim za savlađivanje težeg zemljišta i prepreka.

Imajući u vidu odlike motornih vučnih vozova teške artiljerije francuska Vrhovna komanda, poručila je u januaru 1916. god. 400 tenkova, a malo kasnije još 400 tenkova.

U septembru iste godine, otpočelo se sa formiranjem francuskih tenkovskih jedinica. Tenkovi su formirani u baterije od po 4 tenka. Četiri baterije sačinjavale su divizion, a više divizona tenkovsku grupu. Prva grupa tenkova tipa „šnajder“ formirana je u decembru 1916. god. a druga u januaru 1917. god.

3. PRVA UPOTREBA BRITANSKIH TENKOVA U OFANZIVI NA RECI SOMI

Ofanziva je otpočela 1. jula 1916. god. i trajala je do kraja avgusta. Tenkovi su pridati dvema armijama i upotrebljeni su u malim grupicama. Neke od pešadijskih divizija imale su u svom sastavu svega po dva tenka. U toku prikupljanja i pokreta ka polaznom položaju za napad od 48 tenkova njih 12 je izbačeno iz stroja zbog kvara ili zbog toga što su upali u duboke rovove.

Opštom napadu tenkova i pešadije 15. septembra 1916. god. prethodio je prepad jednog tenka i dve čete pešadije, koji su u 5,15 č očistili nemački „džep“ između Ginčija i Delvilske šume. To je bila prva borbena upotreba tenkova. Za ovaj zadatak bio je određen poluvod od tri tenka, ali je jedan tenk upao u dubok rov, dok je drugi stao usled mehaničkog kvara.

Istog dana u 6 č, po magli, na čelu engleskih divizija krenulo je u opšti napad 36 tenkova. Nemci su se pri pojavi tenkova dali u bekstvo. U toku dana zauzete su,

na frontu oko 8 km i dubini 1,5 do 2 km, jake nemačke otporne tačke s. Fler, Visoka šuma, Martinpić i s. Kurslet. Pojedini tenkovi su doprli čak do s. Gvedekur, ali su usled zaostajanja i pomanjkanja podrške pešadije primorani na povlačenje.

Sledećih dana vršeni su samo manji lokalni napadi bez naročitog uspeha. Mnogo tenkova je onesposobljeno vatrom nemačkih topova, zbog kvarova, upadanja u rove i nestašice goriva.

Ofanziva je nastavljena 25. septembra. U njoj je učestvovalo i 20 tenkova u sastavu 4. i Rezervne armije. Zauzete su jake nemačke otporne tačke Morval, Lezbet, Gvedekur, Le Sar, Tipval i Bomon Hamel. Prosečna dubina prodora iznosila je oko 2—3 km.

U toku nastupanja od Flera ka Gvedekuru jedan engleski tenk naoružan samo mitraljezima osvojio je uz podršku dve čete pešadije i jednog niskoletućeg aviona nemački rov u širini od 1,5 km, kojom prilikom je zarobljeno 362 nemačkih vojnika i 8 oficira.

U ovoj bici tenkovi su pokazali svoju borbenu vrednost iako su tehnički još bili slabi i necelishodno upotrebljeni. Oni su upotrebljeni pojedinačno, na jako raskaljanom i izrovanom granatama zemljištu, a korišćeni su i za napad na položaje neprijatelja u gustim šumama. Pored toga sadejstvu tenkova i pešadije nije poklanjana dovoljna pažnja, niti je veza dobro funkcionisala. Dešavalo se, iako usamljeno, da su tenkovi tukli vlastitu pešadiju i da su trpeli gubitke od vatre sopstvene artiljerije. Dosta tenkova nije do kraja učestvovalo u borbi zbog nestašice goriva i municije. Ipak Englezi su uz podršku tenkova sa nesrazmerno manje gubitaka postigli za 10 dana mnogo veći uspeh nego ranije za 2,5 meseca.

U međuvremenu nemačka Vrhovna komanda je postavila zahtev da se izradi prototip tenka i raspisala nagradu od 500 maraka onome ko zapleni prvi engleski tenk. Pored toga formirano je 50 baterija za blisku borbu sa tenkovima, granate su snabdevene čeličnim vrhovima, minobacači su dobili lafete koji omogućavaju direktno gađanje, a u inženjeriji je uvedena obuka u postavljanju protivoklopnih prepreka.

U bici na r. Somi Britanci su upotrebili tenkove „mark I“ od 31 t, posada 8 ljudi, naoružanje: 2 dugačka topa 57 mm i tri mitraljeza (mužjak) ili samo 6 mitraljeza (ženke), debljina oklopa 5—11 mm, brzina kretanja po putevima 3 km, van puteva 2 km/čas, jačina motora 105 KS, dužina 8,6 m, širina 3 m, visina 2,61 m, klirens 0,45 m, i radijus dejstva 25 km. Ovi tenkovi bili su neusavršeni i komplikovani za upravljanje. Vrlo često je dolazilo do kvarova. Ventilacija je bila tako slaba da je temperatura u tenku bila visoka (do 70°).

Slika 2 — Engleski teški tenk „Mark I“

Posadu od 8 ljudi činili su: komandir tenka (niži oficir) koji je rukovao prednjim mitraljezom i kočnicom, vozač koji je samo vozio, četiri artiljerca — dva na topovima, a dva na mitraljezima (ovi poslednji su prema potrebi bili i punioci topova) i dva upravljača velikim gvozdanim točkovima pozadi tenka za upravljanje prilikom zaokretanja.

Upravljanje je zahtevalo koordiniran rad vozača, kočničara i upravljača točkova. Pošto u tenku nije bilo uređaja za sporazumevanje glasom, a dozivanje je bilo nemoguće, rad se odvijao pomoću signala koji su davani rukama. Obuka je bila komplikovana.

4. UPOTREBA TENKOVA U OFANZIVAMA KOD ARASA, NA RECI ENI I U FLANDRIJI

U aprilu 1917. god. otpočela je ofanziva Britanaca kod Arasa. Napadu je prethodila dvodnevna artiljerijska priprema. Po najvećoj mećavi, snegu i blatu krenulo je u napad i 60 engleskih tenkova i to 8 tenkova u sastavu 1, 12 u sastavu 5. i 40 u sastavu 3. armije. Tenkovi su pridani streljačkim korpusima i divizijama. Dejstvovali su u malim i rasturenim grupama. Zbog toga nisu postigli neke odlučujuće uspehe, iako su im pojedinačni rezultati bili vrlo dobri.

Dva dana docnije izvršena su tri značajna tenkovska napada. Nastupajući od Nevil Vitasa 4 tenka probili su nemačke položaje, prodrli do Vankura i borili se sami 8—9 časova, a zatim se vratili. Ovo njihovo samostalno dejstvo u pozadini neprijatelja pokazalo je nov način na koji se oni mogu iskoristiti. Iza toga su tri tenka, posle teške borbe, zauzeli Marši. Konjica nije mogla da iskoristi uspeh tenkova usled jake nemačke mitraljeske vatre. U trećem napadu tenkovi i pešadija, bez podrške artiljerije, napali su na Vilekur. Napad je odbijen uz velike gubitke pešadije. Do neuspeha je došlo zbog terenskih i vremenskih uslova, zatim što je u poslednjem momentu izmenjen plan napada i zbog slabih borbenih mogućnosti tenkova.

Ofanziva kod Arasa obnovljena je 23. aprila sa ograničenim ciljevima. U njoj je učestvovalo i 20 tenkova. Oni su odigrali odlučujuću ulogu pri zauzimanju Rea i Hemijskog industrijskog kombinata.

U bici kod Arasa Britanci su upotrebili tenkove „mark I“, „mark II“ i „mark III“. Tenk „mark II“ izrađen je prema tenku „mark I“ samo što je bio kraći za 2,8 mm i što su otpali točkovi pozadi za upravljanje. Tenk „mark III“ bio je iste konstrukcije kao i „mark II“, ali je imao deblji oklop koji nisu mogla probiti zrna SMK i što mu je dugački top 57 mm zamenjen kratkim topom istog kalibra.

Nemci su zaplenili prvi engleski tenk „mark I“ i prilikom ispitivanja došli do zaključka da mu se mogu su-

protstaviti svežnjevi ručnih bombi, direktnom vatrom iz minobacača i zrna SMK sa čeličnim jezgrom.

Francuzi su tenkove prvi upotrebili kod Beri o Baka na Eni. Napad je otpočeo 16. aprila 1917. god. posle četrnaestodnevne artiljerijske pripreme iz 5320 oruđa. Nemci su na ugrožene odseke privukli jaku artiljeriju i uspešno se suprotstavili malim grupama tenkova.

U napadu je učestvovalo 128 tenkova tipa „šnajder“. Oni su bili pridani 5. i 32. armijskom korpusu i dejstvovali su u grupama od po 16 tenkova. Svakoj grupi radi podrške dodeljena je po jedna četa pešadije.

Tenkovi su uvedeni u borbu tek pošto je pešadija zauzela drugi braniočev položaj. Još dok su se kretali u kolonama ka polaznoj liniji za napad pretrpeli su velike gubitke. Pored toga u borbu su stupili nejednovremeno. Nemačka artiljerija je svojom vatrom odvojila deo pešadije od tenkova.

I pored toga tenkovi su slabim pešadijskim delovima, ipak uspeli da ovladaju trećim nemačkim položajem, i na pojedinim mestima da napreduju još 1—2 km ispred pešadije. Opšta dubina prodora na kraju ofanzive iznosila je 4—5 km.

Nemci su priznali da su tenkovi mogli da izvrše proboj njihove odbrane samo da su pravilnije upotrebljeni i da su ih efikasnije pomogli ostali rodovi vojske.

Francuzi su u toku ove bitke izgubili 57% tenkova. Mnogi tenkovi sami su se zapalili i izgoreli.

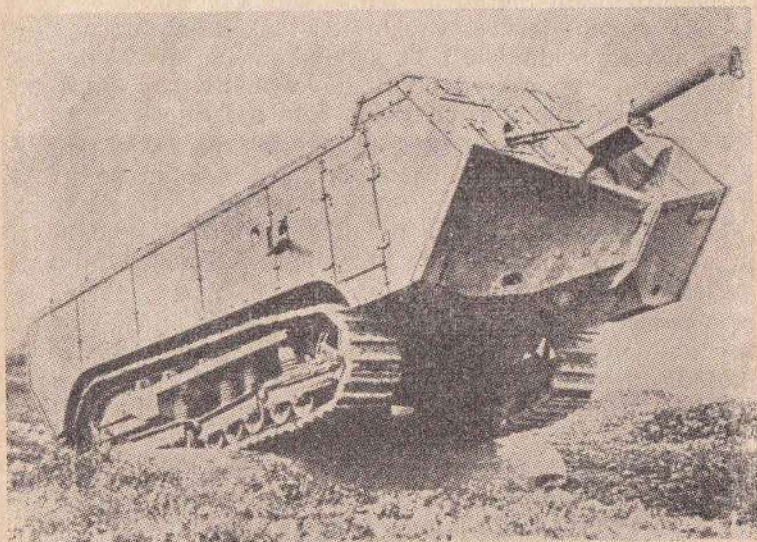
U ovoj bici upotrebljeni su tenkovi tipa „šnajder“ od 13,5 t, posada 6 ljudi, naoružanje 1 top 75 mm i 2 mitraljeza, debljine oklopa do 24 mm, borbena brzina 2—3 km/čas, radijus dejstva 75 km, jačina motora 60 KS, dužina 6 m, širina 2 m, visina 2,40 m i klirens 0,40 m.

Posle ove bitke, Francuzi su upotrebljavali i tenkove tipa „sen šamon“ od 23 t, posada 9 ljudi, naoružanje 1 top 75 mm i 4 mitraljeza, debljina oklopa do 17 mm, borbena brzina 3 km/čas, radijus dejstva 60 km i jačina motora 90 KS.

Početakom jula 1917. god. Britanci su od 9 tenkovskih bataljona formirali 3 tenkovske brigade od po 3 tenkov-

ska bataljona. Sve ove tenkovske jedinice nazivali su *tenkovski korpus*.

Prilikom treće bitke u Flandriji u napadu je uzelo učešća 216 tenkova u sastavu 2, 19 i 18. korpusa i armijske rezerve. Kako je 31. jula u 3,50 č, kada je trebalo

Slika 3 — Francuski teški tenk „sen šamon“

da otpočne napad, još bio mrak u napad je pošla samo pešadija i relativno lako zauzela prvu nemačku liniju. Tenkovi su uvedeni u borbu pošto se razdanilo i omogućili su pešadiji da na mnogim mestima zauzme jake objekte na drugoj nemačkoj liniji. Posle ovoga je, usled velike dubine odbrambenog položaja i zbog snažnih nemačkih rezervi, napad zastao.

Najveći uspeh su tenkovi postigli u rejonu Sen Žilijana gde je 12 tenkova bez artiljerijske pripreme i pod zaštitom dimne zavese osvojilo 4 jake otporne tačke. Britanci su računali da će za osvajanje ovih objekata izgubiti

najmanje 1000 ljudi, a izgubili su 15 pešaka i 14 tenkista od kojih svega 2 mrtva.

Tenkovi su postigli bolje rezultate zbog toga što su upotrebljeni na veoma nepodesnom zemljištu, što su napali na širokom frontu i na jake duboke nemačke položaje, što je sporo nastupala pešadija i što je artiljerija sporo prenosila vatru. Na frontu 2. korpusa tenkovi su upućeni u napad između gustih šuma pa su od bočne vatre nemačke artiljerije pretrpeli poražavajuće gubitke.

5. BITKA KOD KAMBREA

I dalje se ubrzano radi na uopštavanju iskustava i na usavršavanju tenkova. Odlučeno je da do leta 1918. god. Britanci pripreme 1000, Francuzi 3500, a da Amerikanci isporuče 1200 modernizovanih tenkova.

Međutim, već u jesen 1917. god. došlo je do bitke kod Kambrea. Britanci su preduzeli ofanzivu na jednom od najmirnijih sektora Sigfridove linije kod Kambrea. Zemljište je bilo otvoreno, blago talasasto i pokriveno travom. Nemački odbrambeni položaji utvrđivani su mesecima i sastojali su se od 3 uzastopna rova širine i do 4 m, sa preprekama dubine do 100 m. Pored toga postojao je i veliki broj betonskih mitraljeskih gnezda, saobraćajnica i pregradnih rovova. Sva naseljena mesta bila su pretvorena u utvrđene otporne tačke. Iza Sigfridove linije pripremljena su još dva pozadnja položaja.

U sastavu 3. engleske armije, određene za proboj, nalazio se pored ostalog, tenkovski korpus (3 tenkovske brigade ili 378 borbenih i 98 transportnih tenkova). 3. korpusu pridato je 6, a 4. korpusu 3 tenkovska bataljona, dok je u armijskoj rezervi zadržana svega jedna pešadijska divizija sa svega jednom tenkovskom četom. Pešadijskim divizijama u I borbenom ešelonu korpusa (bilo ih je pet) pridato je po oko 70 tenkova. Mali broj tenkova zadržan je u II ešalonima korpusa, a armijska tenkovska rezerva takoreći nije ni postojala. U ovoj bici tenkovi nisu upotrebljeni grupno kao udarna pesnica, već linijski i bili su podređeni pešadiji.

Artiljerijska priprema je izostala radi iznenađenja.

Po maglovitom, kišovitom i hladnom vremenu 20. novembra 1917. god. u 7,10 č otpočela je bitka kod Kambrea.

Nemci su bili iznenađeni. Britanski tenkovi podržani pešadijskim udarnim grupama do 10 č zauzeli su sve nemačke pešadijske položaje osim naseljenog mesta Fle-skijer, a do 12 č i sve artiljerijske položaje. U rano popodne probijena je Sigfridova linija na širini od 12 i dubini od oko 9 km. Zarobljeno je oko 8000 Nemaca i oko 100 topova. Uspeh je iznenadio i samu englesku Vrhovnu komandu.

Ova pobjeda nije iskorišćena. Premorene tenkovske posade i pešadija nisu bili u stanju da produže napad. Uvođenje konjičkog korpusa u borbu je zadocnilo. Pristigao je tek u 16,30 č i zadržan je vatrom mitraljeza. Tenkovska bitka kod Kambrea bila je u stvari završena.

Narednih dana vođeni su pojedinačni napadi podržani manjim brojem tenkova. Britanci su 27. novembra otpočeli sa izvlačenjem tenkova i uputili ih u dublju pozadinu. 30. novembra Nemci su preduzeli snažnu protivofanzivu uz podršku jake avijacije i uspeli da do 6. decembra povrate veći deo ranije izgubljenog zemljišta i da zarobe 9000 Britanaca, 148 topova i oko 100 oštećenih tenkova koji su još od ofanzive ležali na bojištu. Deo ovih tenkova su Nemci opravili i docnije upotrebili protiv Britanaca.

U toku prvog dana bitke kod Kambrea nemačka artiljerija je uništila 49 britanskih tenkova. Gustina na 1 km fronta iznosila je 31 tenk. Nemci su mogli da suprotstave svega 1 top protiv 2,5 tenka. Tenkovi su se u toku napada kretali 1200 m/čas. Gro tenkova sačinjavao je „mark IV“. Prvi put upotrebljeni su i tenkovi za vezu pomoću signala.

Ova bitka je dokazala da se uz podršku tenkova i bez artiljerijske pripreme može probiti taktička dubina jake neprijateljske odbrane i da pripreme za napad mogu biti kraće, gubici u ljudstvu manji, tempo nastupanja brži i materijalne potrebe manje. Veći uspeh nije postignut zbog tehničkih slabosti tenkova, nesposobnosti konjice da proširi uspeh i zbog nemanja rezervi uopšte. Britanci su uvideli da teški i spori tenkovi mogu da prate pešadiju, ali

da nisu sposobni da pretvore taktički u operativni uspeh, već da su za to potrebni brži, lakši i pokretljiviji tenkovi. Nemci su shvatili, iako ne u potpunosti, ulogu i mogućnosti tenkova, pa su pristupili formiranju protivtenkovskih jedinica sa poljskim topovima na kamionima, izradi protivtenkovske puške od 13 mm, proizvodnji vlastitih tenkova i sprovođenju posebnih inženjersko-tehničkih mera za pt odbranu.

6. UPOTREBA TENKOVA U ODBRAMBENIM DEJSTVIMA

U januaru 1918. god. pritešnjeni Britanci su svoj Tenkovski korpus rasporedili kordonski iza fronta na širini od 95 km. Kada su Nemci 21. marta otpočeli sa svojom velikom ofanzivom preko Amijena ka Lamansu, tenkovi su upotrebljavani u manjim grupama kao zaštitnice rezerve i za protivnapade. I pored nepravilne upotrebe, tenkovske jedinice su mnogo doprinele da se engleski front ne raspadne.

Nemci su 22. marta skoro probili centar 2 armije blizu Vo — Vrokura. Britanski 2. tenkovski bataljon od 25 tenkova protivnapadom je odbacio napadača, ali je nemačka artiljerija uništila 16 tenkova i 65% posade.

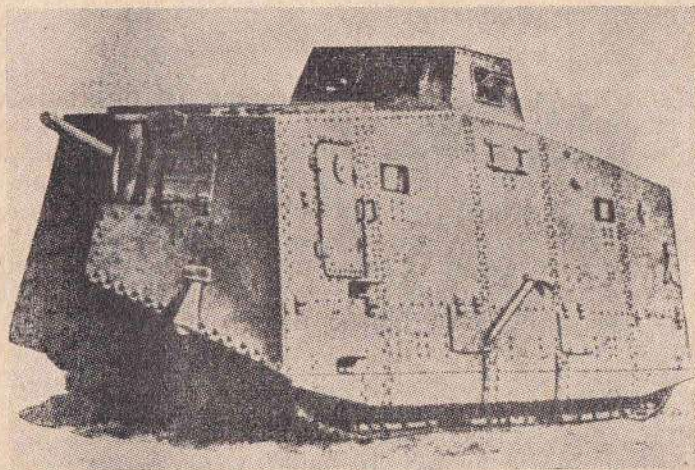
24. marta 8. tenkovski bataljon podržao je 2. pešadijsku diviziju da se izvuče. Kod Safinjia jedna četa 10. tenkovskog bataljona uspešno je obezbedila povlačenje 41. pešadijske divizije, dok je njegova druga četa, 25. marta, blizu Ašijeje Granda protivnapadom u bok Nemača, omogućila da se izvuku ostaci četiri pešadijskih divizija. Od 7 angažovanih tenkova, vratila su se svega 2.

Nemci su 26. marta na frontu 3. armije kod Sera napravili brešu široku oko 6 km i kroz nju počeli ubacivati jače snage. U najkritičnijem trenutku 12 tenkova „vipet“ iz 3. tenkovskog bataljona izvršili su protivnapad i raspršili dva čelna nemačka bataljona. Nemačko prodiranje je zaustavljeno, a Novozelandskoj pešadijskoj diviziji omogućeno da zatvori brešu. Istog dana između Bikvoaja i Ebiterna blizu šume Rosinjol 1. četa 10. tenkovskog bataljona od 11 tenkova „mark IV“ protivnapa-

dom i vatrom sa mesta sprečila je poslednji očajnički pokušaj Nemaca da tog dana probiju front.

Nemci su 21. marta pored pet zaplenjenih britanskih tenkova „mark IV“, prvi put upotrebili i 4 tenka nemačke izrade A7V, ali njihovo dejstvo nije bilo od veće važnosti.

Slika 4 — Nemački teški tenk A7V

Nemci su 24. aprila na frontu od 6 km izvršili jak napad na Viler Bretone sa četiri divizije i 13 novih nemačkih tenkova. Viler Bretone je ubrzo pao u nemačke ruke. Nastupila je kritična situacija. Britanci su upotrebili 10 tenkova iz rezerve iz sastava 1. i 3. bataljona i uspeali su da zaustave dva nemačka pešadijska bataljona blizu Kašia. Nemci su tom prilikom izgubili preko 400 ljudi. U borbi je uništen jedan britanski tenk a tri su oštećena. Tenkovi su ovom prilikom pokazali svoju efikasnost protiv pešadije na otvorenom prostoru.

Iskustva iz odbrambenih dejstava 3. i 5. britanske armije pokazuju da tenkove u odbrani treba upotrebljavati grupno, u prvom redu za ofanzivna dejstva na odlučujućim pravcima.

Nemački tenk A7V upotrebljen u ovoj ofanzivi bio je težak 33 t sa posadom od 18 ljudi, naoružanje 1 top 57 mm i 6 mitraljeza, brzina 12 km/čas i 2 motora od po 100 KS. Zbog svoje nezgrapnosti i malog klirensa teško je savlađivao i najmanje zemljišne prepreke.

Slika 5 — Engleski srednji tenk „vipet“

Britanski srednji tenkovi „vipet“ bili su prvi put upotrebljeni 26. marta. (Težak 14 t sa posadom od 3 čoveka, naoružanje 3 mitraljeza, brzina kretanja 16 km/čas,

debljina oklopa 6—14 mm, radijus dejstva 60 km, 2 motora po 45 KS.) Za ove tenkove vozač je trebalo da bude dobro obučen.

7. BITKA KOD SOASONA

Polovinom jula 1918. god. definitivno su se ugasila nemačka ofanzivna dejstva.

Francuska Vrhovna komanda odlučila je da preduzme, uz učešće oko 500 tenkova, ofanzivu na nemački „džep“ između r. Marne i Ene jugozapadno od Soasona. Glavni udar trebalo je da nanese 10. a pomoćni 6. armija. Spoj armija bio je na r. Urk.

10. armiji pridato je 213 srednjih tenkova („šnajder“ i „sen šamon“). Armija je pridala 30. korpusu 30 tenkova, 20 korpusu 156 tenkova i 1. korpusu 27 tenkova. Korpusi su ih pridali potčinjenim divizijama. Težište napada je predviđeno na pravcu 30. korpusa. Usled ešeloniranja tenkova po dubini u prvoj liniji je dolazio po jedan tenk na 60—70 m fronta.

U armijskoj rezervi iza 30. i 20. korpusa nalazilo se 130 lakih tenkova (3 bataljona tenkova „reno“), 6 bataljona pešadije i pionira na kamionima i konjički korpus od 3 konjičke divizije.

6. armiji pridato je 12 srednjih i 135 lakih tenkova. Nemački položaji bili su organizovani na brzu ruku i grupno posednuti.

U zoru 18. jula tenkovi sa pešadijom su preuzeli napad. Na težištu napada tenkovi su probili nemačku odbranu i neprijateljski položaji su zauzeti. U 10 č nemački front je, 2 km južno od Ene pa do Longpona na širini od 15 km, prestao da postoji. Katastrofa Nemaca izgledala je neizbežna.

Međutim, napadač je planski zastao da bi privukao artiljeriju. Francuska doktrina je predvidela da tenkovi ne mogu napadati bez artiljerijske podrške.

Nemačke divizije koje su se nalazile u rezervi to su iskoristile i posele drugi položaj.

Francuska armijska rezerva je zadocnila, jer su putevi kroz šumu Recervald bili zakrčeni. Konjica je stigla

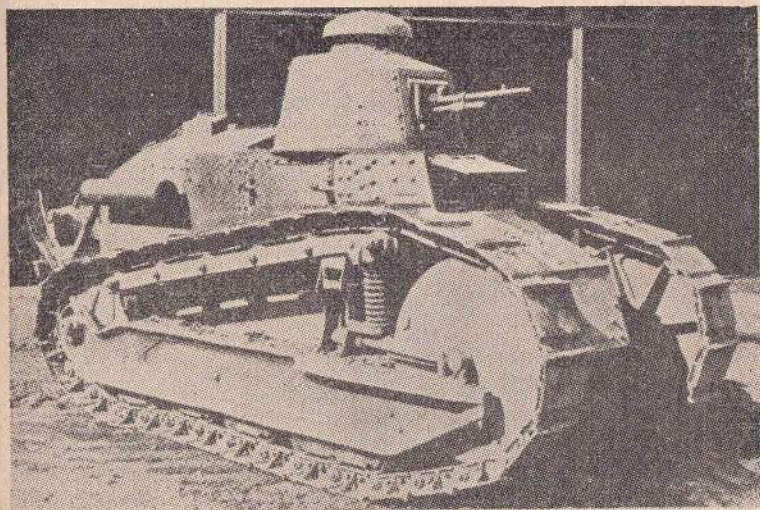
tek oko 16 č. Dva tenkovska bataljona su stavljena na raspolaganje 20. a jedan 30. korpusu. Međutim, u borbi je učestvovao samo jedan bataljon kod 20. korpusa i to tek oko 19 č. Pešadija na kamionima uopšte nije stigla.

Tenkovske jedinice su zbog iscrpenosti posade i istrošenosti vozila od 23. jula do 1. avgusta povučene pozadi fronta.

Ova bitka je dokazala da se tenkovima može brzo probiti taktička dubina neprijateljske odbrane i da za uvođenje motorizovanih operativnih rezervi treba pravovremeno urediti i raščistiti puteve.

Da su tenkovi i pešadija nastupali slobodnije, da nisu bili duboko ešelonirani i da nisu bili ograničeni napredovanjem pešadije, da je rezerva bila bliža frontu, da su laki tenkovi upotrebljeni za proširenje uspeha i da nije došlo do prekida — Nemci ne bi stabilizovali položaje.

Prvog dana bitke Francuzi su od nemačke artiljerije izgubili 102 tenka. Protivenkovska puška 13 mm pokazala se neefikasnom.

Slika 6 — Francuski laki tenk „reno — FT“

Pored tenkova „šnajder“ i „sen šamon“ Francuzi su upotrebili i tenkove „reno FT“ od 6,7 t, sa posadom od 2 člana, naoružanje 1 top 37 mm ili 1 mitraljez u obrtnoj kupoli, debljina oklopa 6—22 mm, motor jačine 39 KS, 9 km/čas i radijus dejstva 60 km. Zadnji deo tenka imao je čelični rep za savlađivanje prepreka.

8. BITKA KOD AMIJENA

Tri nedelje posle bitke kod Soasona usledila je nova ofanziva saveznika istočno od Amijena. Da bi stvorili pogodne položaje za tenkove Britanci su 4. jula 1918. god. uz podršku 60 tenkova zauzeli Hamel i zarobili 1500 Nemaca, dok su Francuzi uz podršku tenkova, 23. jula 1918. god. zauzeli nemački mostobran kod Moreja na levoj obali r. Avre. Englezi su obnovili svoj tenkovski korpus i naoružali ga novim tipovima tenkova. Nastupio je trenutak za novi veliki udar.

Na težištu dejstva jugoistočno od Amijena prikupljeni su Kanadski i Australijski korpus sa po 4 pešadijske divizije. Njih je trebalo desno da podržava 31. francuski korpus sa pet pešadijskih divizija, a levo 3. engleski korpus sa tri pešadijske divizije.

U rezervi se nalazio Konjički korpus od tri konjičke divizije.

Saveznici su raspolagali sa ukupno 552 tenka, 96 transportnih tenkova, 22 oklopna vozila za transport artiljerijskih oruđa.

Napad je podržavalo 3000 topova, 800 engleskih i 1104 francuskih aviona.

Prema saveznicima se nalazilo 14 nemačkih pešadijskih divizija od kojih 6 u rezervi.

Bitka je otpočela 8. avgusta 1918. god. po gustoj magli. Istovremeno sa otvaranjem artiljerijske vatre pošli su u napad pešadija i tenkovi. U toku dana nemački položaji su probijeni i zauzeti, zahvaljujući tenkovima i sadejstvu između konjice i artiljerije.

Gubici Nemaca u toku 8. avgusta iznosili su oko 26 000 ljudi i 400 topova, dok su saveznici izgubili oko

100 tenkova. Prekinuta je železnička pruga Amijen — Pariz čime je otklonjena opasnost od nemačke artiljerije.

U toku noći Nemci su pomoću svojih rezervi uspostavili nov front. Iscrpene tenkovske jedinice 11. avgusta su se povukle. Ova bitka ima mnogo sličnosti sa ranijim. Tada se pokazalo da rezerve od tenkova i konjice ili tenkova i pešadije nisu pogodne za pretvaranje taktičkog uspeha u operativni. Taj zadatak bi daleko bolje izvršili brži tenkovi praćeni ostalim jedinicama koje imaju istu brzinu kao i tenkovi. Sve je to uslovalo da se radi na povećanju brzine i radijusa vozila i na uvođenju radio-veze.

U ovoj bici upotrebljeni su teški tenkovi „mark V“ težine 29 t, naoružani sa 2 topa 57 mm i 4 mitraljeza ili samo 6 mitraljeza, sa posadom od 8 ljudi, brzina kretanja 7 km/čas, debljina oklopa 6—14 mm, jačina motora 150 KS, radijus dejstva 40 km, ventilacija slaba, vozilom upravlja bez ičije pomoći samo vozač. Takođe je upotrebljen i „mark V“ sa zvezdom od 33 t, 2 m duži od „mark V“ i nešto sporiji. Savladivao je rov širine 4,5 m i u svojoj unutrašnjosti je mogao da nosi pored posade i 20 pušaka. To ga je praktično činilo i prvim oklopnim transporterom.

Do kraja rata saveznici su nastavili sa napadima i najbolje su uspevali tamo gde su upotrebljavani tenkovi.

U toku prvog svetskog rata Britanci su proizveli 2562, a Francuzi 4330 tenkova.

Nemci su proizveli svega 20 tenkova tipa A7V i pripremili prototip tenka A7A-U od 44 t sa posadom od 7 ljudi, naoružan sa 2 topa 57 mm i 4 mitraljeza, kao i tenka LK od 10,2 t sa posadom od 2 ili 3 člana, naoružani topom 37 mm i sa 2 mitraljeza. Može se reći da nemački tenkovi usled svoje malobrojnosti nisu ispoljili nikakav uticaj na tok rata.

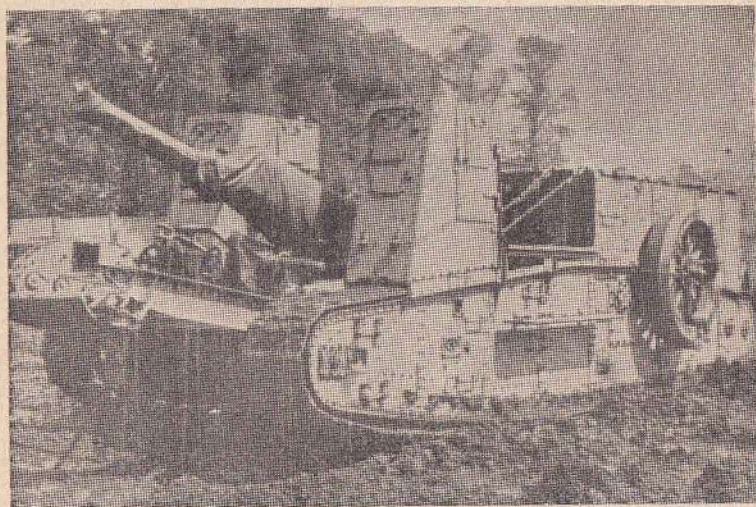
Za 1919. god. saveznici su izradili niz planova za izvršenje krupnih operacija strategijskog značaja i u vezi s tim planirali su proizvodnju 17 000 tenkova i 10 000 transportnih guseničara. Nemci su kao protivmeru predvi-

deli izgradnju 1000 tenkova i 6000 mitraljeza 13 mm. Primirje u novembru 1918. god. prekratilo je realizaciju ovih zamisli.

9. ORGANIZACIJA I FORMAČIJA TENKOVSKIH JEDINICA

Tenkovi su bili formirani u tenkovske vodove od po 3—5 tenkova, tenkovske čete od 3—4 tenkovska voda, tenkovske bataljone od po 3 tenkovske čete i tenkovske brigade odnosno pukove od po 3 tenkovska bataljona. Sem transportnih tenkova (adaptirani tenkovi „mark I“) i otvorenih oklopnih transportnih vozila, tenkovske jedinice u svom sastavu nisu imale drugih sredstava i delova. Transportni tenkovi ili oklopna transportna vozila ulazili su u sastav tenkovske čete (2 vozila) ili tenkovskog bataljona (6 vozila) i većih jedinica.

Slika 7 — Englesko oklopno transportno vozilo

Krajem rata postojao je takođe izvestan broj britanskih tenkova „mark V“ (sa jednom zvezdom) koji su bili podešeni da čiste mine (ispred sebe su gurali gvozdeni

valjak radi izazivanja eksplozije). Postojali su i tenkovi „mark V“ (sa jednom i dve zvezde) koji su podešeni za nošenje mostova. Oni su nosili most od 7,5 m, spuštali ga na mestu upotrebe i prvi prelazili preko njega.

Bataljoni teških tenkova imali su obično po 36 tenkova, a bataljoni srednjih „vipet“ i lakih tenkova „reno“ 45—48 tenkova. Nemci su svoje tenkove upotrebljavali po vodovima od po 5 tenkova.

Tenkovi su u borbi pridavani armijama, streljačkim i konjičkim korpusima, odnosno pešadijskim i konjičkim divizijama i manjim jedinicama.

10. ISKUSTVA O UPOTREBI TENKOVA U PRVOM SVETSKOM RATU

U toku prvog svetskog rata na zapadnom frontu, gde god su učestvovali tenkovi u borbi postignuti su značajni rezultati. Oni su se pokazali kao moćno borbeno sredstvo sposobno za izvršenje raznih borbenih zadataka. Pored materijalnog, tenkovi su imali i jako moralno dejstvo. Upotrebljeni u većem broju, iznenada i na pogodnom zemljištu postizali su odlučujuće rezultate taktičkog značaja.

Savlađivanjem pp i pt prepreka i uništavanjem žive sile, automatskih artiljerijskih oruđa, tenkovi su omogućavali pešadiji brzo i neprekidno nastupanje. Oni su mogli i sami da zauzmu neprijateljske položaje, ali ih bez pešadije nisu mogli zadržati. Zatim su se pokazali kao prilično ekonomično sredstvo koje svojim oklopom štiti posadu.

Najzad upotreba tenkova skraćuje artiljerijsku pripremu ili je pak čini izlišnom.

Tenkovi nisu dali veće rezultate zbog ovih razloga:

— tehničke neusavršenosti, male brzine, pomanjkanja sredstava za vezu, neusavršenih sprava za osmatranje, loše ventilacije, slabog oklopa, malog radijusa dejstva, osetljivosti na požar, itd;

— upotrebljavani su na nepodesnom zemljištu i pod nepogodnim vremenskim uslovima i za zauzimanje obje-

kata kojima nisu dorasli (guste šume, naseljena mesta, betonska utvrđenja itd.);

— slabog sadejstva sa ostalim rodovima vojske;

— podudaranje dubine dejstva tenkova sa dubinom borbenih zadataka pešadije, i

— vezivanje njihovog dejstva za neprekidnu podršku artiljerije.

U toku prvog svetskog rata upotrebom tenkova rešen je problem brzog proboja taktičke dubine odbrane. Međutim, oni još nisu bili sposobni za rešavanje zadataka operativnog ili strategijskog značaja.

Uočena je mogućnost da se masovnom upotrebom tenkova uz sadejstvo ostalih rodova vojske rovovski rat može pretvoriti u manevarski.

---

11. RAZVOJ OKLOPNIH JEDINICA IZMEĐU PRVOG I DRUGOG SVETSKOG RATA

U tom razdoblju došlo je do velikih promena kako kod tenkova, tako i kod oklopnih jedinica. Iskustva iz prvog svetskog rata znatno su doprinela njihovom daljem usavršavanju.

Mišljenje da će se naredni rat voditi pod sasvim drugim uslovima, dalo je oklopnim jedinicama odgovarajuće mesto u sastavu armija. Tako su uočene velike potencijalne mogućnosti tenkova, odnosno oklopnih jedinica u sadejstvu sa ostalim rodovima vojske.

Pobornici krupnih oklopnih jedinica, kao Fuller, Hobart, Martel i Lidel Hart u Engleskoj, Ajmansberger u Austriji, Guderijan u Nemačkoj, Čefi u SAD i De Gol u Francuskoj, zastupali su gledišta da će tenkovi uz podršku avijacije, u budućem ratu, odigrati krupnu ulogu.

Nasuprot ovima stajali su zvanični politički i vojni krugovi u svim većim zemljama, koji su smatrali da je protivoklopna odbrana nadmoćnija od tenkova i da su oni sposobni da dejstvuju samo u sadejstvu sa pešadijom i uz podršku mase artiljerije ili da joj budu potčinjeni. Oni su smatrali da se tenkovi ne mogu upotrebiti u operativne svrhe, da ne mogu održati zauzeto zemljište, da su im bokovi i pozadina pri dubljem prodoru veoma

osetljivi, da je njima vrlo teško komandovati i da je za njihovo dejstvo potrebna premoć u vazduhu.

Ova gledišta, koja tenkove lišavaju njihove glavne odlike — pokretljivosti, dominirala su naročito u Francuskoj i to je u velikoj meri uticalo i na tenkovsku doktrinu uopšte.

Misao o samostalnoj upotrebi tenkovskih, odnosno oklopnih jedinica, postepeno se probijala. Međutim, pojavljivale su se i druge krajnosti pa su formirane oklopne jedinice sastavljene isključivo, ili skoro isključivo, od tenkova i na njih preneti dotadanji zadaci konjice.

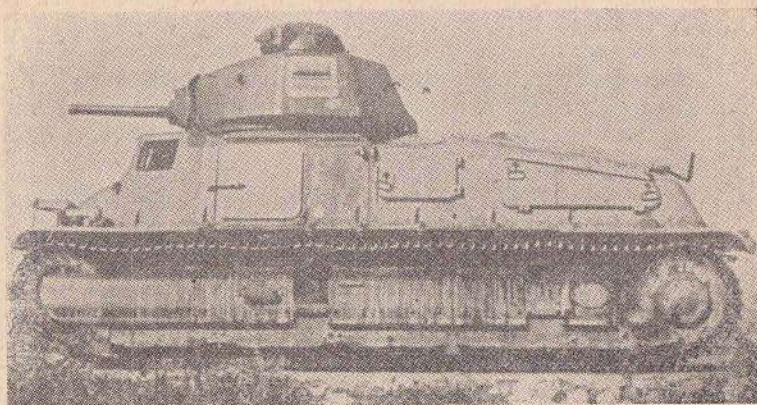
Iskustva iz sukoba između raznih zemalja širom sveta između prvog i drugog svetskog rata nisu prevazišla iskustva iz prvog svetskog rata. Svuda su tenkovi upotrebljavani u manjem broju i u malim grupama, mahom uz podršku pešadije. Pored toga tada su najvećim delom upotrebljavani laki tenkovi i tankete zbog čega se i pojavilo nerealno gledište o nadmoćnosti protivoklopne odbrane.

Posle priličnog lutanja, ipak se u svim zemljama, osim Nemačke, postepeno iskristalisala doktrina da će u budućem ratu biti potrebne dve vrste tenkovskih, odnosno oklopnih jedinica i to: tenkovske jedinice za podršku pešadije i tenkovske odnosno oklopne jedinice za samostalna dejstva. Tako je pred početak drugog svetskog rata u svim državama, osim Nemačke, preko 50% tenkova bilo namenjeno za podršku pešadije.

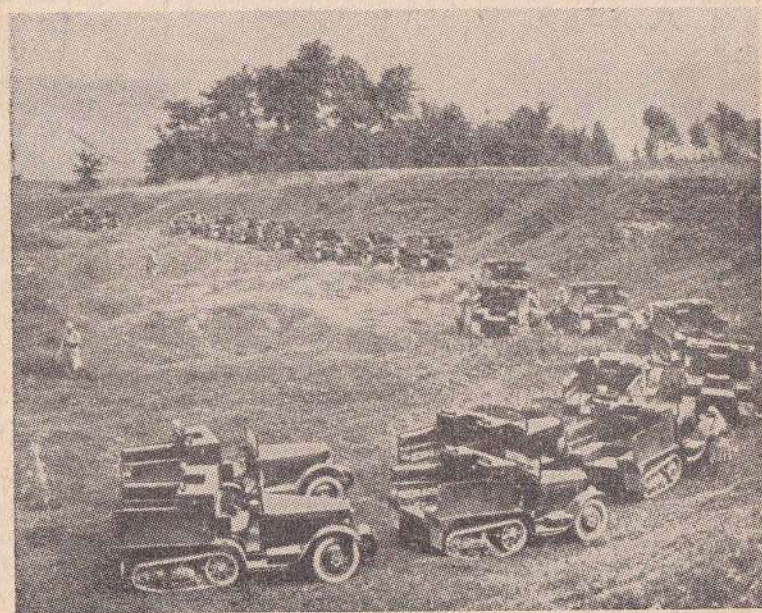
12. FRANCUSKA DOKTRINA O UPOTREBI OKLOPNIH JEDINICA

Francuske lake mehanizovane divizije bile su u prvom redu namenjene za izvršavanje zadataka koje su ranije imale velike konjičke jedinice (strategijsko izviđanje, obezbeđenje krupnih opštevojnih formacija itd). Tek posle toga bile su namenjene za proširenje i eksploataciju postignutog taktičkog uspeha. Oklopne divizije bile su predviđene za podršku pešadijskih divizija i korpusa pri proboju taktičke dubine odbrane ili za proširenje i eksploataciju uspeha posle proboja taktičke dubine odbrane.

Slika 8 – Francuski srednji tenk „somua S-35“

Slika 9 – Polugusenična vozila za transport mehanizovane konjice

S obzirom na ovakvu namenu i zadatke njihova upotreba bila je jednostrana. Čak je bilo predviđeno da se lake mehanizovane i oklopne divizije mogu upotrebljavati po delovima i dalje pridavati manjim pešadijskim jedinicama.

Francuzi su se veoma brinuli za zaštitu pešadije, pa su pešadijske jedinice ojačavali brojnim organskim tenkovima. Posledica toga je bila malobrojnost i borbena slabost većih oklopnih jedinica. Ovo je dalo pečat defanzivnosti francuske vojne doktrine i uslovalo izgradnju Mažino linije. Ogromni gubici u prvom svetskom ratu, pored ostalog, uticali su na francusku doktrinu vođenja rata uopšte.

Slika 10 — Francuski teški tenk „char-B“

Pretežan deo tenkova nalazio se u sastavu tenkovskih bataljona namenjenih za podršku pešadije („reno 35“). Ostatak je imao tenkove D-2 i ili su predviđeni za posrednu podršku, a nazivani su i tenkovi za manevar.

Tenkovi za manevar posle artiljerijske pripreme prvi polaze u napad, ali se nisu smeli udaljiti više od 1—1,5 km od prvog ešelona pešadije niti izaći van dometa pokretnog artiljerijskog vala. Drugim rečima tempo napada diktila je spora pešadija i slabo pokretljiva artiljerija. Na svakoj zauzetoj liniji tenkovi su morali da čekaju pešadiju. Napad na sledeću liniju preduzimali su tek pošto bi se privukla artiljerija, organizovale nove osmatračnice, izviden predteren, pešadija pregrupisana i izvela artiljerij-

Slika 11 — Francuski laki tenk „reno 35“

ska priprema. Prema grubom proračunu napad, savlađivanje dubine od 6 km sa tri linije otpora, trajao je 6,5 č. Zbog ovoga tenkovi su bili dugo izloženi pt vatri. Proboj je vršen nagrizanjem odbrane. To je onemogućavalo protivniku da preduzima protivmere da zaustavi ili spreči proširenje uspeha. Uopšte napad je bio veoma obazriv i metodičan.

Tek pošto bi se probila taktička dubina odbrane uvedene su oklopne ili lake mehanizovane divizije radi proširenja i eksploatacije uspeha.

Na osnovu svega iznetog može se reći da francuska doktrina vođenja rata nije odgovarala novonastalim uslovima. Zbog ovakvog stava nije ni moglo biti govora o nekom operativnom i taktičkom iznenađenju, o brzom tempu nastupanja i eksploataciji postignutih uspeha. Pred sam rat nastupio je izvestan preokret, ali je to bilo veoma kasno da se nešto radikalnije izmeni.

13. SOVJETSKA DOKTRINA O UPOTREBI OKLOPNIH JEDINICA

Sovjeti su posle prvog svetskog rata raspolagali engleskim i francuskim tenkovima. Od 1925. god. otpočeli su sa vlastitom proizvodnjom.

Oni su brižljivo pratili razvoj tenkovske doktrine na Zapadu, a naročito u Engleskoj i posvećivali su veliku pažnju upotrebi tenkova. Oni su prvi u svetu 1932. god. formirali mehanizovani korpus od 3 tenkovske brigade (oko 300 lakih i srednjih tenkova), brigade motorizovane pešadije, motorizovanog puka jačeg sastava i ostalih delova. Prema podacima sa Zapada, oni su docnije formirali još 6 ovakvih korpusa.

Međutim, usled pogrešnih zaključaka iz španskog građanskog rata da tenkovi daju najbolje rezultate ako se upotrebljavaju u sadejstvu sa pešadijom i artiljerijom, a i zbog teškoća u komandovanju krupnim oklopnim jedinicama Sovjeti su rasformirali pretežan deo mehanizovanih korpusa i formirali samostalne tenkovske i mehanizovane brigade.

Pred početak drugog svetskog rata gro njihovih tenkova se nalazio u sastavu tenkovskih jedinica — pukova i bataljona — namenjenih za neposrednu podršku pešadije (slično francuskoj doktrini).

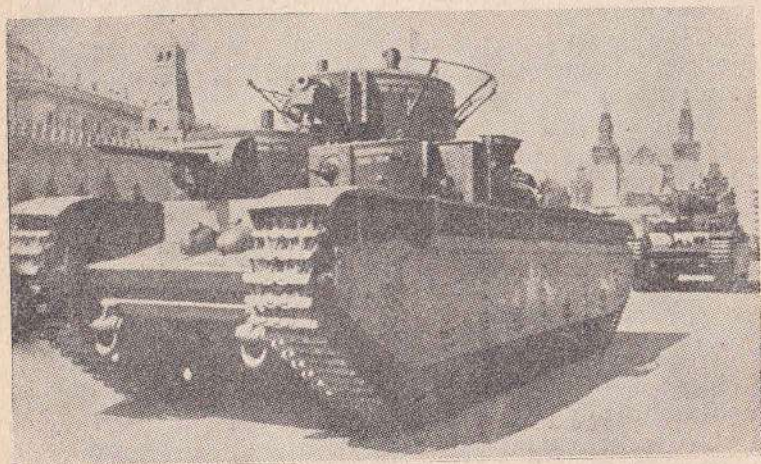
Prema podacima sa Zapada, Sovjeti su pred sam rat raspolagali sa 15 000 tenkova, ali u ovaj broj su uračunati i zastareli tenkovi i tankete.

Pored tenkova za neposrednu podršku pešadije (NPP), formacijski uključenih u streljačke pukove, postojali su tenkovi za daljnu podršku pešadije (DPP) koji su dejstvo-

vali za račun pešadijske divizije kao celine i tenkovi za daljna dejstva (DD) koji su dejstvovali za račun korpusa. Tenkove NPP podržavale su pukovske, tenkove DPP divizijske, a tenkove DD korpusne artiljerijske grupe.

Napadu tenkova obavezno je prethodila artiljerijska priprema, koja je trajala prosečno 1,5 č, ali kada se nije raspolagalo sa dovoljno tenkova i artiljerije priprema je trajala znatno duže. Ako je odbrana bila slaba, artiljerijsku pripremu mogao je da zameni vatreni nalet od 10—15 minuta.

Slika 12 — Sovjetski teški tenk T-35

Kako su smatrali da neprijateljsku odbranu treba napasti istovremeno na celoj dubini, tenkovi DD su morali brzo da stignu obilazeći mesta otpora, do položaja braniočeve artiljerije, štabova i rezervi da bi ih napali i sprečili njihovo povlačenje. Tenkovi DPP imali su sličan zadatak, ali na manjoj dubini (napad na minobacače, mitraljeze i počesne rezerve).

Tenkovi i pešadija prilikom napada nisu morali čekati na prenos artiljerijske vatre, već je artiljerijska vatra otvarana na zahtev starešina tenkovske grupe.

Kao što se vidi pri probodu taktičke dubine odbrane nastupanje je bilo brže i samostalnost tenkova mnogo veća. Međutim, dejstva tenkova bez jake podrške artiljerije bila su zabranjena, pa su oni ipak bili vezani za manje pokretnu artiljeriju.

Slika 13 — Sovjetski laki tenk T-60

Posle proboda taktičke dubine u cilju proširenja uspeha uvode se mehanizovani korpusi, samostalne mehanizovane ili tenkovske brigade, pa se po potrebi i ojačavaju.

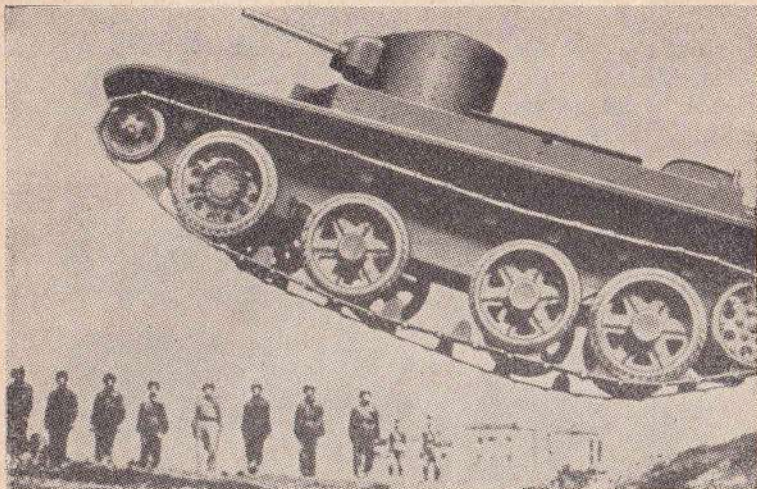
Sovjetska pravila, za razliku od francuskih, predviđala su da taktičke i operativne mehanizovane odnosno tenkovske jedinice obavezno podržava avijacija.

Predviđalo se da se sovjetske samostalne tenkovske i motorizovane jedinice mogu upotrebiti u svim situacijama gde god su mogli doći do izražaja i gde je zemljište to omogućavalo.

Kod nastupanja (maršovanja) one su se kretale zasebnim putevima sa strane ili između glavnih snaga. Pri susretu sa neprijateljem one su iz pokreta napale jednu od neprijateljskih kolona i uništile je na čitavoj dubini.

Pri frontalnom napadu glavnih snaga one su dejstvovale na otvorene bokove i pozadinu neprijatelja. Pri ne-

Slika 14 — Sovjetski srednji tenk Bt (bistriji tank)

Slika 15 — Sovjetski srednji tenk T-34

prekidnom frontu odbrane one su sačekivale proboj taktičke dubine odbrane van efikasnog dometa braniočeve artiljerije i zaklonjene od ugleda iz vazduha. Posle izvršenog proboja uvedene su u borbu radi proširenja i eksploatacije uspeha. U gonjenju su imale zadatak da pretiču i napadaju odstupajuće kolone i seku pravce njihovog odstupanja.

Prilikom povlačenja njihov zadatak je bio da vode zadržavajuću odbranu, da dejstvuju u ulozi zaštitnica, da napadaju bokove i pozadinu gonećih jedinica i da tako omoguću vlastitim snagama da se odvoje od neprijatelja.

Sovjetska doktrina je potcenila mogućnosti krupnih oklopnih jedinica i precenjivala snagu odbrane, naročito protivoklopne. Zato su u prvoj fazi rata tenkovske i mehanizovane jedinice bile suviše zavisne od artiljerijske podrške. Pored toga oni su znatno umanjili mogućnost tenkova njihovim rasparčavanjem i prekomernim uključivanjem u pešadijske jedinice.

14. BRITANSKA DOKTRINA O UPOTREBI OKLOPNIH JEDINICA

Britanci su neposredno posle prvog svetskog rata svoj Tenkovski korpus sveli na 3 tenkovska, a nešto kasnije na 4 bataljona.

Tenkovski korpus preimenovan je 18. oktobra 1928. god. u Kraljevski tenkovski korpus. Uporedo s tim mehanizovano je 8 domobranskih konjičkih pukova i priključeno Kraljevskom tenkovskom korpusu. U 1938. god. preformirano je još nekoliko pešadijskih teritorijalnih bataljona u tenkovske bataljone koji su takođe ušli u sastav Kraljevskog tenkovskog korpusa.

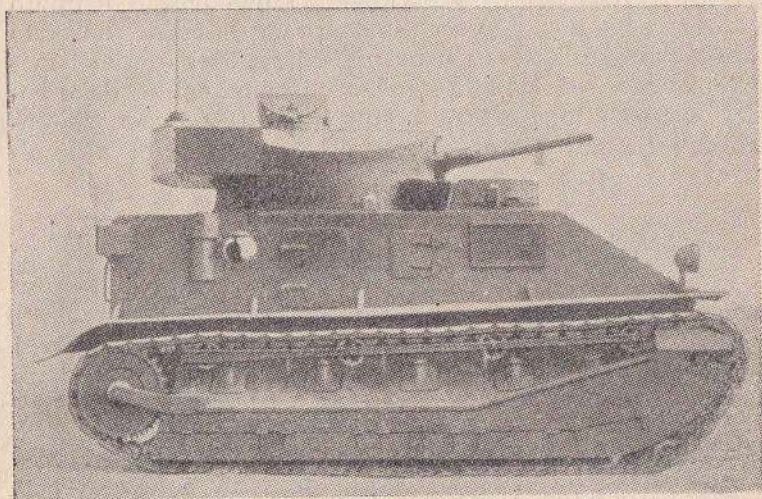
Nezavisno od ovoga, počev od 1929. god. mehanizovano je 18 konjičkih pukova koji su ostali van sastava Kraljevskog tenkovskog korpusa.

I pored početnog nesagledavanja velike uloge tenkovskih jedinica ideja o neophodnosti združenih oklopnih jedinica, kao jednog od odlučujućeg sredstva, prvo

je nikla i do izvesnog stepena se razvila u Engleskoj. Zasluge za ovo, i pored velikog otpora najvećeg dela merodavnih visokih vojnih krugova, pripadaju najviše Fulleru, Hobartu i Martelu.

Britanci su prvi u svetu formirali eksperimentalnu združenu oklopnu jedinicu koja se sastojala iz izviđačke grupe (oklopni automobili, tenkovi), bataljona od 48 srednjih tenkova (kao jezgra), artiljerijske grupe za podršku tenkova, mitraljeskog bataljona, delova pionira i jedinice za vezu. Sa odredom su 1927. i 1928. god. izvođene cpitne vežbe u Solzberijskoj ravnici. U odredu nije bilo

Slika 16 – Britanski srednji tenk „vikers medium“

pešadije (mitraljesci su smatrani specijalistima), jer je, navodno, provereno za vreme vežbi da su mešovite oklopne jedinice male vrednosti. Oni su smatrali da tenkovsku jedinicu, u konkretnom slučaju, treba ojačati ostalim rodovima vojske. Isto tako su iz vežbi izveli pogrešan zaključak da oklopljeni i neoklopljeni delovi u združenoj oklopnoj jedinici ne mogu biti zajedno zbog različitih brzina kretanja, pokretljivosti van puteva i teškoća pri razvoju

za borbu. Stalo se na stanovištu da tenkovska brigada treba da bude stalna jedinica, koju treba privremeno ojačati zavisno od zadatka. Kao što se vidi oni teže za „čistim“ samostalnim tenkovskim jedinicama.

Tako su 1931. god. formirali eksperimentalnu samostalnu tenkovsku brigadu od jednog bataljona lakih i tri mešovita bataljona (lakih i srednjih tenkova). Ona je 1932. god definitivno ustrojena kao borbena jedinica za samostalna dejstva.

Od 1934. god. posebno je izvođena obuka sa tenkovskim jedinicama za podršku pešadije, a posebno tenkovima za samostalno dejstvo prema specifičnosti i nameni.

U aprilu 1939. god. tenkovske jedinice dotadanjeg Kraljevskog tenkovskog korpusa i 18 mehanizovanih konjičkih pukova, kojima su se nešto kasnije priključila još dva, objedinjeni su u Kraljevski oklopni korpus.

Iste godine, zbog nemačkih krupnih oklopnih jedinica, na brzu ruku su formirane dve oklopne divizije, jedna na ostrvima, a druga, znatno slabija, u Egiptu.

Prva britanska oklopna divizija imala je u svome sastavu dve tenkovske brigade od po tri tenkovska bataljona (naoružani lakim tenkovima „mark VI B“ i srednjim tenkovima-krstašima „mark I“ i „mark III), grupe za podršku: tri motorizovana pešadijska bataljona i dva motorizovana artiljerijska puka, bataljon izviđačkih oklopnih automobila, četu za vezu, pionirsku četu i potrebne pozadinske jedinice.

Tenkovi namenjeni za podršku pešadije formirani su u armijske tenkovske brigade od po 3 bataljona, koji su bili većim delom naoružani pešadijskim tenkovima „mark I“ i „mark II“ („matilda“).

Iako su se, posle prvog svetskog rata, znatno razlikovale u pogledu upotrebe samostalnih združenih oklopnih jedinica i tenkova za podršku pešadije, u stvari nije bilo bitne razlike između francuske i engleske doktrine.

Britanske oklopne jedinice za samostalno dejstvo nisu predviđene za napad na jaku odbranu. One su predviđane da koriste slabosti neprijatelja pred, u toku i posle borbena dejstava glavnih snaga. Oni su smatrali da njihova

Slika 17 — Britanski krstaški tenkovi „Mark III“

dejstva treba podržati avijacijom i u slučaju potrebe snabdevati ih iz vazduha.

Pri napadu pešadije uz podršku tenkova Britanci su predviđali da tenkovi napadnu pre pešadije, kada bi bili nosioci proboja, ili da se uvedu u borbu u toku napada radi održavanja tempa i učvršćenja postignutog uspeha. U oba slučaja tenkove je trebalo neprekidno da podržava artiljerija.

I britanska tenkovska doktrina je patila od sličnih slabosti kao francuska i sovjetska. Nerazumevanje i prekomerna štednja učinile su da ideja o velikim mogućnostima krupnih oklopnih formacija ostaje neostvarena

do pred sam rat. Ovakav stav Engleza dobrim delom je posledica njihove tesne saradnje sa saveznicima, na kontinentu. Međutim, u to vreme Nemci su već raspolagali oklopnim divizijama, odnosno korpusima, bogato zasićenim tenkovima, sa obučenim starešinskim kadrom i raznim jedinicama rodova vojske uvežbanim za sadejstvo sa tenkovima.

15. NEMAČKA DOKTRINA O UPOTREBI OKLOPNIH JEDINICA

Na iskustvima iz prvog svetskog rata Nemci su prvo teoretski razradili a zatim sprovedi ideju o velikoj ulozi krupnih oklopnih jedinica u budućem ratu. Postepeno ovo je postala njihova vodeća ideja. Oni su naročito koristili studije Fulera, Ajmansbergera i De Gola. Najveći protagonist ove ideje u Nemačkoj bio je Guderijan.

Nemci su dobro uočili velike potencijalne mogućnosti združenih oklopnih jedinica podržanih avijacijom u svim fazama operacije. Oni su sve raspoložive tenkove imali u sastavu oklopnih i lakih divizija. Težnja im je bila da ih upotrebe kao tenkovsku pesnicu, a ne rastureno. Time su mislili da nadoknade svoju brojnu inferiornost u odnosu na Francuze i SSSR i da postignu brojnu nadmoć na određenom mestu i u određeno vreme. Svoje oficire i tenkovske stručnjake upućivali su u inostranstvo radi stručnog osposobljavanja, izmene iskustava i radi praćenja tehničkih dostignuća.

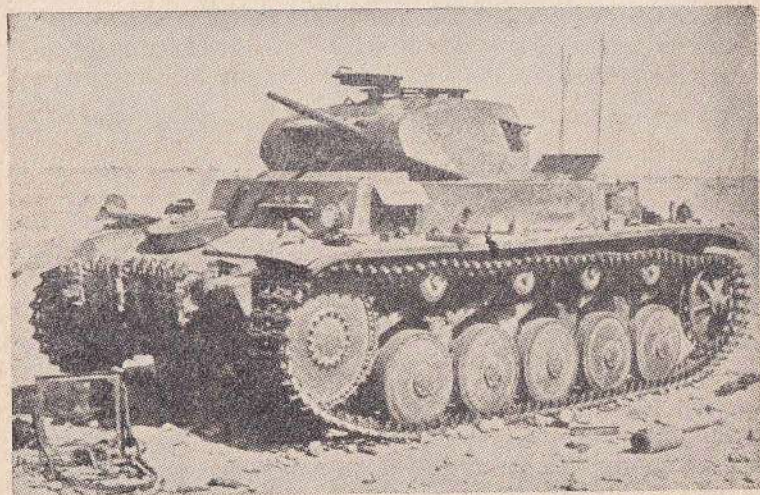
Pored toga, već od 1926. god. oni počinju sa opitima. Proizveli su 3 tipa lakih i 2 tipa srednjih tenkova. U stvari to su bili samo prototipovi. Međutim, nijedan od njih nije dat u serijsku proizvodnju, jer nisu sasvim odgovarali postavljenim tehničkim i taktičkim uslovima. Prva serija lakih tenkova u Nemačkoj proizvedena je tek 1934. god.

Od 1934. došao je na vlast Hitler koji je u tenkovima i oklopnim jedinicama odmah pronašao pogodan instrument za realizaciju svojih osvajačkih namera. Ubrzo je sasvim slomljen otpor protivnika oklopnih jedinica u Nemačkoj.

U leto 1935. god. održani su uspešni manevri sa jednom nekompletnom oklopnom divizijom. Već 15. oktobra, iste godine, formirane su prve tri oklopne divizije. One su imale tenkovsku brigadu od 2 tenkovska puka od po 2 tenkovska bataljona ili ukupno 561 tenk; motorizovanu pešadijsku brigadu, pešadijski puk od 2 bataljona i bataljona motociklista, motorizovani artiljerijski puk od 2 diviziona (24 haubica 105 mm), pt divizion, izviđački bataljon, pionirsku četvu i četvu za vezu, kao i potrebne pozadinske jedinice. Odnos između tenkovskih i pešadijskih četa je bio 16 : 9.

Posle toga formirane su i 3 lake divizije koje su imale izviđački puk od 2 bataljona, puk motorizovane pešadije od 4 bataljona; zatim bataljon lakih tenkova T-1 i T-2 (ukupno 90 tenkova), artiljerijski puk od lakih motorizovanih haubica, pt divizion sa topovima 20 i 37 mm, pav divizion sa topovima 20 i 37 mm, bataljon za vezu, pionirski bataljon, potrebne pozadinske jedinice i eskadrilu od 8 izviđačkih aviona. Ove divizije su bile vrlo heterogene i glomazne.

Slika 18 — Nemački laki tenk T-1

Posle toga su formirane i 4 motorizovane pešadijske divizije. Namena im je bila da sadejstvuju brzim jedinicama. One su bile istog sastava kao i one bez vozila i očitó preglomazne.

Od motorizovanih pešadijskih divizija formiran je 14. korpus, od lakih divizija 15. korpus, a od oklopnih divizija 16. korpus. Svi korpusi potčinjeni su 4. grupnoj komandi koja je imala da se stara o njihovom daljem razvoju i obuci.

U porobljavanju Austrije 1938. god. učestvovala je 2. oklopna divizija, koja je, prema nemačkim izvorima, odstojanje od Viroburga preko Pasuve do Beča (700 km) prešla u roku od 48 č. Iz ovog su Nemci izvukli pouku da oklopne jedinice treba blagovremeno pripremiti za marš, da opravke ne trpe improvizaciju (oko 30% tenkova, a drugih vozila još više pokvarilo se u toku marša) i da je uredno snabdevanje gorivom glavni preduslov za brz pokret.

U jesen 1938. god. formirane su još dve oklopne i jedna laka divizija.

Prilikom okupacije Sudeta u oktobru 1938. god. učestvovala su 1. oklopna i 13. i 20. motorizovana pešadijska divizija pod komandom 16. korpusa. Ovo je prva krupna brza jedinica formirana od oklopnih i motorizovanih jedinica. Hitlera su oduševili munjeviti uspesi brzih jedinica.

Početak 1939. god. formirana je još jedna oklopna divizija. Pred početak rata sa Poljskom Nemci su raspolagali sa 6 oklopnih, 4 lake i 4 motorizovane divizije.

Na osnovu stečenih iskustava sa manevara broj tenkova u oklopnim divizijama sveden je na 450. Oklopne divizije bile su velikom većinom naoružane lakim tenkovima T-1 i T-2 i manjim brojem srednjih tenkova T-3 i T-4 koji su tek 1938. počeli da pristižu iz proizvodnje.

Nemci su računali na uspeh u ratu samo strategijskom ofanzivom. Po njihovom mišljenju to su mogle ostvariti u prvom redu jake oklopne formacije, avijacija i vazdušno-desantne jedinice.

Doktrina Nemaca za vođenje munjevitog rata ogledala se u sledećem:

Slika 19 — Nemački srednji tenk T-3

— udare treba izvoditi iznenada, masom tenkova uz podršku avijacije, na uzanom frontu i na najslabijem mestu neprijateljske odbrane;

— u stvoren otvor ubaciti jake moto-mehanizovane snage, običi bokove ili krila neprijatelja i napasti ga iz pozadine;

— u povoljnim uslovima manevar oklopnih jedinica ubrzati upotrebom vazdušno-desantnih jedinica;

— zadobijenu inicijativu zadržati i sa više ponovljenih uzastopnih udara konačno slomiti otpor neprijatelja.

Nemci nisu bili protiv sadejstva oklopnih jedinica sa ostalim rodovima vojske, ali su stajali na stanovištu da, u zoni u kojoj dejstvuju tenkovi, napore svih rodova vojske i avijacije treba usredsrediti u korist tenkova.

Po njihovom gledištu nisu celishodne posebne tenkovske odnosno oklopne jedinice za podršku pešadije. Oklopne divizije su smatrali sintezom tri zamisli, tj. da budu instrumenat za izvršenje proboja neprijateljskih položaja, da budu instrumenat manevra na neprijateljske bokove i pozadinu i da budu sredstva za posrednu po-

dršku pešadije. Oklopne divizije su prema tome bile sinteza taktičke i operativne aktivnosti. Samo u izuzetnim slučajevima, i za što kraće vreme, pešadiji su se mogli pridati delovi oklopnih divizija.

Nemačka doktrina o ulozi i načinu upotrebe tenkova, odnosno oklopnih jedinica, bila je u postojećim uslovima realnija, naprednija i perspektivnija. Ona je pravilnije shvatila mogućnosti koje je pružao tenk kao borbeno sredstvo.

16. RAZVOJ TENKOVA

U razdoblju između prvog i drugog svetskog rata u pogledu razvoja tenkova glavni napor bili su usmereni na to da se otklone velike tehničke slabosti tenkova koje su se ispoljile u prvom svetskom ratu. Pored tog posvećena je velika pažnja povećanju njihove brzine kretanja i radijusa dejstva. Manja pažnja je posvećena naoružanju i oklopu.

Evoluciju kvaliteta tenkova teško je izraziti njihovim brojem. Međutim, motori su postali znatno sigurniji, snažniji i ekonomičniji. Jačina motora varirala je od 85 KS (sovjetski T-60) do 600 KS (sovjetski KV-I). Gusenice su dostigle takav razvitak da su izdržavale prosečno 3000 km, dakle, desetostruko više od konstrukcija u prvom svetskom ratu.

Bolja raspodela mase tenka i daleko bolje gibanje (amortizacija) umanjili su potres platforme i pri vožnji van puteva, čime je olakšan rad posade, a naročito je povećana tačnost gađanja u pokretu. Još nije bio rešen problem ventilacije unutrašnjosti tenka i osmatranje na sve strane.

Kalibar topova za tenkove kretao se od 20—76 mm. Većina tenkova bila je naoružana jednim topom i sa 1—2 mitraljeza.

Postepeno je poboljšavan oblik i kvalitet oklopa, pa je tenk postao otporniji.

Proces diferencijacije tenkova po težini („reno-vi-pet“, „mark I“ do V odnosno „sen šamon“) nastavio se i dalje. Nemci i Britanci forsirali su proizvodnju lakih

i srednjih tenkova, dok su Francuzi i Sovjeti veću pažnju poklonili i razvoju teških tenkova sa jakim oklopom i moćnim naoružanjem. (Francuzi 2 C i B, Sovjetski T-35 i KV-I.) Najbolji tenk pred početak drugog svetskog rata bio je bez sumnje sovjetski srednji tenk T-34.

Deo tenkova imao je i radio-sredstva radi održavanja veze, kako unutar jedinice tako i prilikom sadejstva sa drugim jedinicama i avijacijom. Najveći napredak na ovom polju postigli su Nemci, a najslabiji Francuzi i Sovjeti. Praksa je nametnula pojavu komandnih tenkova, tenkova bacača plamena, tenkova za zamagljivanje, tenkova nosača mostova, tenkova čistača mina, transportnih tenkova i tenkova amfibija.

Sve u svemu, tehničke mogućnosti za proizvodnju tenkova u periodu između prvog i drugog svetskog rata toliko su porasle da je taktičar mogao dobiti onaj tenk koji je želeo.

Stanislav PIRC

OKLOPNE JEDINICE U DRUGOM SVETSKOM RATU

Tenkovi su učestvovali u gotovo svim većim bitkama drugog svetskog rata i bez analize njihovog dejstva ne može se zamisliti ni analiza tog rata. Jasno je da bi analiza svih bitaka drugog svetskog rata u kojima su učestvovali tenkovi prešla okvire ove knjige, a za izvlačenje potrebnih zaključaka to nije ni potrebno, jer su u određenim periodima rata primenjivani uglavnom istovetni taktički i operativni postupci.

Zbog toga je iz ogromne građe, koju pruža drugi svetski rat, izabrano samo nekoliko najkarakterističnijih bitaka, koje svaka za sebe znače nešto novo u pogledu upotrebe tenkova, a sve skupa daju celovitu sliku o dejstvu tenkova tada. Pri izboru imale su se u vidu i razne koncepcije o upotrebi tenkova sa kojima su pojedine zemlje stupile u rat, te su odabrane one bitke koje dokazuju pravilnost jednih i nepravilnost drugih koncepcija. Doduše, za potkrepljivanje postavki moglo bi se naći još niz sličnih primera, ali to u celini ne utiče na kvalitet datih analiza i zaključaka.

Zaključci su plod svestrane analize drugog svetskog rata u celini, a navedeni primeri služe samo za njihovo ilustrovanje i ukazivanje na put kojim se do njih dolazilo.

U razmatranju bitaka težište je na analizi upotrebe tenkova, njihovog dejstva, a ostali rodovi i vidovi pominjani su samo onoliko koliko je bilo potrebno da bi se jasnije sagledali mesto i uloga tenkova.

Dejstva tenkova analizirana su uglavnom u operativno-strategijskim razmerama, ne ulazeći dublje u taktička razmatranja, jer je postavljen cilj da se izvuku opšti zaključci i na osnovu njih odrede principi upotrebe tenkova u eventualnom budućem ratu.

TENKOVI U RATU FRANCUSKE I NEMAČKE 1940. GOD.

(Operacija od 10. maja do 25. juna)

Ovaj rat predstavlja praktičnu demonstraciju dve doktrine o upotrebi tenkova koja, u sklopu opšte doktrine za vođenje rata, pokazuje sve nedostatke i slabosti francuske i dobre strane nemačke doktrine.

Nemci su imali dve varijante ratnog plana. Prva, koju je razradio nemački Generalštab, predviđala je glavni udar kroz Belgiju; u stvari, to je bila varijanta starog Šlifenovog plana iz 1905. god. Druga je bila generala Majnštajna koji je predlagao da se glavni udar nanese kroz Ardene sa zadatkom da se na r. Mezi, između Dinana i Sedana, probiju slabi protivnički položaji, a zatim da se munjevitim dejstvom oklopnih i motorizovanih divizija pravcem Sedan — St. Kanten — Amijen — Abevil — Bulonj odseku najjače anglo-francuske snage u severnoj Francuskoj i jugozapadnoj Belgiji. Za potvrdu realnosti svog plana Majnštajn je navodio da Francuzi očekuju napad iz Belgije, da su tamo koncentrisane njihove glavne snage, dok se na ardenskom pravcu nalaze slabe snage pa bi se tu moglo postići potpuno iznenađenje.

Nemački Generalštab protivio se Majnštajnovom planu, jer je smatrao da je planinsko, ispresecano i pošumljeno zemljište Ardena nepogodno za upotrebu oklopnih jedinica. Međutim, Hitler je uočio sve prednosti tog plana i naredio da se pristupi detaljnim pripremama za njegovo izvođenje.

Na ardenskom pravcu trebalo je da dejstvuje grupa armija „A“ u čijem su sastavu bile 4. i 12. armija i oklopna grupa „Klajst“¹.

Zadatak ove grupe armija bio je da dejstvuje na frontu između Ahena i Mozela, a posle proboja kroz Ardene da probije položaje na r. Mezi između Sedana i Namira i da smelim dejstvom oklopnih snaga pravcem Sedan — St. Kanten — Amijen — Abevil — Bulonj odseče i uništi jake protivničke snage u jugozapadnoj Belgiji i severnoj Francuskoj.

Nemci su za ofanzivu na zapadnom frontu imali deset oklopnih i pet motorizovanih divizija sa 2683 tenka („mark I“, II, III i IV) i 728 oklopnih automobila. Od toga na pravcu glavnog udara koncentrisano je sedam oklopnih i tri motorizovane divizije.²

Grupa armija „A“ podržavala je 3. vazдушna flota sa oko 4500 aviona u prvoj liniji.

Izbor pravca glavnog udara kroz Ardene zahtevao je od Nemaca solidne pripreme i oni su ih stvarno izveli. Dobro organizovana obaveštajna služba prikupila je detaljne podatke o stanju i karakteru puteva na neprijateljskoj teritoriji, o širini, dubini i brzini reka, a naročito o mestima pogodnim za prelaz. Takođe su prikupljeni tačni i detaljni podaci o rasporedu snaga i objekata stalne fortifikacije. Svi ti podaci bili su dragoceni za oklopne i motorizovane jedinice i omogućili im brzo napredovanje. Jedinice su se intenzivno uvežbavale, naročito u organizovanju sadejstva tenkova i pešadije i tenkova i avijacije.

Pripremljene su velike količine materijala i formirane radne jedinice za brzu opravku komunikacija i mostova. Ove pripreme dale su velike rezultate. Jedinice su uspevale da brzo oprave komunikacije i mostove tako da Francuzi, iako su vršili velika rušenja, nisu uspeli da

---

¹ Oklopna grupa „Klajst“ obuhvatala je: Rajnhardov oklopni korpus (6. i 8. oklopna divizija), Guderijanov oklopni korpus (1, 2. i 10. oklopna divizija) i Vittershajmov motorizovani korpus (pet motorizovanih divizija) — *Oklopne bitke 1939—1945*, Melentin, str. 164.

² *Revue historique de la deuxième guerre mondiale*, jun 1953. Prema nemačkim podacima Nemci su u ratu protiv Francuske upotrebili 2574 tenka, među kojima 334 laka češka tenka.

uspore kretanje oklopnih kolona onoliko koliko su to računali.

Naročite mere su preduzete za organizovanje saobraćajne službe pri prolazu kroz Ardene. Određeni su specijalni generalštabni oficiri, snabdeveni sredstvima veze za regulisanje saobraćaja na najvažnijim čvorovima komunikacija.

Koristeći se iskustvima iz Poljske, Nemci su smanjili broj tenkova u oklopnim divizijama od 400 na 250 do 350 da bi im povećali manevarsku sposobnost.

Uveden je u naoružanje novi tenk „mark IV“ (19 tona, brzina 50 km, top 75 mm, oklop 40 cm), koji je bio znatno bolji od tenkova „mark I“, II i III i mogao je uspešno da se bori protiv francuskih tenkova „hočkis“ i „somia“.

Francuski ratni plan zaista se zasnivao na pretpostavci da će Nemci glavni udar naneti kroz Belgiju pa su zato tu i bile grupisane glavne snage Francuske, dok je ardenski pravac trebalo da brani 9. i delovi 2. armije.

9. armija bila je slabija i sa rezervnim divizijama tipa „A“, koje su po obuci i naoružanju znatno zaostajale za aktivnim divizijama. Šta je najvažnije, ove divizije nisu imale formacijom predviđeno pt naoružanje. Od predviđena 52 pt topa 25 mm, rezervne divizije imale su samo nekoliko oruđa.

Francuzi su 1940. god. imali sledeće oklopne i mehanizovane snage:

— 4 oklopne divizije³ sa oko 714 tenkova (Ha-35, R-35, DD i D);

— 31 samostalni tenkovski bataljon — 150 tenkova (R-35, FT i drugi, uglavnom laki tenkovi);

— 3 lake mehanizovane divizije — 582 tenka (HA-35, FT i drugi, uglavnom laki tenkovi);

— 5 lakih konjičkih divizija — 110 tenkova (HA-35) i 180 oklopnih automobila;

— u 7 grupa za izvođenje motorizovanih divizija — 308 oklopnih automobila;

³ 4. oklopna divizija formirana je u toku rata, dok su 3 oklopne divizije formirane pre njegovog početka.

— u 10 samostalnih tenkovskih četa — 157 tenkova (raznih tipova).

Od tih snaga na severoistočnom frontu Francuzi su imali: 3 oklopne, 3 lake mehanizovane, 5 lakih konjičkih i 7 motorizovanih divizija.

Ukupno su Francuzi imali 3063 tenka i 743 oklopna automobila. Od toga 540 tenkova zastarelog tipa, dok su ostali bili moderniji, naročito tenkovi B (33 tone, brzina 30 km, top 75 mm i top 47 mm), koji su bili u sastavu oklopnih divizija, i „somia“ (18 tona, brzina 50 km, top 47 mm) u sastavu lakih mehanizovanih divizija.

Pored francuskih tenkova, Britanci su imali 200 tenkova i 400 oklopnih automobila, a Belgijanci 8 tenkova.

Ukupno su saveznici imali 3271 tenk i 1143 oklopna automobila.

Od avijacije imali su oko 2500 aparata svih vrsta.

Iz odnosa savezničkih i nemačkih tenkova vidi se da su saveznici brojno imali više tenkova (1,2 : 1). To je naročito važno istaći, jer ova činjenica još više ističe greške savezničkog komandovanja, a naročito Francuza, u načinu upotrebe tenkova.

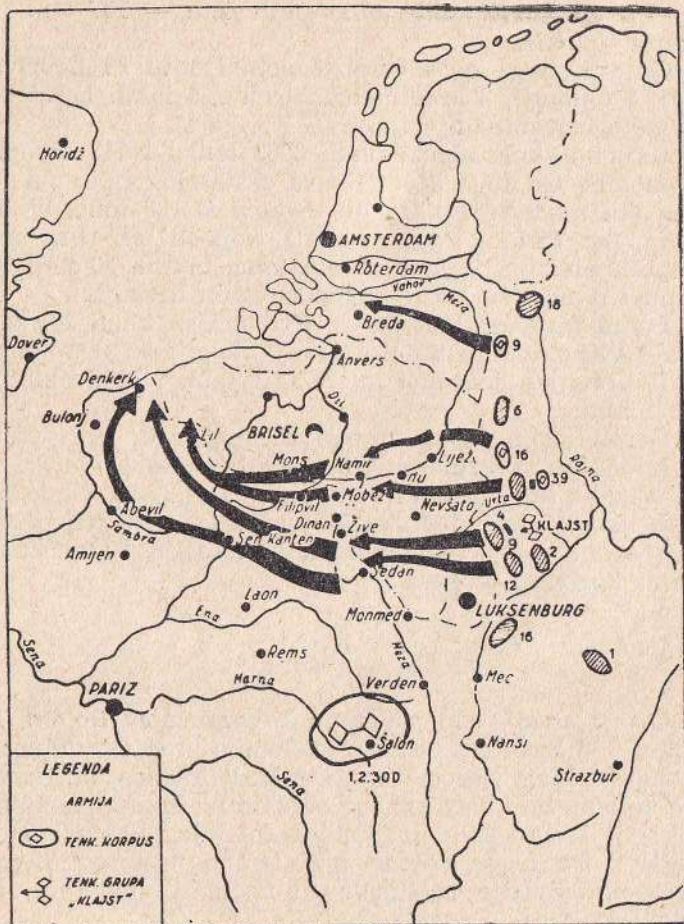
Tok operacija

Grupa armija „I“ podržana 3. vazdušnom flotom, 10. maja u 5,35 časova, vrlo brzo je slomila braniočev otpor u Ardenima. Male grupe nemačkih padobranaca, uz pomoć pete kolone, zauzele su važne objekte na komunikacijama u Belgiji i omogućile brzo napredovanje oklopne grupe „Klajst“. Da bi se održao brzi tempo nastupanja, motorizovane divizije nastupale su noću sa upaljenim farovima.

Četiri lake konjičke divizije i dve konjičke brigade francuske 2. i 9. armije uzaludno su pokušale da na liniji Nefšato — r. Urta zaustave nadiranje Nemaca i prihvate razbijene belgijske divizije.

Nemci su za dva i po dana, koristeći se apsolutnom nadmoćnošću i odličnom organizacijom pokreta, prešli pošumljene Ardene i izišli na r. Mezu. Zemljište je bilo te-

Skica 1 — Nastupanje nemačkih snaga na zapad

ško, ali su brižljivo planiran saobraćaj i solidno izvedene pripreme olakšali marš oklopnih i motorizovanih kolona koje su se kretale ešelonima dubine do 90 km.

Posle munjevitog uspeha u Ardenima, prethodnice 4. armije i oklopne grupe „Klajst“ izišle su 12. maja na

r. Mezu od Dinana do Sedana. Francuske lake konjičke divizije i brigade pritisnute od strane osetno nadmoćnijeg protivnika i sa razgolićenim levim bokom usled brzog odstupanja Belgijanaca, povukle su se istog dana na levu obalu r. Meze i ušle u sastav operativnih rezervi svojih armija. Francuzi su uspeli da u toku 12. maja poruše sve mostove na r. Mezi.

Levo krilo i centar 9. armije (5. motorizovana, 18. i 22. pešadijska divizija) dovršavale su poslednje položaje na zapadnoj obali r. Meze. Vatrene sistem nije bio organizovan kod divizija na levom krilu, naročito u rejonu mesta Hu, gde je na spoju 5. motorizovane i 18. pešadijske divizije postojao nebranjen prolaz.

Na belgijskoj teritoriji od Namira do Živea bio je izgrađen samo mali broj drvenih bunkera. Betonski mali bunker bili su ili nedovršeni, ili nenaoružani, odnosno nisu raspolagali svim potrebnim instalacijama.

U prvom ešelonu 9. armije bilo je ukupno pet divizija na frontu od oko 100 km. Najširi front, od 30 km, branila je 102. divizija, a ostale od 18 do 25 km.

2. i 9. armija oskudevale su u pt minama, jer su njima bile snabdevane prvenstveno armije na Mažinoliniji. Isto tako bila je slaba i protivavionska odbrana.

Francuski komandanti očekivali su da će se Nemci zadržati nekoliko dana na desnoj obali Meze, da bi je detaljno izvideli i prikupili snage i sredstva za prelaz. Međutim, suprotno dotada važećim shvatanjima da oklopne jedinice nisu sposobne za prelaz preko reke, Nemci su forsirali Mezu iz pokreta. U toku noći 12/13. maja prednji ešloni (motorizovana pešadija i pridate brdske jedinice) 7. oklopne divizije generala Romela, u najvećoj tajnosti, bez ikakve vatrene pripreme, prešli su reku gumenim čamcima i smelo se ubacili između slabo branjenih spojeva 5. i 18. divizije.

Najveći, najteži i najuspešniji prelaz izvršen je u rejonu Sedana. General Guderijan, koji je tu prelazio, tražio je da se privuče sva artiljerija radi podrške prelaza, ali je zahtev bio odbijen i on je forsirao reku uz podršku avijacije, a prema zapovesti koju je napisao za ratne igre u Koblencu.

Za vreme forsiranja, u nedostatku teške artiljerije, Nemci su koristili vatru dobro prikrivenih i ukopanih tenkova koji su neposrednim gađanjem sa bliskih odstojanja rušili male francuske bunkere. Pod zaštitom te vatre, prednji delovi 1, 2. i 10. oklopne divizije otpočeli su forsiranje u 16 časova. Glavni udar nanet je pravcem centralne 1. oklopne divizije, koja je u prvim talasima prebacila 1. moto-streljački i pridati puk „Velika Nemačka“.

Interesantan je prelaz 1. pešadijskog puka 1. oklopne divizije koji je prešao reku u prvom ešelonu.⁴ Puk je izbio na r. Mezu uveče 12. maja kod Floinga, potpuno spreman za forsiranje. Mnogo meseci ranije on se detaljno u tome uvežbavao. Obaveštajna služba dala je tačne podatke o francuskim položajima, čak i o rasporedu pojedinih bunkera. Puk je raspolagao kartama i foto-snimcima zemljišta. Pored svega toga situacija kod ovoga puka ujutru 13. maja bila je dosta teška. Francuska artiljerija spremno je tukla svaki i najmanji pokret Nemaca. Nemačka artiljerija zadržala se na zakrčenim putevima i nije stigla na vreme da zauzme vatrene položaje. Isto tako nije stigla ni inžinjerija. Jedino su pristigli gumeni čamci na rasklapanje. U takvoj situaciji Nemci su artiljeriju zamenili avijacijom. Oko podne istog dana napadom sa oko 1000 aviona potpuno je učutkana francuska artiljerija i puk je gumenim čamcima prešao Mezu na očigled zapanjenih Francuza. Prelaz je izvršila samo pešadija bez artiljerije, pt topova i tenkova.

Ovaj prelaz bio je vrlo riskantan, ali su Nemci uspeli, zahvaljujući odličnoj podršci avijacije i, u prvom redu, greškama Francuza koji su vrlo slabo koristili svoje tenkove.

Puk je obrazovao mali mostobran na zapadnoj obali r. Meze, koji je u toku noći proširen u dubinu 9—10 km.

U toku noći 13/14. maja nemački inžinjerci izradili su vrlo brzo solidne mostove. Brzim i odlično organizovanim prebacivanjem oklopnih jedinica, Nemci su u toku ove noći znatno pojačali postojeće mostobrane. 14. maja u zoru na zapadnoj obali r. Meze nalazilo se svih 7

⁴ Melentin: *Tenkovske bitke*, str. 12, 13. i 14.

oklopnih divizija, a 14. motorizovani korpus bio je u pokretu ka Sedanu, radi obezbeđenja bokova i pozadine 19. oklopnog korpusa.

Ujutru 14. maja jedna francuska oklopna brigada izvršila je slab protivnapad na 1. puk, ali su ga Nemci odbijali uz pomoć u međuvremenu privučene pt artiljerije.

Na širokom frontu od Namira do Sedana pešadijska divizija 4, 12. i 16. armije spremale su se za prelazak r. Meze i ukazivanje pomoći oklopnim divizijama.

Odlično organizovanom protivavionskom odbranom Nemci su odbili sve napade protivničke avijacije, koja je i pored velikih gubitaka uzaludno pokušavala da poruši mostove na r. Mezi i uspori nemačko napredovanje.

Potpomognuti jurišnom avijacijom i lakim bombarderima Nemci su 14. maja iz stvorenog mostobrana izvršili jake napade na demoralisane divizije 2. i 9. armije. U rejonu Hu i Dinana, 39. oklopni korpus razbio je 18. diviziju i napredujući ka Filipvilu obuhvatio je i ugrozio centar francuskog rasporeda.

Koncentričnim i jednovremenim dejstvima tri divizije 19. oklopnog korpusa, potpuno su razbijene a zatim uništene francuska 55. i 71. divizija. Nemci su 15. maja proširili proboj time što su angažovali novoprispele motorizovane i pešadijske divizije. Na frontu od Hua do Sedana napravljena je breša širine od oko 100 km koja je u rejonu Sedana bila duboka oko 45 km.

Protivnapade i protivudare francuskih oklopnih i operativnih rezervi Nemci su 13. i 14. maja odbili uspešnom, brzom i žestokom intervencijom nadmoćnije avijacije.

Da bi bar privremeno zadržala nadiranje Nemaca do dolaska pešadijskih divizija, francuska komanda dodeljuje 9. armiji 1. oklopnu diviziju, a 2. armiji 3. oklopnu diviziju. 3. oklopna divizija angažovana je 14. maja u rejonu Sedana, i to po bataljonima, radi ojačanja odbrane pojedinih pešadijskih divizija.

Prva oklopna divizija, ostavši bez benzina, upotrebljena je 15. maja u odbrani sa ukopanim tenkovima u rejonu Filipvila. Izložena nemačkom obuhvatnom napadu

sa severa i juga ova divizija bila je gotovo potpuno uništena.

Nemačkim oklopnim divizijama, posle odbijanja francuskih protivnapada i protivudara, bio je otvoren put ka zapadu, ka obalama Lamanša.

Pokušaji Francuza da pomoću 6. armije zatvore brešu između 2. i 9. armije ostali su uzaludni. Nemci su produžili energično nadiranje i 15. maja zauzeli tvrđavu Mobež. Francuzi su pokušali da 2. oklopnom divizijom zadrže Nemce na Ooazi. Međutim, Nemci su, zbog kordonskog rasporeda te divizije, lako probili njene položaje i 17. maja sedam oklopnih divizija nastavilo je munjevito nadiranje ka zapadu gde više nije bilo organizovanih protivničkih jedinica.

Oklopne divizije generala Guderijana, koje su brzo nadirale ka zapadu, 20. maja zauzimaju Peron, Amijen i Abevil i odsecaju francusko-britansko-belgijske snage, koje su se povlačile ka r. Esko. Nešto severnije ostale divizije oklopne grupe „Klajst“ zauzele su Aras i nastavile nadiranje ka Lamanšu. Time je bila zapečaćena sudbina odsečenih savezničkih snaga.

Za 5 dana (od 16. do 20. maja) Nemci su postigli velike strategijske rezultate: dovršili razbijanje 9. armije, prešli odstojanje od 20 km, odsekli u zapadnoj Belgiji i severozapadnoj Francuskoj 40 divizija i na r. Somi zauzeli mostobran u rejonu Perona, Amijena i Abevila.

Za obezbeđenje ovog 200 km dugačkog klina oni su preduzeli opsežne mere. 14. motorizovani korpus najvećom brzinom prati rad oklopnih divizija i osigurava im, pre svega, jako izloženi levi bok. Pešadijske divizije 4. i 14. armije čiste i obezbeđuju zauzeto zemljište i pomažu oklopne divizije u napadima. Pešadijske divizije 2, 9. i 16. armije, kada su se oslobodile lične opreme (prenosila se kolima), prelazile su dnevno i do 70 km, da bi na r. Somi obezbedile levi bok oklopne grupe „Klajst“. Oklopne divizije napredovale su naprežući svoje ljudstvo do krajnjih granica izdržljivosti i do poslednje kapi benzina.

Blagodareći dobro organizovanoj pozadini, Nemci su brzo opravljali komunikacije i jedinicama tačno i uredno

doturali potrebna sredstva za život i borbu, naročito pogonsko gorivo.

Već u prvim danima nemačka avijacija je postigla vazдушnu nadmoćnost i od 15. do 20. maja njen veći deo podržavao je oklopne snage izvršavajući sledeće zadatke: izviđanje, pripremu i podršku napada, dejstvo po rezervama, odbijanje protivnapada, obezbeđenje bokova i dejstvo po pozadini.

Još pre odsecanja glavnine grupe armija broj 1, francuska komanda donela je odluku da sa severa lakim konjičkim divizijama i sa juga oklopnim divizijama izvrši protivudare radi uništenja izduženog nemačkog klina. Međutim, zamišljeni manevar nije se mogao ostvariti, jer su tenkovi lakih mehanizovanih divizija bili rastureni po pešadijskim divizijama i nisu se mogli prikupiti.

Isto tako, tri oklopne divizije pretrpele su ogromne gubitke — naročito 1. oklopna divizija koja je posle poraza kod Filipvila, 15. maja, ostala samo sa 20 tenkova — tako da nisu bile sposobne za protivudar.

U rejonu Laona prikupljala se novoformirana 4. oklopna divizija generala De Gola. Iako još neprikupljena i nepripremljena, jedino ova divizija je 17. maja izvršila snažan i u prvo vreme uspešan protivnapad ka severu. No, nemačka avijacija brzo je intervenisala i, nanevši joj jake gubitke, naterala je na povlačenje ka Laonu.

Zaključak

Iako planinsko, jako ispresecano i pošumljeno, slabije komunikativno i teško prolazno zemljište Ardena predstavlja nepogodan pravac za razvoj velikih snaga i brzu upotrebu motorizovanih jedinica i avijacije, odluka da se udar nanese tim pravcem bila je pravilna iz više razloga.

Pre svega, na ardenskom pravcu bile su najslabije francuske snage, tako da su pojedine jedinice branile vrlo široke frontove. I fortifikacijska organizacija protivničkih položaja tu je bila najslabija.

Glavni udar tim pravcem vodi u desni bok i pozadinu jakih neprijateljevih snaga, što pruža vrlo povoljne uslove za njihovo odsecanje i uništenje.

Posle prelaska Meze, ravničasto, komunikativno i prolazno zemljište severne Francuske i jugozapadne Belgije dozvoljava najširu upotrebu motorizovanih jedinica.

Celishodnim grupisanjem snaga, pravilnom organizacijom poretka, pripremama za prelaz Ardena i forsiranje reke Meze, kao i merama za brzu opravku komunikacija, Nemci su delimično otklonili teškoće u izvođenju operacija preko ovako teškog zemljišta. Oni su vrlo dobro grupisali svoje snage, a posebno oklopne. Od ukupno 10 oklopnih i 4 motorizovane divizije na ardenskom pravcu bilo je grupisano 7 oklopnih i 3 motorizovane divizije. Ovakvim grupisanjem Nemci su postigli apsolutnu nadmoćnost — skoro 5:1 — što im je omogućilo brz i veliki uspeh.

Nemci su postigli potpuno iznenađenje kako izborom pravca glavnog udara tako i primenom novih taktičkih postupaka, što im je u prvom redu omogućilo da razbiju neprijatelja i stvore uslove za punu eksploataciju uspeha. Uspešnim vazдушnim napadima na aerodrome, oni su od 10. do 30. maja uništili velik broj savezničkih aviona i izborili vazдушnu nadmoćnost i zadržali je do kraja. Ovo im je omogućilo da težište dejstva avijacije prenesu na potpomaganje kopnenih snaga — prvenstveno oklopnih.

Nemačka artiljerija nije mogla pratiti brzo nadiranje oklopnih jedinica, te je ulogu artiljerije preuzela i uspešno izvršavala jurišna avijacija.

Sadejstvo između oklopnih snaga i avijacije bilo je odlično. Avijacija je uvek stizala posle nekoliko minuta na bojno polje, izvršavajući na vreme svoje zadatke.

U ovom ratu prvi put su upotrebljene manje grupe padobranaca u sadejstvu sa oklopnim jedinicama za izvršenje taktičkih zadataka. Ove grupe, uz pomoć pete kolone, odigrale su vidnu ulogu, zauzimajući u Ardenima male ali izvanredno važne objekte i čvorove na komunikacijama koje su držale do pristizanja oklopnih snaga.

Forsiranje Meze pokazalo je da oklopne jedinice mogu u određenim uslovima i samostalno da prelaze veće reke.

Prelaz je uslovljen blagovremenim i detaljnim priprema. Nemci su raspolagali svim, pa i najsitnijim podacima o reci Mezi, tako da se nisu morali zadržavati radi izviđanja zemljišta i neprijatelja i određivanja mesta za prelaz. Na ratnim igrama u Koblencu svaka jedinica se do detalja upoznala sa predstojećim zadacima. Tačno prema zapovestima i planovima sa tih ratnih igara reka je i forsirana.

Karakteristično je da su Nemci na tri prelaza primenili tri različite taktike. Tako je u rejonu Hua 7. oklopna divizija forsirala Mezu bez ikakve vatrene pripreme, koristeći nebranjen prelaz na spoju 5. motorizovane i 18. pešadijske divizije. Pri tom su se Nemci uspešno koristili i ubacivanjem, jer je to omogućavalo pošumljeno i neobrađeno zemljište.

U rejonu Montermea prelaz je izvršen posle jake artiljerijske pripreme, a u rejonu Sedana ona je zamenjena avio-pripremom.

U operacijama su primarnu ulogu odigrale nemačke oklopne divizije koje su bile nosioci udarne snage, brzog tempa nadiranja i smelih manevara. Samo od 16. do 20. maja oklopne divizije u prvoj liniji prelazile su prosečno po 40 km, dok je u stvari dnevni marš nekih od njih iznosio i do 100 km.

Za razliku od Francuza, Nemci su svoje oklopne divizije upotrebljavali grupisano radi izvršenja operativnih i strategijskih zadataka.

Nemci su vrlo veliku pažnju posvetili obezbeđivanju bokova udarne oklopne grupacije. Za to su upotrebili motorizovane divizije i četiri armije. Ovakvo obezbeđenje bilo je potrebno zbog jakog dugačkog klina i što su očekivali snažne protivnapade francuskih rezervi sa juga.

Brzina kretanja oklopnih jedinica obezbeđivala se dobro organizovanim snabdevanjem i održavanjem, postavljanjem rezervnih posada i korišćenjem kratkih usmenih zapovesti.

Snabdevanje oklopnih jedinica nije došlo ni jednog trenutka u pitanje. Divizije su ojačane transportnim jedinicama i snabdevale su se direktno iz armije.

Koliko god su Nemci pravilno upotrebili svoje oklopne snage toliko su ih Francuzi pogrešno koristili. Jasno je da to predstavlja samo deo njihovih opštih slabosti, kako političkih tako i vojnih.

Francuzi su brojno imali otprilike toliko tenkova kao i Nemci. Međutim, samo njihove tri oklopne divizije bile su sposobne za borbu protiv nemačkih oklopnih divizija, pa i te tri su nepravilno upotrebljene. Umesto da su korišćene grupno za nanošenje snažnih protivudara u levi bok 19. oklopnog korpusa, one su podeljene i to 1. oklopna 9. armiji a 3. oklopna divizija 2. armiji. Ove izvanredno pogodne jedinice za izvršenje snažnih protivudara i manevara upotrebljene su za posedanje položaja u odbrani. Naročito nepravilno je upotrebljena 3. oklopna divizija. Pojedini njeni tenkovski bataljoni dodeljeni su pešadijskim divizijama, gde se nisu mogli upotrebiti za izvršenje snažnih protivudara.

Takođe je nepravilno upotrebljena i 2. oklopna divizija, koja je bila angažovana da na širokom frontu brani r. Oazu. Ništa bolje nije iskorišćena ni 4. novoformirana divizija generala De Gola, jer je ubačena u borbu po delovima i nepripremljena za protivnapad.

Lake mehanizovane divizije uopšte nisu iskorišćene za protivudare. Pojedini tenkovski bataljoni tih divizija bili su privremeno dodeljeni za pojačanje pešadijskih divizija.

Lake konjičke divizije izvršile su nekoliko protivnapada u starom klasičnom stilu i, razume se, pretrpele teške gubitke.

Francuzi su raspolagali relativno velikim brojem motorizovanih divizija, ali su ih upotrebljavali po delovima, za taktičke zadatke, mada su one odlično sredstvo za operativno-strategijsko manevrisanje, naročito u okviru viših oklopnih formacija. Upotrebljene uglavnom kao i pešadijske divizije, ove jedinice su uništene u odbrambenim borbama u Belgiji i Flandriji.

Posle uspešno završenog rata u Francuskoj i odustanja od invazije Velike Britanije, Nemačka je odmah preduzela pripreme za rat protiv Sovjetskog Saveza.

Naređeno je da vojna industrija isporučuje mesečno 800—1000 tenkova, jer se na osnovu iskustava računalo da će toliko biti potrebno. Međutim, kad je podnesen proračun da za tu proizvodnju treba dve milijarde maraka i 100 000 radnika, Nemci su odustali od ovog plana.

Da bi povećao udarnu snagu svoje armije, Hitler je naredio da se deset oklopnih divizija preformira u dva-deset, i da se broj motorizovanih divizija poveća na osam. Tako je broj oklopnih divizija udvostručen uz isto brojno stanje tenkova. U oklopnim divizijama brigade su smanjene na oklopni puk, koji je u 14 oklopnih divizija imao 2 a u 6 oklopnih divizija 3 tenkovska bataljona. Smanjenje tenkova donekle je nadoknađeno time što su laki tenkovi „mark II“ zadržani samo u izviđačkim jedinicama, dok su tenkovski bataljoni dobili po dve čete tenkova „mark III“ i jednu četvu „mark IV“. Svaka divizija dobila je divizion protivavionskih topova 88 mm. Nemci su na tenku „pancer II“ zamenili top 37 mm topom 50 mm.

Oklopne divizije popunjene su i većim brojem zaplenjenih tenkova (francuskih i čeških) koji su po kvalitetu zaostajali za nemačkim tenkovima.

Sa tako organizovanim oklopnim snagama Nemci su počeli rat protiv Sovjetskog Saveza.

U početnom periodu rata, primenjujući svoju koncepciju o upotrebi oklopnih snaga, koju su sa uspehom primenili u Poljskoj i Francuskoj, oni su postigli odlične rezultate. Njihovim uspesima, pored drugih slabosti Sovjetskog Saveza vojne i političke prirode, znatno je doprinela i pogrešna koncepcija o upotrebi tenkova od strane Sovjetskog Saveza. Sovjetski Savez raspolagao je približno istim brojem tenkova kao i Nemci, ali ih je razvukao od Baltičkog do Crnog mora, pa su ih Nemci počesno tukli.

Međutim, Sovjetski Savez je blagovremeno uočio svoju grešku i preduzeo mere da je ispravi. Početkom 1942. god. on je snabdeo svoje oklopne jedinice novim tenkom T-34 koji je bio znatno boljih kvaliteta od nemačkih tenkova. Uporedo sa primenom ostalih načina

vođenja rata analiziran je i način upotrebe tenkova. Stvorena je nova koncepcija o njihovoj upotrebi koja je došla do punog izražaja u staljingradskoj operaciji.

TENKOVI U OPERACIJAMA NA ISTOČNOM FRONTU

U početnim operacijama na istočnom frontu Nemci su raspolagali krupnim oklopnim formacijama, divizijama, korpusima i „oklopnim grupama“ koje su imale zadatak da dubokim prodorima rasecaju, okružuju i u sadejstvu sa ostalim rodovima vojske uništavaju okružene snage. Pešadija je nastupala za oklopnim jedinicama, učestvovala u uništenju okruženih snaga i učvršćivala postignuti uspeh. Prema tome, iako je broj oklopnih divizija bio relativno mali (20 oklopnih prema 130 pešadijskih) oklopne jedinice bile su nosioci ofanzivnih dejstava.

Ostvarujući veliku nadmoćnost na osnovnim stratejskim pravcima Nemci su uspeali da u početnim operacijama na istoku okruže i unište znatne sovjetske snage, izbivši tako skoro u jednom naletu do Kijeva, Smolenska i Lenjingrada. Ovakve uspehe Nemci su postigli, pored ostalog, i potpunim taktičkim iznenađenjem zahvaljujući nebudnosti Sovjetskog Saveza, iako je bilo dovoljno znakovna da neposredno predstoji nemačka agresija. Sem toga, Nemci su imali potpunu prevlast u vazduhu tako da je avijacija mogla skoro neometano da podržava oklopne jedinice. (Prevlast u vazduhu postignuta je i iznenađenjem i nanošenjem velikih gubitaka sovjetskoj avijaciji u toku prvog dana dejstva.)

Sovjetska armija nije imala krupne oklopne formacije koje bi se mogle uspešno suprotstaviti nemačkim oklopnim formacijama grupisanim na najvažnijim pravcima i snažno podržanim avijacijom. Pored toga, ona je imala i slabu protivoklopnu odbranu. Pešadijske divizije koje su bile nosioci odbrane nisu imale dovoljno protivoklopnih sredstava⁵, a pešadija nije bila dovoljno obučena

⁵ Prema sovjetskim podacima pojedine divizije nisu uopšte imale pt artiljerije, jer ih je nemački napad zatekao u preuranju tako da su raniju artiljeriju predale, a novu još nisu bile primile.

za borbu protiv tenkova. Usled toga je kod pojedinih jedinica dolazilo do panike i one su napuštale položaje bez odlučnijeg suprotstavljanja nemačkim oklopnim jedinicama.

U prvoj — početnoj fazi rata na Istoku karakteristično je da su nemačke oklopne jedinice *samostalno* probijale sovjetske odbrambene položaje, najčešće iz pokreta i uz snažnu avio-podršku koja je zamenjivala artiljerijsku pripremu. Po probodu one su duboko prodirale, okruživale⁶ sovjetske jedinice i najčešće pristupale njihovom uništenju, pošto pešadijske jedinice nisu mogle pristići na vreme. No, takvim načinom dejstva oklopne jedinice su se veoma brzo trošile, što je u krajnjoj liniji veoma nepovoljno uticalo na tempo njihovog nastupanja⁷.

TENKOVI U MOSKOVSKOJ BICI

Zemljište na kojem se odigrala moskovska bitka iznosilo je po frontu oko 400 a po dubini 300 km, sa prosečnom nadmorskom visinom do 250 m. Sem južnog, pošumljenog dela ono je u celini pogodno za upotrebu oklopnih jedinica. Veće prirodne protivtenkovske prepreke su samo rečni tokovi (r. Don, r. Oka, r. Moskva, r. Lama, r. Rusa i r. Nara).

Za dejstvo prema Moskvi nemačka Srednja grupa armija (3 pešadijske i 3 oklopne armije) imala je sledeći plan:

u prvoj fazi izvršiti prodor sa 2. oklopnom armijom u pravcu Orela, a 3. i 4. oklopnom armijom severno i južno od autostrade Smolensk — Moskva, a potom zalamanjem unutrašnjih krila okružiti i uništiti sovjetske snage na području Vjazme i Brijanska;

u drugoj fazi produžiti gonjenje i prodirati:

⁶ Okruženje kod Bjalistoka, Minska, Umana, Smolenska, Gomela i Kijeva.

⁷ Nemačke oklopne snage izbile su za 100 dana na liniju Sevastopolj—Poltava—Brijansk—Ziča—Stara Rusa—Lenjingrad prešavši 700 km ili prosečno 7 km na dan, što je sporije od tempa Napoleonovog pohoda na Rusiju.

— 2. oklopnom armijom pravcem Tula—Kolomna, obuhvatajući Moskvu sa juga;

3. i 4. oklopnom armijom preko Volokolamska i Klina, obuhvatajući Moskvu sa severoistoka, a zatim koncentričnim dejstvom svih snaga Srednje grupe armija ovladati Moskvom.

Sovjeti su iskoristili zastoj Srednje grupe armija, čija je 2. oklopna armija bila orijentisana prema Kijevu, i pod Moskvu doveli jake sveže snage. O njihovom grupisanju i broju podaci sovjetskih i zapadnih pisaca su veoma kontradiktorni, ali se može pretpostaviti da su i Sovjeti raspolagali znatnim oklopnim snagama⁸.

Nemci su u prvoj fazi moskovske bitke ostvarili brze prodore oklopnim armijama i uspeli da okruže znatne sovjetske snage, kod Brijanska i Vjazme (13. i 51. sovjetsku armiju). Prosečan tempo nastupanja iznosio je oko 15 km na dan (od 30. septembra do 15. oktobra oko 200 km). Okružene sovjetske snage pružale su znatan otpor, a jedan deo je uspeo da se probije iz okruženja. Tu se prvi put javio i novi sovjetski tenk T-34, po oklopnoj zaštiti i naoružanju superiorniji od nemačkih tenkova.

Verujući da je okruženjem i uništenjem znatnih sovjetskih snaga kod Vjazme i Brijanska otvoren put ka Moskvi, Nemci produžavaju dejstva po ranijoj zamisli te Sovjetima nije bilo teško da uoče težište nemačkih oklopnih snaga i da im se uspešnije suprotstave.

Sredinom oktobra pao je veliki sneg sa kišom te su putevi i zemljište postali skoro neprohodni za oklopne jedinice. Auto-putevi kojima je vršeno snabdevanje bili su toliko zakrčeni blatom da su cele pešadijske divizije upućivane na raščišćavanje. Pojedine motorizovane kolone kretale su se oko 20 km na dan. Kretanje vozila van puteva bilo je gotovo nemoguće. Motorizovane čete pešadijskih pukova morale su izići iz sastava pukova i kretati se samo komunikacijama.

---

⁸ Prema nemačkim podacima, koje treba primiti sa rezervom, u prvoj fazi moskovske bitke Nemci su zaplenili, između ostalog, oko 1200 tenkova.

Pored pogoršanih vremenskih uslova Nemci su naišli i na dotad najorganizovaniju odbranu, sa jakom PTO i solidnim zaprečavanjem. Iako su se uslovi izmenili, Nemci upotrebljavaju oklopne jedinice po istim načelima i izlažu ih velikim gubicima. Od 15. do 30. oktobra Nemci su prešli pod borbom oko 50 km, ili prosečno 4—5 km na dan. Ovaj period neki nemački vojni pisci nazivaju „puževski period nastupanja“.

U takvoj situaciji pojedini nemački komandanti predlažu da se stane i prezimi na dostignutoj liniji. No, naređeno je da se nastupa dalje prema Moskvi.

3. i 4. oklopna armija uspele su da izbiju na kanal Volga — Moskva i da ga delom snaga forsiraju, a onda su konačno zaustavljene.

2. oklopna armija posle niza neuspelih pokušaja da zauzme Tulu menja težište dejstva, zauzima Staljinogorsk i odavde upućuje snage u tri pravca:

- preko Mihaliovke prema Rjaznu sa zadatkom da pređu r. Oku i prodru dalje prema istoku;
- preko Kašire sa zadatkom prodora prema Moskvi, i
- ka severozapadu radi okruženja Tule.

Posledica je bila da se već oslabljena tenkovska pešnica suviše otvorila te nije postignut uspeh ni na jednom pravcu. Na taj se način 2. oklopna armija, koja je imala zadatak da zatvori obruč oko Moskve sa jugoistoka, sama našla u poluokruženju i opasnosti da bude razbijena, što se i ostvarilo prelaskom Sovjeta u protivofanzivu.

Izvođeci odbranu na prilazima Moskvi Sovjeti su u toku novembra prikupili nove strategijske rezerve namenjene za rešavajuću protivofanzivu. Osnovna ideja protivofanzive bila je da se bočnim udarima razmaknu klješta nemačkih oklopnih klinova i da se zatim koncentričnim dejstvom sa svih strana unište. Na centralnom delu trebalo je frontalno čvrsto vezivati neprijatelja.

Prema sovjetskim podacima opšti odnos snaga pred početak protivofanzive bio je u ljudstvu 1,5:1 u korist Sovjeta, u tenkovima 1,6:1 u korist Nemaca, dok je odnos snaga u artiljeriji i avijaciji bio približno izjednačen.

Sestog decembra Sovjeti su prešli u protivofanzivu 1. 20. i 6. armijom. Armije generala Leljušenka i Kuznje-

cova napadale su glavnim snagama u pravcu Klina, a pomoćnim u pravcu Istra. Severozapadno od Moskovskog mora napadale su 22, 29. i 31. armija sa zadatkom da ugroze bok nemačke 3. i 4. oklopne armije.

Sovjetska protivofanziva u potpunosti je iznenadila Nemce i oni su u toku prvih dana pretrpeli osetne gubitke, naročito u tehnici. Međutim, njihova 3. i 4. oklopna armija blagovremeno su počele sa izvlačenjem vodeći uspešne zaštitničke borbe, rušeći komunikacije, naseljena mesta i uništavajući sopstvenu tehniku koju nisu mogle evakuisati. Takvim postupcima Nemci su uspeli da izvuku glavninu svojih snaga, čemu je doprineo i slab tempo sovjetskih snaga kojima su loše vremenske prilike znatno usporavale dejstva.

Na frontu južno od Moskve koncentričnim dejstvom 10, 50. i 49. armije 1. gardijskog konjičkog korpusa, kao i dela snaga jugozapadnog fronta, brzim i rešavajućim udarom skoro je u potpunosti razbijena glavnina 2. nemačke oklopne armije Guderijana (112. i 167. pešadijska, 10. i 20. motorizovana, 3, 4. i 17. oklopna divizija).

Posle proboja odbrane na r. Oki Sovjeti su uputili jednu pokretnu grupu (sastava: streljačka divizija, oklopna brigada i pešadijski puk) koja se uspešno provukla kroz nemačku odbranu (grupni sistem) i preko pošumljenog i teško prohodnog zemljišta izbila u pozadinu Nemaca, napala Kalugu i nakon uporne borbe zauzela je.

*

Nemci su zbog opšte nadmoćnosti u oklopnim jedinicama i avijaciji u prvoj fazi moskovske bitke postigli uspeh okruživši i uništivši znatne sovjetske snage kod Vjazme i Brijanska.

Upotreba oklopnih jedinica u drugoj fazi moskovske bitke od strane Nemaca nije bila pravilna. Izmenjene vremenske prilike, sneg i blato, lišile su oklopne jedinice mogućnosti manevra i vezali ih za puteve, te je time njihova udarna moć znatno oslabljena. Samostalni napadi oklopnih jedinica na sovjetsku odbranu pod Moskvom, koja je bila veoma uporna i dobro organizovana u protivoklopnom smislu, nisu bili rentabilni, jer su

oklopne jedinice trpele velike gubitke. Prema izjavi Guderijana nemačke oklopne jedinice u drugoj fazi moskovske bitke imale su svega 50% svog sastava.

Sovjeti su pravilno izabrali momenat za prelaz u protivofanzivu. Međutim, za uništenje 3. i 4. oklopne armije nisu bile određene dovoljno jake snage, što je Nemcima omogućilo da ih zaštitnicama zadržavaju, a da glavnim snagama odstupaju. Sovjetima su nedostajale jače oklopne snage za eksploataciju moskovske bitke. Ranije pretrpljeni gubici nisu se mogli tako brzo nadoknaditi.

Razbijanje 2. oklopne armije pokazalo je da su pešađijske i konjičke jedinice u određenim uslovima, kad je manevar oklopnih jedinica znatno ograničen, sposobne da tenkovima nanesu osetne gubitke i da se uspešno bore sa njima.

U moskovskoj bici nemačke oklopne jedinice pretrpele su prvi strateški poraz u toku drugog svetskog rata. Time je i razbijen mit o njihovoj nepobedivosti.

Tenkovi u staljingradskoj bici

U toku 1942. god. Sovjeti su masovnije uveli u naoružanje tenk T-34. Na osnovu iskustava evoluirala je i koncepcija o upotrebi oklopnih jedinica. Stvorene su krupne oklopne formacije — korpusi i armija. Praktična priprema nove koncepcije ispoljila se i u staljingradskoj bici.

Izvođeci odbrambena dejstva tokom 1942. god. do Staljingrada i r. Terek na Kavkazu, Sovjeti su u zadržavajućoj odbrani upotrebljavali tenkove u manjim grupama za protivnapade i ispade sa ograničenim ciljem, dok su glavne oklopne snage pripremali za protivofanzivu. Osnovni cilj odbrane bio je da se nemačkim oklopnim snagama nanesu što veći gubici i da se ne dozvoli okruženje jačih snaga kao u 1941. god. U tome su uglavnom i uspevali. „Povlačenje jedinica ispod udara nadmoćnih oklopnih snaga Nemaca vršeno je organizovano i planski. Odstupanje se osiguravalo i protivnapadima malih oklopnih grupa od po 5 tenkova, koje su kao ose napadale, a zatim se uz prihvat povlačile“.

U toku odbrambenih borbi na prilazima Staljingradu Sovjeti su obrazovali nove frontove prema nemačkoj grupi armija „B“ i to:

- staljingradski front: 51, 57, 62, 64. i 28. armija;
- jugozapadni front: 1. gardijska 5. tenkovska, 21. i delovi 61. armije;
- donski front: 24, 65. i 66. armija.

Prema najnovijim podacima Sovjeti su ukupno imali 51 pešadijsku diviziju, 4 oklopna, 3 mehanizovana i 3 konjička korpusa, 5 oklopnih brigada i 3 oklopna puka.

Prema staljingradskom, donskom i jugozapadnom frontu nemačke i satelitske snage brojale su 39 pešadijskih, 6 oklopnih i 5 mehanizovanih divizija i dve brigade⁹. Od toga u prvom ešelonu nalazile su se 43 divizije a u drugom ešelonu 9 divizija (5 pešadijskih, 3 oklopne i 1 konjička). Svega ukupno oko 638 000 ljudi, 4904 artiljerijskih oruđa, 4884 minobacača, 1028 tenkova i oko 1000 aviona.

Opšti odnos snaga bio je u ljudstvu i tenkovima približno izjednačen, dok su Sovjeti bili nadmoćniji u minobacačima i avijaciji. Međutim, velika slabost Nemaca bio je pretežno kordonski raspored na dužini oko 400 km. Operativne rezerve bile su slabe i razmeštene grupno tako da je za njihovo prikupljanje bilo potrebno najmanje dva dana. Najjače oklopne snage bile su angažovane u borbi za Staljingrad, dok su bokove štitile satelitske snage slabije borbene vrednosti.

Protivofanzivu su Sovjeti pripremali još u toku odbrambenih dejstava.

Opšta zamisao za ofanzivu u 1942. god. bila je da se u prvoj fazi dejstvom iz srednjeg toka r. Dona i južno od Staljingrada i oko njega okruže i unište nemačke snage, u drugoj fazi da se izvrši prodor u pravcu Rostova i odseku nemačke snage na Kavkazu.

Iako je bilo dovoljno znakova da Sovjeti pripremaju protivofanzivu (držanje mostobrana na r. Donu južno od Serafimovića, izgradnja podvodnih mostova, pokreti

⁹ Po sovjetskim podacima bilo je 36 pešadijskih, 5 oklopnih, 4 motorizovane i 4 konjičke divizije i 2 brigade.

i koncentracije snaga) Nemci nisu verovali da je Crvena armija sposobna za ofanzivna dejstva većih razmera.

Nasuprot nemačkom očekivanju, jedinice sovjetskog jugozapadnog fronta posle snažne artiljerijske pripreme otpočele su 19. novembra protivofanzivu i već u toku prvog dana probile taktičku dubinu odbrane. Proboj je vršila pešadija uz neposrednu podršku tenkova. U brešu su ubačene jake oklopne snage koje su do 23. novembra prodrle do dubine od oko 120 km. Prosečan tempo nastupanja bio je oko 40 km dnevno.

Dvadesetog novembra prešle su u protivofanzivu i snage staljingradskog fronta i istog dana probile front 4. rumunske armije. Po izvršenom proboju uvedene su pokretne grupe koje su se 23. novembra kod Kalača spojile sa snagama jugozapadnog fronta. Time je bilo izvršeno operativno okruženje 6. i delom 4. nemačke oklopne armije.

Nemci su sa 48. oklopnim korpusom (22. nemačka i 1. rumunska oklopna divizija), koji se nalazio u rezervi, pokušali da spreče sovjetski prodor. Korpus je u toku jednog dana dobio dva protivrečna naređenja — prvo, da interveniše u pravcu Kletskaje, a kad je tamo pošao dobio je drugo naređenje da se orijentiše u pravcu Serafimovića. Sovjeti su ga napali razdvojenog i uspeli da ga delom snaga okruže, dok su glavninom produžili prodor prema Kalaču. Tek 26. novembra korpus se probio iz okruženja.

Manštajnov pokušaj deblokade okruženih snaga

U cilju deblokade okruženih snaga Nemci su planirali da već 1. decembra razbiju sovjetski obruč i da se brzim prodorom spoje sa okruženim jedinicama. Međutim, snage predviđene za protivudar zakasnile su oko 6 dana. Pored toga 6. nemačka oklopna divizija, koja se iskrcavala u rejonu Kotelnikova, bila je stalno napadana i uznemiravana od strane sovjetskih konjičkih delova. Nemci su bili prisiljeni da diviziju delom angažuju protiv ovih delova tako da je protivudar otpočeo sa zakašnjenjem, tek 12. decembra, a po nekim podacima 10. decembra.

To vreme Sovjeti su iskoristili za organizovanje odbrane. Nemci su krenuli u protivnapad sa oko 100 tenkova u prvom ešelonu i uspjeli da u toku prvog dana probiju odbranu 51. sovjetske armije. Pokretna grupa jačine oko 200 tenkova ubačena je u borbu drugog dana, ali su Sovjeti već uspjeli da privuku snage i da „cementiraju“ nemački prodor. Pokretna grupa napredovala je vrlo sporo, 3—5 km na dan, i tek je do 19. izbila na r. Aksaj približivši se okruženim snagama na 48 km. Međutim, okružene snage u Staljingradu imale su goriva samo za 30 km i nisu mogle pokušati proboj sa celom tehnikom, iako im je Manštajn na svoju ruku izdao naređenje.

Sovjeti su 16. decembra otpočeli ofanzivu protiv 8. italijanske i 3. rumunske armije, za dva dana probili front i jakim oklopnim snagama prodirali u pravcu Morozovska, ugroživši pozadinu cele Manštajnovе grupacije koja je zbog toga obustavila napad i otpočela sa izvlačenjem. Time je bila zapečaćena sudbina okruženih snaga u Staljingradu.

Iako dejstvo Manštajnovе grupacije nije pomoglo okruženim snagama u Staljingradu, ono je imalo velike reperkusije na dalji razvoj događaja. Naime, Sovjeti su morali da pre vremena otpočnu ofanzivu protiv 8. italijanske armije i izmene prvobitnu ideju za dejstvo u pravcu Rostova radi odsecanja grupe armija „A“ na Kavkazu, tako da su po razbijanju odbrane 8. italijanske armije dejstvovali glavnim snagama u pozadinu Manštajnovе grupacije. To je zahtevalo i izmenu u grupisanju snaga koje su se već prikupljale i koncentrisale na prvobitnoj zamisli.

Promena prvobitne ideje i neočekivani otpor 8. italijanske armije omogućili su izvlačenje kako Manštajnovе grupacije tako i grupe armija „A“ sa Kavkaza. Proboj odbrane italijanske armije vršile su pešadijske jedinice 1. gardijske armije uz neposrednu podršku od 3. tenkovskog puka. Međutim, one su se probijale vrlo sporo i Sovjeti, da bi ubrzali dejstva, u još nedovršenu brešu uvode 25. i 18. oklopni korpus. Tenkovi su naišli na veoma gusta

i duboka minska polja tako da ih nisu mogli savladati ni zaobići, te je napad morao biti zaustavljen. Ponovo su u borbu uvedene pešadijske jedinice koje su uz cenu ogromnih žrtava očistile minska polja. Zatim su opet uvedeni oklopni korpusi i posle dvodnevne borbe probili front 8. italijanske armije. Sovjetske snage izbile su u operativni prostor:

— 17. oklopni korpus zauzeo je 22. decembra Volšin, ali je prema planu zakasnio tri dana;

— 24. oklopni korpus izbio je u Tacinskaje sa zakašnjenjem od 5 dana;

— 2. oklopni korpus izbio je pred Morozovsk sa zakašnjenjem od 6 dana, a isto tako i oklopni korpus 3. gardijske armije.

Ova zakašnjenja omogućila su Nemcima da preduzmu efikasne mere, tako da su aktivnim dejstvima zaustavili sovjetske oklopne snage, a 24. oklopni korpus bio je okružen u rejonu Tacinskaja pretrpevši velike gubitke. Nije mogao ni pokušati da se probije iz okruženja, jer mu je nestalo goriva. Tako je propao pokušaj Sovjeta da unište Manštajnovu grupaciju i odseku snage na Kavkazu.

Na ovakav razvoj događaja uticali su i sledeći faktori:

— baze za snabdevanje i iskrčne stanice sovjetskih oklopnih snaga bile su udaljene oko 200 km severno od Dona, tako da je snabdevanje bilo veoma otežano. Komandanti korpusa morali su kamione motorizovane pešadije upotrebljavati za snabdevanje a pešadija, krećući se peške, nije mogla pratiti oklopne korpuse. Radi toga su za obezbeđenje bokova ostavljane tenkovske snage. Time su one rasipane i oslabila je njihova udarna moć;

— za proboj fronta 8. italijanske armije utrošeno je tri dana, uglavnom zbog masovnog zaprečavanja. Oklopne jedinice nisu bile sposobne za savlađivanje minskih prepreka pa su Nemci blagovremeno privukli rezerve;

— dejstva oklopnih snaga nisu bila dovoljno objedinjena, sadejstvo između njih bilo je slabo organizovano. Uticaj viših komandi koje su ostale severno od r. Dona na rad oklopnih snaga bio je slab.

*

U staljingradskoj bici, okruženju i uništenju 6. i delova 4. oklopne armije vidnu ulogu odigrale su sovjetske oklopne jedinice koje su taktički uspeh pretvorile u operativni, prešavši za četiri i po dana pod borbom 100—120 km i time izvršile operativno okruženje nemačkih snaga u Staljingradu.

Ovakve uspehe Sovjeti su postigli:

— pravilnom upotrebom oklopnih jedinica. Krupne oklopne formacije nisu upotrebljavane za vreme izvođenja odbrane, kao ni za proboj taktičke dubine, već su korišćene za eksploataciju uspeha. Pešadiju su podržavali tenkovi za neposrednu podršku. Oklopne jedinice bile su koncentrisane na pravcima glavnog udara tako da je postignuta nadmoćnost iako je opšti odnos snaga u tenkovima bio 1:1. Prema tome, snage su grupisane pravilno. Glavni udar izvodio se na najslabije neprijateljeve (satelitske) snage i najkraćim putem je vodio okruženju nemačkih snaga u Staljingradu;

— Nemci su imali slabe i neprikupljene operativne rezerve, te nisu bili u stanju da spreče prodor sovjetskih oklopnih klinova. Glavne nemačke oklopne snage bile su angažovane u napadnim dejstvima u Staljingradu, dok su im bokovi bili veoma slabo obezbeđeni. U ovakav položaj su došli, pored ostalog, i zbog potcenjivanja mogućnosti Crvene armije za dalja dejstva;

— postignuto je taktičko i operativno obezbeđenje pojedinih nemačkih jedinica, tako da je, na primer, sovjetska grupa od 6 tenkova i voda automatičara uspela da zauzme neoštećen most kod Kalača. Nemci su smatrali da to nailaze njihove jedinice;

— za pokušaj deblokade okruženih jedinica Nemci su odredili slabe snage i one nisu bile u stanju da u jednom naletu probiju sovjetski обруč. Da je 7. oklopna divizija angažovana odmah u početku verovatno bi pokušaj deblokade bio uspešniji;

— drugi sovjetski udar — proboj na Donu, izvršen je na najslabijem delu fronta, međutim za eksploataciju uspeha nisu bile dovoljno jake i pravilno upotrebljene

oklopne snage, što je omogućilo Manštajnu da se izvuče u pravcu Rostova. Time je propao sovjetski plan za odsecanje Manštajnovne grupe i grupe armija „A“ na Kavkazu koje su, vodeći uspešno zaštitničke borbe protiv nedovoljnih snaga kavkaskog fronta, uspele da se blagovremeno izvuku.

Staljingradska bitka je pokazala da momenat uvođenja oklopnih jedinica za eksploataciju uspeha može biti presudan za konačan ishod operacije. Prerano uvođenje oklopnih jedinica dovodi do njihovog brzog i nepotrebno trošenja. To je potvrdio i drugi sovjetski proboj na Donu. Prerano uvođenje 18. i 24. oklopnog korpusa radi proboja fronta 8. italijanske armije, koja se branila sa vrlo jakim protivoklopnim zaprečavanjem, dovelo je do toga da su tenkovi pretrpeli osetne gubitke, napad je morao biti obustavljen i tek nakon raščišćavanja minskih polja tenkovi su ponovo uvedeni u proboj. Tako je izgubljeno i dragoceno vreme, što je veoma nepovoljno uticalo na ceo tok operacija.

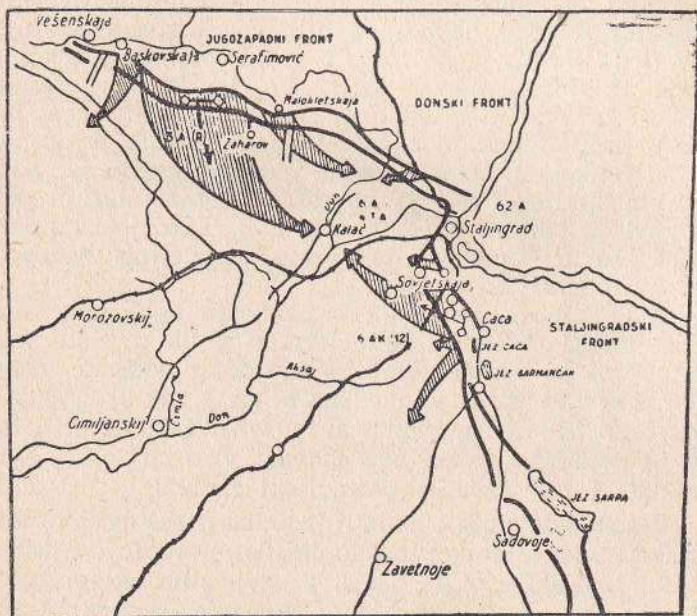
Manštajnova grupacija u pokušaju deblokade okruženih snaga u Staljingradu uspela je da u toku prvog dana probije taktičku dubinu sovjetske odbrane. Međutim, pokretna grupa je uvedena u borbu tek drugog dana. To vreme Sovjeti su iskoristili i „cementirali“ proboj tako da je pokretna grupa napredovala vrlo sporo, 3—5 km na dan, i nije izvršila postavljeni zadatak.

Da snabdevanje oklopnih jedinica predstavlja osnovni preduslov za njihovo uspešno dejstvo, potvrđuju i primeri iz staljingradske bitke. Dejstvo sovjetskih oklopnih korpusa u drugom proboju na Donu bilo je znatno sporo i zbog teškoća u snabdevanju iz baza koje su se nalazile oko 200 km severno od Dona. Kamioni motorizovane pešadije morali su da budu upotrebljeni za snabdevanje, a pešadija radi toga nije mogla da uspešno prati tenkove. Ili, na primer, okružene nemačke oklopne snage u Staljingradu nisu bile sposobne za proboj, jer su imale goriva samo za 30 km, te su tražile da jedinice koje su spolja udarale na sovjetski obruč dođu na to odstojanje. Sovjetski 24. oklopni korpus bio je okružen kod Tacin-

skaje i nije mogao da se probije iz okruženja, jer nije imao goriva. Spasen je intervencijom spolja.

Borbe u i oko Staljingrada obiluju i nizom iskustava o upotrebi oklopnih jedinica u borbi za naseljena mesta. Nemački vojni pisci posle drugog svetskog rata smatraju najvećom greškom što su se nemačke oklopne jedinice angažovale u borbi za naseljeno mesto i time bile izložene velikim gubicima.

Skica 2 — Nemačko uništenje pred Staljingradom

U napadu na naseljeno mesto Nemci su upotrebljavali tenkove u tesnom sadejstvu sa pešadijom — automatičarima. Posle snažne artiljerijske i aviopripreme u napad je kretala manja grupa tenkova sa ciljem da otkrije preostala sredstva. Ovi tenkovi, primajući na sebe vatru, redovno su trpeli osetne gubitke, ali su Nemci posle toga ponavljali vatrenu pripremu i tek bi posle toga

masa tenkova prelazila u napad u ešeloniranom borbenom poretku. S njima su se kretali i pioniri. Teški tenkovi su uništavali vatrena gnezda sa bliskih odstojanja. Ukoliko bi napad tenkova bio zadržan, oni su vatrom s mesta potpomagali pešadiju.

U odbrambenim dejstvima Sovjeti su ukopavali tenkove i oni su dejstvovali kružno sa trgova i raskrsnica ulica gradova kao nepokretne vatrene tačke. Oko njih su se nalazila i odeljenja pešadije. Kako je odbrana bila veoma aktivna i kako se često prelazilo u protivnapade za pojedine zgrade i objekte, tenkovi su redovno upotrebljavani i u sastavu jurišnih grupa. Oni su neposrednom vatrom uništavali pojedina vatrena gnezda u zgradama i zaklonima. Protiv nemačkih tenkova Sovjeti su postavljali dirigovana minska polja. Međutim, ona se nisu pokazala naročito efikasna, jer ih je često aktivirala artiljerijska i minobacačka vatra.

Pobedom u staljingradskoj bici konačno je inicijativa prešla na stranu Sovjeta i oni je više nisu ispuštali sve do poraza Nemačke. Ova bitka predstavlja prekretnicu drugog svetskog rata.

Tenkovi u kurskoj bici

Posle zimske kampanje sovjetske armije 1942/43. god., na istočnom frontu je nastupilo zatišje. Na južnom strategijskom pravcu front je stabilizovan na liniji Čerlišen — Maloarhangelsk — Sevsk — Rilsk — Tomarovka i dalje prema jugu rekom Severni Donec, obrazujući takozvanu kursku izbočinu.

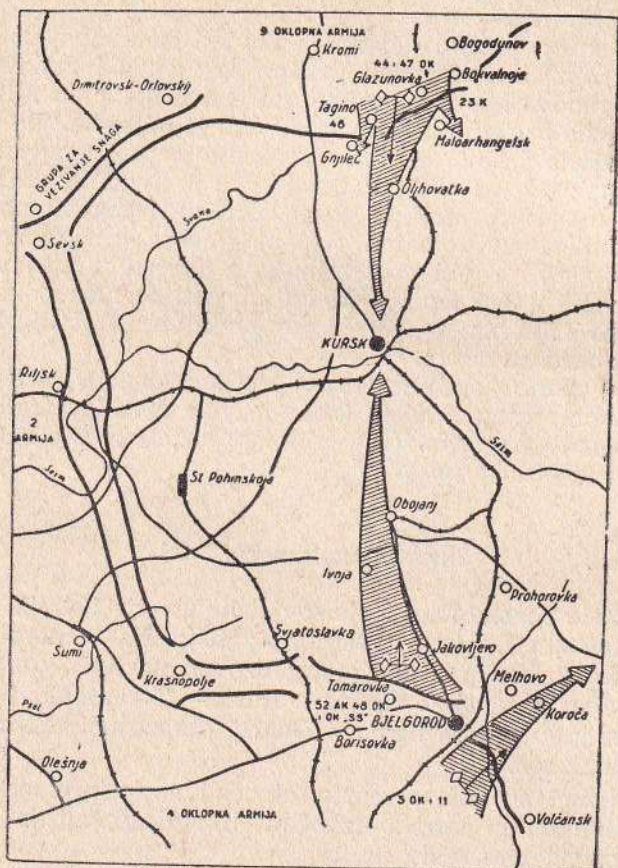
Nemci su još u martu otpočeli sa pripremama za ofanzivu da bi kursku izbočinu likvidirali, ali je ofanziva odgađana sve do 15. jula.

Osnovna ideja nemačkog plana bila je da se koncentričnim dejstvom sa severa i juga okruže i unište sovjetske snage u kurskoj izbočini i da se uspostavi rokadna komunikacija Orel — Kursk — Bjelgorod — Harkov. Pored toga želelo se da se eventualnom pobedom na tom delu

fronta postigne i određeni politički efekat, s obzirom na pretrpljene poraze u jesen i zimu 1942/43. god.

Za izvršenje plana Nemci su odredili 4. i 9. oklopnu armiju.

Skica 3 — Tenkovi u kurskoj bici

Deveta armija (44, 46. i 47. oklopni korpus, 23. armijski korpus) nanosi glavni udar pravcem Glazunovka — Tagino — Kursk (6 oklopnih, 5 pešadijskih i 1 moto-

rizovana divizija). Pomoćni udar radi obezbeđenja bokova nanosili su 23. armijski i 46. oklopni korpus. Ukupne snage 9. armije: 20 divizija (7 oklopnih, 2 motorizovane i 11 pešadijskih).

Četvrta oklopna armija imala je zadatak da glavnim snagama (52. armijskim SS i 48. oklopni korpus) dejstvuje pravcem Bjelgorod — Obojen — Kursk i da u sadejstvu sa snagama sa severa okruži i uništi sovjetske snage.

Druga armija imala je zadatak da vezuje sovjetske snage sa fronta od Sevsk do Krasnopolja, na širini oko 200 km. Prema tome, Nemci su za kursku bitku koncentrisali 17 oklopnih divizija (od 20 koliko su imali na istočnom frontu) sa oko 3 200 tenkova i 1 800 aviona. Operacija je trebalo da bude munjevita — da se izvrši za 5 dana.

Sovjeti su iskoristili zatišje na frontu i do jula organizovali veoma jaku i duboko ešeloniranu odbranu. Dubina je iznosila preko 100 km i na njoj je bilo nekoliko odbrambenih pojaseva povezanih pregradnim i međupoložajima. Sva veća naseljena mesta bila su organizovana kao pt čvorovi pripremljeni za kružnu odbranu. Trupe su bile snabdevene sa dovoljno protivoklopne artiljerije i ručnim protivtenkovskim naoružanjem. Ispred i u dubini odbrambenih pojaseva bila su postavljena gusta i duboka minska polja. Prema podacima Nemaca samo u toku jednog dana njihovi korpusi u napadu vadili su po 40 000 mina.

Pored toga Sovjeti su raspolagali veoma jakim oklopnim rezervama: 1. tenkovskom armijom na prostorijski Marino, istočno Obojan i 2. tenkovskom armijom istočno od Kurska.

Protivavionskoj odbrani posvećena je naročita pažnja. Na najvažnijim pravcima bila su organizovana 3—4 protivavionska pojasa.

Trupe su maskirane besprekorno, tako da Nemci i pored brižljive pripreme za ofanzivu i neprekidnog aerofoto-snimanja nisu imali tačne podatke o jačini i rasporedu sovjetskih oklopnih rezervi. Izviđanju je, takođe, posvećivana velika pažnja, pa su Sovjeti uspeli da doznaju

za početak napada i artiljerijskom protivpripremom znatno omeli Nemce da ga organizovano otpočnu.

Ujutro 5. jula posle snažne avio i artiljerijske pripreme 9. oklopna armija otpočela je napad sa severa imajući glavne oklopne snage u prvom ešelonu. Oklopne divizije postrojavale su borbeni poredak po sledećem: u I ešelonu išli su u grupama od 15 do 20 tenkova „tigar“ i samohodni topovi „ferdinand“ 88 mm. U II ešelonu, u grupama od po 100 do 150 tenkova, nastupali su velikom brzinom srednji tenkovi, a iza njih išla je motorizovana pešadija na oklopnim transporterima. No, napad Nemaca je bio dočekan snažnom i preciznom vatrom protivtenkovskih topova i ukopanih tenkova. U toku prvog dana Nemci su tek posle petog juriša uspeali da se ukline u sovjetsku odbranu 6—8 km. Na pomoćnim pravcima 9. armije napad nije imao uspeha.

Drugog dana Sovjeti su izvršili protivudar jakim oklopnim rezervama. Došlo je do susretnih borbi tenkova u kojima su obe strane pretrpele osetne gubitke.

U toku 7. i 8. jula Nemci su uz ogromne gubitke i uz upotrebu rezervi napredovali još oko 6—8 km. Opet su snažnim sovjetskim protivudarima prisiljeni da pređu u odbranu na dostignutoj liniji. Prema sovjetskim podacima 9. oklopna armija je izgubila u ovoj ofanzivi oko 800 tenkova i samohodnih oruđa.

Od 9. do 17. jula sovjetske trupe izvršile su snažan protivudar protiv 9. oklopne armije, koordiniran sa protivofanzivom zapadnog i brijanskog fronta u pravcu Orela, smrvile odbranu Nemaca i odbacile ih na liniju koju su držali pre prelaska u protivofanzivu.

Četvrta oklopna armija prešla je u napad 4. jula oko 16 časova sa jednom divizijom i oko 100 tenkova. Borbe sa sovjetskim osiguravajućim delovima vođene su cele noći. Ujutro 5. jula Nemci ubacuju u borbu oko 1000 tenkova, od kojih na pravcu glavnog udara oko 700. I pored masovnog napada u toku dana uklinili su se svega 3 do 5 km. I na ovom pravcu Sovjeti su preduzeli protivudar jakim oklopnim snagama. I na ovom pravcu došlo je do susretnih borbi u kojima su obe strane imale velike gubitke.

U toku 8. i 9. jula Nemci su privukli i uveli u borbu sveži 48. oklopni i SS oklopni korpus pokušavajući da preko Obojana najkraćim putem prodru prema Kursku, ali je i taj pokušaj bio bezuspešan. Oni su se doduše uklinili u sovjetsku odbranu 30 do 36 km, ali nisu uspjeli da izbiju u operativni prostor.

Dejstva pomoćnih snaga 4. oklopne armije nisu dala nikakve rezultate i na prilazima Koroču. Nemci su prisiljeni da pređu u odbranu.

Pošto prodor preko Obojana nije uspeo, Nemci menjaju pravac glavnog udara i nanose ga preko Prohorovke da bi prodrli prema Kursku sa jugoistoka. Na prilazima Prohorovki došlo je do susretne borbe glavnih snaga nemačke 4. oklopne armije i sovjetske 5. tenkovske armije. Obe strane su učestvovala sa po oko 1500 tenkova. Nemci su samo u toku jednog dana izgubili preko 400 tenkova. Bitka kod Prohorovke predstavlja jednu od najvećih tenkovskih bitaka u drugom svetskom ratu. Nemci su prisiljeni da pređu u odbranu na dostignutoj liniji. Oni su u kurskoj bici izgubili ukupno oko 3000 tenkova i samohodnih oruđa. Osam oklopnih divizija izbačeno je iz stroja za duže vreme. Prema nemačkim podacima Sovjeti su izgubili oko 2000 tenkova.

*

U bici kod Kurska Sovjeti su prvi put uspjeli da slome masovan napad nemačkih oklopnih jedinica pre nego što su se one probile u operativni prostor. Nemačke oklopne jedinice pretrpele su poraz zbog toga što su upotrebljavane po istim principima kao i ranije, iako su se odbrana i mogućnosti branioca znatno izmenile.

Mada na prvi pogled izgleda da je pravac glavnog udara nemačkih oklopnih snaga pravilno izabran i da sadrži sve elemente manevra, on je u suštini predstavljao napad na pozicijsku odbranu vrlo jako organizovanu u fortifikacijskom i protivtenkovskom smislu. Prema sovjetskim podacima od ukupnog broja uništenih nemačkih tenkova 61% uništila je protivoklopna artiljerija. Na tako jaku odbranu nije se smelo napadati tenkovima.

U kurskoj bici Nemci nisu imali prevlast u vazduhu pa su trpeli velike gubitke i od sovjetske jurišne avijacije.

U kurskoj bici se pokazalo da dobro obučena pešadija naoružana ručnim protivoklopnim naoružanjem može uspešno da se bori sa oklopnim jedinicama i da im nanese osetne gubitke. Nemački tenkovi slabo praćeni od sopstvene pešadije trpeli su velike gubitke od sovjetske pešadije. Naročito su osetne gubitke pretrpele samohotke „ferdinand“ koje nisu bile naoružane mitraljezima.

Bitka kod Kurska predstavlja i krah nemačke doktrine o upotrebi oklopnih jedinica. Izmenjeni uslovi zahtevali su i promenu načina upotrebe oklopnih jedinica.

U svim daljim operacijama do Berlina sovjetske oklopne jedinice bile su nosioci dejstva a naročito su se istakle u korsunj-vevčenkovskoj operaciji gde je okruženo i uništeno 11 nemačkih divizija, zatim u jaši-kišinjevskoj operaciji gde je okruženo i uništeno 14 nemačkih divizija, baltičkoj, varšavsko-poznanjskoj operaciji itd.

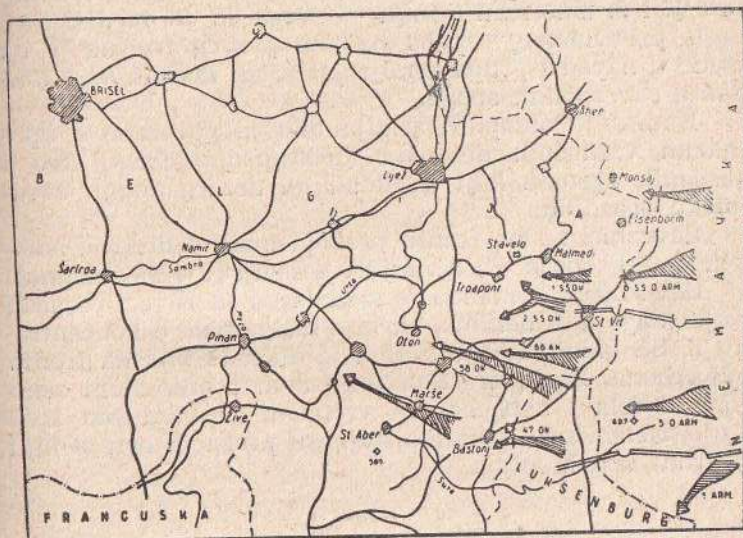
Posle bitke kod Kurska nemačke oklopne jedinice su popunjene i u daljim dejstvima igrale su vidnu ulogu. Iako je strategijska inicijativa bila na strani Sovjeta, Nemci su oklopnim jedinicama aktivno dejstvovali i često zahvaljujući vešto izvođenim protivudarima uspevali da sačuvaju kontinuitet fronta i obezbede uspešno izvlačenje pešadijskih jedinica ispod udara sovjetskih oklopnih snaga (protivudari kod Žitomira, protivnapad na kijevsku izbočinu, kod Brusilova, Radomišlja). Međutim, ti povremeni uspesi bili su u suštini više taktičkog značaja, jer nemačke oklopne jedinice posle poraza u kurskoj bici nisu bile sposobne da preduzmu ofanzivu većih razmera.

Nemačka ofanziva u Ardenima

(Od 16. do 25. decembra 1944. god.)

Za ardensku ofanzivu određena je grupa armija „B“ (5. oklopna armija i 7. armija) ojačana 6. SS oklopnom armijom. Ukupne snage bile su: 10 oklopnih i 14 pešadijskih divizija sa 800 tenkova i 1500 aviona.

Nemci su rešili da ofanzivu izvedu zimi, jer nisu smeli da čekaju povoljnije vreme, a i zato što su se nadali da će im zimsko vreme više koristiti nego štetiti. Polagali su velike nade u tamošnje česte i guste magle koje će ih zaštititi od avijacije.

Skica 4 — Nemačka ofanziva u Ardenima

Pravac glavnog udara izabrali su na pošumljenom zemljištu koje je imalo nadmorsku visinu preko 500 m. Računali su da će tuda postići potpuno iznenađenje i da će biti bolje zaštićeni od avijacije.

Veliki problem za Nemce u to vreme predstavljalo je gorivo. Nemačka vrhovna komanda predviđala je da će obezbediti gorivo za 500 km. Međutim, uspela je da sakupi svega polovinu potrebne količine, što je u zimskim uslovima bilo dovoljno za svega 100 km marša. I pored toga Nemci su krenuli u napad, nadajući se da će brzim dejstvom izbiti u Lijež i zapleniti ogromne

količine materijala u skladištima 1. i 9. neprijateljske armije.

Plan ofanzive bio je sledeći: probiti položaje između Liježa i Hua, preći r. Mezu, zauzeti Anvers, jedno od najvažnijih savezničkih pristaništa, i tako odseći snage protivnika u Belgiji i Holandiji (1. kanadska, 2. britanska, 1. i 9. američka armija — svega 35 do 40 divizija). Posle predviđenog uspeha na tom pravcu trebalo je da pređe u napad i grupa armija „H“ radi definitivnog uništenja savezničkih snaga.

Nadiranje oklopnih armija bilo je povezano s upotrebom vazdušnih desanata (1500 padobranaca) kao i ubačenih agenata koji su imali da dezorganizuju savezničku pozadinu.

Saveznici su na frontu proboja imali 4 divizije američkog 8. korpusa (4, 28. i 106. pešadijsku i 9. oklopnu).

Saveznička komanda je saznala da su Nemci pojačali svoje snage u Ardenima, ali nije ništa znala o koncentraciji 6. SS oklopne armije koja je do tada bila na frontu kod Ahena. Blagodareći pošumljenom i brdovitom zemljištu Ajfela i nepogodnom vremenu za vazdušno izviđanje, Nemci su u potpunoj tajnosti prebacili ovu armiju na front kod Monšaja.

Tok operacije

16. decembra, pod zaštitom snažne artiljerijske pripreme, krenule su 5. i 6. oklopna armija u napad, svaka sa po 4 oklopne divizije u prvom ešelonu. Na čelu su se nalazili pešadijski bataljoni, dok su tenkovi većinom napadali pod svetlošću reflektora.¹⁰ Pozadi oklopnih kretale su se pešadijske divizije. Spušteni padobraneci i agenti u američkim uniformama i džipovima, rušili su važne objekte na komunikacijama i unosili nered u pozadinu.

Na čelu nemačkih kolona išla je jedna oklopna brigada sa američkim zaplenjenim tenkovima i vojnicima u američkim uniformama, stvarajući veliku zabunu kod savezničkih snaga. Napadu Nemaca pogodovalo je maglo-

¹⁰ Lidel Hart: „Nemački generali govore“.

vito vreme sa snegom, koje je onemogućilo dejstvo savezničke avijacije.

Blagodareći iznenađenju i koncentraciji nadmoćnih snaga na pravcu glavnog udara, Nemci su za dva dana probili savezničke položaje i izbili u operativnu dubinu (dubina preko 32 km). U prvom udaru gotovo potpuno su uništene 28. i 106. protivnička divizija. Međutim, hitnom intervencijom svoje 7. oklopne divizije saveznici su uspjeli da znatno uspore nemačko nadiranje. Ova divizija odbranila je važan saobraćajni čvor St. Vit, što je bilo od vrlo velikog značaja za daljnju ofanzivu.

Saveznici su hitno uputili 82. i 101. vazdušnodesantnu diviziju za zatvaranje probijenog fronta. 82. vazdušnodesantna divizija upućena je da sa 7. oklopnom divizijom brani St. Vit, a 101. u Bastonj da sa ostacima 8. korpusa organizuje grad za odbranu. Saveznici su dejstvom na bokove nemačkog klina nameravali da spreče njegovo dalje širenje. Protiv čela klina upotrebljene su 11. oklopna i 17. vazdušnodesantna divizija, koja je avionima prebačena iz V. Britanije. Klin je trebalo zaustaviti na r. Mezi.

Postigavši apsolutnu nadmoćnost saveznici su stabilizovali odbranu i odmah otpočeli pripreme za protivofanzivu radi uništenja nemačkog klina.

Za to vreme Nemci su uveli u borbu nove snage i pokušali da nastave ofanzivu. 1. i 2. korpus 6. SS oklopne armije nedelju dana uzaludno su napadali na front Malmédi — Stavelo u težnji da se najkraćim putem probiju do Liježa. Snage 82. vazdušnodesantne, 7. oklopne divizije i 7. korpusa su odbile ove napade. Ne uspevši u frontalnom napadu, 2. oklopni korpus pokušao je da obide desno krilo 7. korpusa koji je posedao polazne položaje za protivofanzivu. Međutim i ovaj napad je propao.

66. korpus 6. SS oklopne armije produžio je napad ka Otonu. 58. oklopni korpus 5. armije prešao je r. Urtu i približio se r. Mezi, a 47. oklopni korpus iz iste armije, sa snagama 7. armije, napadao je 101. vazdušnodesantnu diviziju i ostatke 8. korpusa. Nemci su napadali sa oko 10 divizija, ali su branioći Bastonja uspevali da ih odbiju.

Od 22. do 25. decembra Nemci su vrlo sporo napredovali, da bi 25. decembra bili konačno zaustavljeni novopridošlim savezničkim snagama na liniji Elsebola — Malmédi — Stavelo — Trua Pont — Oton — Marše — St. Iber — Bastonj.

Tako je posle 10 dana teških borbi propao pokušaj Nemaca da ofanzivom odgode poraz.

*

Nemci su pravilno izabrali trenutak za svoju ofanzivu. Savezničke kolone su bile jako udaljene od baza za snabdevanje i uopšte su se nalazili u toku reorganizovanja snabdevanja. Istovremeno, reorganizovane su i popunjavane operativne jedinice radi priprema za novu ofanzivu.

Pravac glavnog udara Nemci su izabrali tako da bi napravili klin između britanskih i američkih snaga. On je izvodio na najslabiji deo fronta gde su se, na frontu od 120 km, branile 4 divizije u kordonskom rasporedu, dok pozadi njih nije bilo nikakvih operativnih rezervi. Ispresecano i pošumljeno zemljište Ardena donekle je ograničavalo dejstvo tenkova, ali ih je, s druge strane, štitalo od avijacije što je u ovom slučaju bilo veoma važno.

Princip grupisanja najjačih oklopnih snaga na pravcu glavnog udara i princip masovne upotrebe tenkova bili su u punoj meri zastupljeni u ovoj bici. Na pravcu glavnog udara Nemci su ostvarili nadmoćnost 6:1 što im je omogućavalo brze početne uspehe. Međutim opšti uslovi za vođenje rata bitno su se izmenili, a opšti odnos snaga u operativno-strategijskim razmerama bio je nepovoljan za Nemce, te je zbog toga i njihov uspeh bio ograničenih razmera.

Iako su Nemci pravilnim organizovanjem i pripremom ofanzive uspeali da otklone niz slabosti nisu mogli da otklone sve i to je dovelo do poraza. Naime, nemačke snage bile su nedovoljne za izvršenje postavljenog cilja. Naročito se osećala slabost u avijaciji (saveznici 14 000 a Nemci 1800 aviona), pa su tenkovi čim se vreme pro-

lepšalo bili izloženi strahovitom bombardovanju. Posebno se osećao nedostatak avijacije za dejstvo protiv rezervi koje su pridolazile na bojište, zadatak koji je nemačka avijacija 1940. god. vrlo uspešno izvršavala.

Nemci su i ovde upotrebili tenkove u prvom ešelonu za brzo probijanje odbrane.

Pešadija koja je trebalo da brzo nastupa za tenkovima i obezbeđuje njihove uspehe, išla je vrlo sporo, tako da su oklopne jedinice morale rasipati svoje snage za zadatke koje inače treba da izvršava pešadija.

Iako je zimsko vreme išlo, u izvesnoj meri, u prilog nemačkih oklopnih snaga, ipak je ono i negativno uticalo. Snežni pokrivač se bio zaledio, a ledena podloga ometala je brzo napredovanje tenkova i ostalih motornih vozila. Često se dešavalo da su se vozila nekoliko časova okretala u mestu. Time su se brzo trošile i onako vrlo ograničene količine goriva.

Sadejstvo oklopnih i padobranskih jedinica pokazalo se i u ovom slučaju vrlo efikasno.

Nemačko snabdevanje, koje je ranije tako besprekorno obezbeđivalo tenkovima brzo napredovanje, nije više bilo u stanju da ih blagovremeno snabdeva, pa su pri kraju ofanzive mnogi tenkovi morali biti napušteni zbog nedostatka goriva. Polazak u ofanzivu sa gorivom za svega 100 km predstavlja tipičan primer avanturističke strategije Hitlera.

Bitka u Ardenima pokazuje i svu vrednost oklopnih divizija u odbrani, naročito na širokom frontu. Nemajući operativnih rezervi, Anglo-Amerikanci su izvukli oklopne divizije sa neaktivnih delova fronta i upotrebili ih kao brzopokretne jedinice za zaustavljanje nemačke ofanzive i stvaranje potrebnog vremena za koncentrisanje većih snaga.

Za efikasno dejstvo u odbrani karakterističan je primer 2. oklopne divizije: samo tri sata nakon primljenog naređenja cela divizija bila je spremna za pokret. Predala je svoj odsek odbrane na r. Rer 29. pešadijskoj diviziji i 22/23. decembra izvršila usiljeni marš do Hua u Belgiji. Iako se nije raspolagalo kartama, svi borbeni delovi prešli su 123 km za 22 časa. Patrole ove divizije

došle su 23. decembra u dodir sa neprijateljem blizu Hajda, a 25. decembra u 8 časova ona je napala čelo nemačkog klina. U petodnevnoj bici saveznici su uspeli da unište nemačku oklopnu diviziju. Komandant američkog 7. korpusa ocenio je ovu akciju kao jednu „koju treba zaista pamtiti, jer je imala dalekosežne posledice u toku operacija na zapadnom frontu“.

Za vreme protivofanzive Saveznici su oklopne jedinice ubacivali u borbu po delovima te zbog toga one nisu dale one rezultate koje su mogle dati da su upotrebljene grupisano i jednovremeno na pravcu glavnog udara.

ISKUSTVA IZ UPOTREBE OKLOPNIH JEDINICA U DRUGOM SVETSKOM RATU

1) *Napadna dejstva*

Oklopne jedinice bile su jedan od glavnih nosilaca napada. Zahvaljujući njima i avijaciji bilo je omogućeno izvođenje krupnih operacija sa velikim tempom napredovanja, što je dovodilo do okruženja krupnih operativno-strategijskih grupacija, njihovog razbijanja na manje delove i počesnog uništenja.

Oklopne jedinice su dejstvovala duž glavnih komunikacija i železničkih pruga, a utvrđene otporne tačke i pojedina žarišta otpora su zaobilazile, prepuštajući pešadijskim jedinicama koje su pristizale iz dubine da ih unište u sadejstvu sa delovima oklopnih jedinica koji su za tu svrhu u toku napredovanja ostavljali.

Oklopne jedinice su često dejstvovala u I ešelonu armije, sačinjavajući njene čelne jedinice (udarne klinove). Armije koje su u velikoj meri bile zasićene tenkovima i raspolagale sa dovoljno oklopnih formacija za samostalna dejstva obično su tim formacijama vršile proboj celokupne taktičke odbrane i produžavale dejstva bilo sa njima, bilo pothranjujući napad sa svežim oklopnim formacijama iz II ešelona. Preduslov za to bila je nadmoćnost u vazduhu, slabije organizovana odbrana protivnika, nadmoćnost u oklopnim snagama i pogodno zem-

ljište. (Primeri: Nemačka u prvom periodu rata, saveznici po stvaranju II fronta dejstvom kroz Francusku, Sovjetska armija posle staljingradske i kurske bitke itd.). One pak armije koje u svom sastavu nisu imale odgovarajući broj tenkova, kao i one armije koje su ovaj uslov ispunjavale, ali su nailazile na odbranu vrlo jako organizovanu u protivtenkovskom smislu, obično su vršile proboj pešadijskim formacijama, podržanim tenkovima, artiljerijom i avijacijom. Tek posle stvaranja dovoljno široke breše ubacivane su krupne oklopne formacije koje su kroz operativnu dubinu izbijale u slobodan prostor, zauzimale važne centre, rejone i objekte, okruživale krupne grupacije protivničkih snaga i učestvovala u njihovom uništenju.

Praksa je pokazala da su oklopne jedinice bile u stanju da izvršavaju zadatke i po teže prohodnom zemljištu (Ardeni, Kavkaz, Karpati, Italija) i da savladaju veće rečne tokove iz pokreta ako su bile podržane drugim rodovima vojske i avijacijom i ako su u svom sastavu imale integrirane i druge rodove vojske u odgovarajućoj srazmeri. No, i pored toga, pokazalo se da združene oklopne formacije nisu podesne za proboj jako organizovane odbrane protivnika, pogotovo ako i on raspoláže odgovarajućim oklopnim formacijama sposobnim da blagovremeno intervenišu.

Da bi oklopne jedinice mogle uspešno da dejstvuju u borbi, potreba da budu uredno snabdevene svim materijalnim potrebama, a u prvom redu pogonskim gorivom. Gde se o tome nije vodilo dovoljno računa, odnosno gde je protivnik uspeo da onemogućí uredno snabdevanje i dotur, uspeh oklopnih jedinica je redovno izostajao. Primeri dejstva nemačkih oklopnih jedinica u Sovjetskom Savezu u prvom periodu rata to najbolje ilustruju. Pribegavanjem snabdevanju iz vazduha nije se problem mogao potpuno rešiti čak i kod armija koje su raspolagale relativno veoma jakim transportnom avijacijom, jer su potrebe oklopnih jedinica vrlo velike, a mogućnosti avijacije ipak ograničene. Zbog toga se pribegavalo snabdevanju vazдушnim putem samo najnužnijim potrebama i

za ograničeno vreme onih oklopnih jedinica od čijeg je dejstva u datoj situaciji zavisio uspeh operacije u celini.

Praksa je takođe pokazala da se mora obratiti velika pažnja pravilnom održavanju i remontu borbenih vozila, što naročito važi za zemlje sa manjim ratnim potencijalom. Pored poznatih uzroka koji su zaustavili nemačku ofanzivu pred Moskvom 1941. godine, jedan od njih leži i u tome što je u to vreme veći deo nemačkih borbenih vozila već davno bio dospeo za generalni remont. (Nepredviđena dejstva nemačkih oklopnih jedinica na Balkanu — što plan „Barbarosa“ u početku nije predviđao — i skretanja Guderijanove oklopne grupe na jug radi zauzimanja Ukrajine dokrajčili su ionako skromne resurse nemačkih tenkova, tako da je skoro čitava oklopna tehnika izbijaњem pred Moskvu praktično otkazala, a novih tenkova za zamenu nije bilo dovoljno.)

Pojavom ručnog protivtenkovskog naoružanja povećani su gubici u tenkovima u borbi. Ovaj se problem rešavao praćenjem tenkova od strane pešadije, pa je njen broj u organskom sastavu oklopnih formacija porastao.

Jedan od veoma opasnih protivnika oklopnih jedinica u borbi bili su avijacija i minska polja. Da bi se taj problem uspešno savladao bilo je potrebno neprekidno ih štititi iz vazduha, a pravci njihovog dejstva brižljivo su izviđani i čišćeni od minsko-eksplozivnih prepreka. Tamo gde ovi uslovi nisu bili ispunjeni, oklopne jedinice su trpele velike gubitke i nisu postigle očekivane rezultate. (Francuske oklopne jedinice pri napadu Nemaca 1940, sovjetske oklopne jedinice u prvom periodu rata, obostrano veliki gubici oklopnih jedinica od avijacije i minsko-eksplozivnih prepreka u ratu u pustinji itd.) Problem je rešavan ne samo podrškom oklopnih jedinica sopstvenom avijacijom, već i uvođenjem u organski sastav oklopnih jedinica odgovarajuće PAA u znatno većem broju, a za savlađivanje minsko-eksplozivnih prepreka i uopšte radi veće pokretljivosti, povećanjem inženjerskih jedinica sa odgovarajućim sredstvima, naoružanjem i opremom.

Upotreba oklopnih jedinica u napadu na veća naseljena mesta pokazala se u većini slučajeva kao neceli-

shodna. Veće naseljeno mesto, pogotovo ako je protivnik čvrsto rešio da ga brani, predstavljalo je za oklopne jedinice, prvenstveno za tenkove, veliki rizik. Iznenadjenja su bila vrlo lako mogućna, manevar tenkova znatno ograničen, a oni izloženi dejstvu lovaca tenkova i zapaljivih sredstava itd., te su i gubici oklopnih jedinica u borbama za naseljena mesta bili uvek veliki i nesrazmerni postignutim rezultatima (Sevastopolj, Kasino, itd.). Zbog toga su oklopne jedinice u napadu težile da zaobiđu naseljena mesta, izbiju u njihovu pozadinu i da ih zauzmu napadom iz pozadine uz sadejstvo sa jedinicama koje su napadale sa fronta.

Združene oklopne formacije pokazale su se nepogodnima za noćna dejstva većeg obima. Ovakva dejstva su uspešno primenjivana uglavnom samo onda kad su postojali povoljni uslovi: dobra vidljivost, mesečina, sneg, neprijatelj razbijen u prethodnim dnevnim borbama itd. Da bi se postiglo iznenadjenje upotrebom oklopnih jedinica noću, kad nisu postojali povoljni uslovi za njihovo dejstvo, pribegavalo se osvetljavanju zemljišta svetlećim artiljerijskim granatama i avio-bombama, priručnim sredstvima i pomoću reflektora (bitka za Berlin). U poslednjoj fazi rata bili su konstruisani i tenkovi sa reflektorima za osvetljavanje bojišta (u britanskoj armiji postojale su 2 brigade ovakvih tenkova). Oni su pridavani oklopnim formacijama radi osvetljavanja, a po prestanku potrebe za tim dejstvovali su i kao obični tenkovi. Bilo je ipak nekoliko slučajeva uspešne upotrebe krupnih oklopnih jedinica u noćnim dejstvima (Britanci kod Kana, Nemci u Ardenima 1945, Britanci i Nemci u Libiji, Sovjeti kod Budimpešte), no ovakve operacije su izvođene u specifičnim uslovima.

Pored združenih oklopnih formacija koje su borbene zadatke izvršavale relativno samostalno, sve zaraćene strane raspolagale su i tenkovima za neposrednu podršku pešadije. Njihov osnovni zadatak bila je podrška pešadije pri proboju taktičke dubine i stvaranja povoljnih uslova za dejstvo krupnih oklopnih formacija u operativnoj dubini.

2) Odbrambena dejstva

Oklopne jedinice zaraćenih strana korišćene su u odbrani za:

- protivudare i protivnapade;
- zaštitu povlačenja i pregrupacije vlastitih snaga;
- borbu sa vazдушnim desantima u svojstvu protiv-desantne rezerve;
- vođenje zadržavajuće odbrane;
- odsudnu odbranu.

Oklopne jedinice namenjene za aktivna dejstva u odbrani raspoređivane su u dubini odbrambene zone armija ili grupa armija (fronta), na pravcima verovatne upotrebe. Predviđalo se nekoliko varijanti njihovog mogućnog dejstva; mogući pravci dejstva su pravovremeno izviđani, osposobljavani za kretanje oklopnih jedinica i na njima uređivano nekoliko uzastopnih položaja po dubini, za slučaj da u toku dinamike iz bilo kog razloga ne budu u stanju da pravovremeno posednu najistaknutiji položaj — rejon. Ovakvi položaji su istovremeno služili i kao oslonac za aktivne radnje u odbrani.

Kad je združena oklopna formacija izvodila odbranu samostalno, ona je postrojavala svoj borbeni poredak tako da se na I položaju nalazila uglavnom pešadija (organska i pridata), ojačana tenkovima i artiljerijom (prvenstveno protivtenkovska), dok je veći deo tenkova raspoređivan po dubini, namenjen za aktivna dejstva. Zavisno od broja pravaca moguće upotrebe oklopnih jedinica protivnika, tenkovi raspoređeni po dubini odbrambene zone obrazovali su po potrebi više grupa, pri čemu se predviđala mogućnost i dejstva na odvojenim pravcima i objedinjenog dejstva na jednom pravcu.

Pored avijacije, oklopne jedinice su se pokazale kao najbolje sredstvo KoV za zaštitu povlačenja i pregrupacije vlastitih snaga. Za uspešno izvlačenje ispod udara nadmoćnijih snaga, kako na Istoku tako i na Zapadu, Nemci u prvom redu ima da zahvale uspešnom dejstvu svojih oklopnih jedinica. Pri izvršenju ovoga zadatka one su primenjivale razne forme dejstva. Kada je to situacija zahtevala i okolnosti dozvoljavale, preduzimale su aktivna

dejstva, zadržavale neprijatelja nanoseći mu velike gubitke i time stvarale potrebno vreme i prostor za izvlačenje glavnih snaga. Kad se pak to nije moglo primeniti zbog izrazite nadmoćnosti protivnika, obično su vodile zadržavajuću odbranu i borbom po dubini stvarale vreme i prostor ostalim jedinicama za izvlačenje i preduzimanje odgovarajućeg manevra.

Oklopne jedinice pokazale su se kao nepogodne za dugotrajna odbrambena dejstva, pogotovo odsudnog karaktera, zato što se u borbi brzo troše, ljudstvo je izloženo vrlo velikim naporima, mnogo većim nego kod ostalih rodova KoV. Nemačke oklopne divizije koje su korišćene za ovakva dejstva brzo su se trošile i što je odbrana duže trajala, stepen upornosti i brojno stanje tenkova su se brže smenjivali. Iskustvo pokazuje da je oklopnim jedinicama posle neprekidnih dejstava u trajanju 5—6 dana potrebno najmanje 2—3 dana za sređivanje, odmor ljudstva, popunu i opravku oštećene tehnike.

Praksa je pokazala da su oklopne jedinice najpodesnije sredstvo za borbu protiv vazдушnih desanata. One su raspoređivane u dubini odbrambene zone opštevojnih jedinica, u blizini verovatnih rejona spuštanja vazдушnih desanata. Istorija uči da od svih vazdušnodesantnih operacija većih razmera u drugom svetskom ratu nisu uspele na prvom mestu one gde je intervencija oklopnih jedinica protivničke strane bila blagovremena i efikasna (Arnhajm).

Primena tenkova za neposrednu podršku pešadije u odbrambenim dejstvima bila je takođe višestruka. Tenkovi su u odbrani pokazivali najbolje rezultate ako su bili ukopani i maskirani, ako su dejstvovali po metodu zaseda i prepada, i kada su postojali određeni uslovi u aktivnim dejstvima. Za tenkove u odbrani pravljene su zaklone na čitavoj dubini odbrambene zone jedinice u čijem su sastavu dejstvovali. Sem osnovnog izrađivano je i nekoliko rezervnih zaklona. Pored osnovnog i rezervnog položaja, u prošlom ratu se široko primenjivala i izrada lažnih položaja i rejona razmeštaja oklopnih jedinica u sklopu operativnog maskiranja i opšteg plana obmane. (Primer: bitka kod El Alamejna.)

3) Organizacija i formacija

U toku drugog svetskog rata kod većine zaraćenih strana postojale su dve vrste oklopnih jedinica: operativne oklopne formacije i oklopne formacije namenjene za sadejstvo (neposredno i posredno) sa pešadijom.

Operativne oklopne formacije predstavljale su oklopne (mehanizovane) armije, oklopne grupe i oklopni (tenkovski, mehanizovani) korpusi. Osnovna jedinica operativnih oklopnih formacija bila je oklopna (mehanizovana, oklopno-grenadirska) divizija, a u SSSR-u tenkovski (mehanizovani) korpus. U sastav oklopnih operativnih formacija ulazile su i motorizovane pešadijske divizije i motorizovani delovi ostalih rodova vojske i službi. U pojedinim armijama (SSSR) u sastav združenih oklopnih formacija ulazile su i konjičke jedinice, dok su u drugim armijama (na primer u Nemačkoj) u nedostatku motorizovane pešadije u sastav oklopnih formacija ulazile i obične pešadijske divizije. Operativne oklopne formacije nisu bile stalnog sastava; njihova jačina i sastav zavisili su od situacije i mogućnosti.

Oklopne jedinice za taktičko sadejstvo sa pešadijom bile su namenjene za posrednu i neposrednu podršku pešadije. Posredna podrška ostvarivana je na nivou pešadijske divizije i korpusa, dok se neposredna podrška ostvarivala na nivou čete, bataljona i puka. Jedinice namenjene za podršku pešadije nalazile su se neposredno pod Vrhovnom komandom, ili pod komandom armije i korpusa; po potrebi su pridavane pešadijskim jedinicama na težištu borbenih dejstava. Deo tih jedinica bio je organski uključen u sastav pešadijskih divizija i pukova. Oklopne jedinice za podršku pešadije bile su formirane u tenkovske (mehanizovane) brigade, tenkovske pukove i bataljone.

Odnos između operativnih i taktičkih oklopnih jedinica u pojedinim armijama bio je različit, što je u prvom redu zavisilo od koncepcije njihove upotrebe i doktrine vođenja rata, ekonomskih mogućnosti zemlje, situacije u pojedinim fazama rata itd. U početku rata kod većine zaraćenih strana, izuzev Nemačke, ovaj odnos

je iznosio 50 : 50. U Nemačkoj su skoro svi raspoloživi tenkovi bili uključeni u operativne oklopne formacije — oklopne divizije. Pešadiju su podržavali jurišni topovi (*Sturmgeschütze*) i lovci tenkova „*Panzerjager*), a tenkovi su pridavani pešadiji samo izuzetno i u slučaju krajnje nužde, za ograničeno vreme. Ovi tenkovi uzimani su iz oklopnih divizija.

Oklopne (tenkovske) divizije odlikovale su se velikom udarnom snagom i velikom operativnom i taktičkom pokretljivošću. Formacijska pešadija transportovana je potpuno ili delimično oklopnim transporterima ili kamionima, a služila je u prvom redu za podršku vlastitih tenkova u borbi.

Mehanizovane divizije kod Francuza i mehanizovani korpusi u Sovjetskom Savezu, kao i oklopno-grenadirske divizije kod Nemaca, pojavili su se usled potrebe da veća oklopna tela kad dejstvuju na većoj udaljenosti od sopstvenih jedinica imaju lako pokretnu pešadiju za svoju podršku i sadejstvo.

U mehanizovanim divizijama (korpusima) preovladivala je pešadija, ojačana potrebnim brojem tenkova (lakih i srednjih), što im je u borbi omogućavalo da samostalno dejstvuju.

Mehanizovane divizije, formirane pred sam početak rata ili neposredno po njegovom otpočinjanju, u praksi su pokazale niz nedostataka. One nisu bile podesne za složenije manevre, jer nisu raspolagale pogodnim sredstvima veze a ona koja su imale nisu bila dovoljna, jačina artiljerije za podršku u njihovom organskom sastavu bila je nedovoljna (predviđeno je da se njom divizije po potrebi ojačavaju), naoružanje i oprema drugih rodova vojske u njihovom organskom sastavu nisu bili dovoljni i nisu odgovarali zahtevima pokretnog rata.

Prve oklopne divizije, formirane uoči samog rata, bile su kod nekih armija (Nemačka) vrlo glomazne, sa preko 500 tenkova u svom sastavu, dok je odnos između tenkova, s jedne, i drugih rodova vojske, s druge strane, bio jako nepovoljan. Na primer, odnos između tenkovskih i pešadijskih četa u nemačkoj oklopnoj diviziji ovoga tipa bio je 16 : 9. S druge strane, u nekim armijama (na primer u

Francuskoj) oklopna divizija je bila relativno slaba (u francuskoj oklopnoj diviziji bilo je svega 156 tenkova) i sa malim brojnim stanjem ostalih rodova vojske u svom sastavu.

Takve divizije pokazale su se kako na vežbama i manevrima neposredno uoči rata, tako i u toku početnih ratnih dejstava, kao nepodesne, pa se zbog toga, čim se ukazala povoljna prilika, otpočelo sa njihovim reorganizovanjem. Reorganizovanje je vršeno tokom čitavog rata, bilo zbog toga što je praksa to nametala (pronalaženje pogodnijih formi organizacije i uprošćavanje komandovanja, uvođenje u naoružanje novih — savršenijih sredstava), bilo zbog toga što su pretrpljeni gubici u borbenoj tehnici, a nije bilo mogućnosti za popunu. Kao primer može poslužiti reorganizovanje oklopnih divizija nemačke armije.

Posle završetka rata sa Poljskom Nemci su reorganizovali svoje oklopne divizije tako da su ukinuli lake divizije i preformirali ih u oklopne, a u dotadašnjim oklopnim divizijama smanjili su broj tenkova. Oklopna divizija ovog tipa imala je posle reorganizovanja u svom sastavu oko 320 tenkova i znatno više pešadije. Odnos između tenkovskih i pešadijskih četa iznosio je 1:1 (12 tenkovskih četa: 12 pešadijskih četa).

Posle završetka rata u Francuskoj Nemci su ponovo reorganizovali svoje oklopne divizije povećavajući njihov broj na 20. Povećanje je izvršeno na račun ponovnog smanjenja broja tenkova, tako da ih je u ovakvoj oklopnoj diviziji bilo oko 180.

Ratna praksa je pokazala da oklopne formacije mogu uspešno dejstvovati i izvršavati one zadatke koji se od njih traže samo onda, ako su i ostali rodovi vojske u njihovom sastavu približno isto toliko pokretljivi po svakom zemljištu kao i tenkovi. Zbog toga se već od 1943. god. u formacijama oklopnih divizija pojedinih armija nalaze oklopni transporteri za prevoz pešadije. Njihov broj u početku nije bio velik pa se samo oko jedne trećine pešadije iz organskog sastava oklopne divizije moglo prevoziti transporterima. Ista težnja za pokretljivošću odrazila se i na artiljeriju i inženjeriju — pojavljuje

se samohodna artiljerija, ne samo protivtenkovska već i artiljerija za podršku, kao i protivavionska, dok inženjerske jedinice dobijaju gusenične mašine i lakši pontonski park od aluminijuma.

Prve oklopne divizije bile su prilično glomazne za rukovanje, sistem štabova u njima bio je dosta krut. Da bi se postigla veća elastičnost u komandovanju i omogućilo lako formiranje privremenih taktičkih grupacija za izvršenje određenih zadataka, u pojedinim oklopnim divizijama (Amerikanci) 1942. god. dolazi do formiranja borbenih grupa, u početku dve (borbena grupa „A“ i „B“), a 1943. god. još jedne (borbena grupa „C“).

Tokom čitavog rata težilo se stvaranju takve oklopne formacije u kojoj će odnos između tenkovskih jedinica i jedinica drugih rodova i službi obezbediti lako komandovanje i snabdevanje, veliku udarnu moć i pokretljivost, i lako i brzo formiranje taktičkih grupacija privremenog sastava. Zbog toga se odnos između tenkovskih jedinica i jedinica drugih rodova vojske u oklopnim združenim formacijama neprekidno menja. U praksi se pokazala kao najpodesnija takva organizacija oklopne divizije u kojoj je odnos između tenkovskih bataljona, pešadijskih bataljona i artiljerijskih divizionata iznosio 1 : 1, a odnos između tenkovskih bataljona (pukova), pionirskih i izviđačkih bataljona 3 : 1 u korist tenkovskih bataljona. Ovakav odnos imale su približno skoro sve zaraćene strane u poslednjem periodu rata.

Broj komandnih instanca u oklopnoj diviziji u prvom periodu rata bio je prilično velik. Tokom rata težilo se da se olakša komandovanje smanjivanjem broja komandnih instanca. Najpodesnija se pokazala trojna podela — organizacija jedinica.

Kod zapadnih saveznika i Nemaca oklopne formacije — oklopne divizije — sastojale su se od čisto tenkovskih i čisto pešadijskih elemenata, dok su sovjetske združene oklopne formacije sačinjavale tenkovske jedinice sa integriranom pešadijom i pešadijske formacije sa integriranim tenkovima (tenkovski i mehanizovani korpus). Na taj se način, prilikom formiranja privremenih taktičkih grupacija, radi izvršenja određenog zadatka, izbegava

da se unutar određene oklopne formacije cepaju tenkovske ili pešadijske jedinice. Oklopne formacije sovjetskog tipa pokazale su se naročito pogodne u slučajevima kad se ne raspoláže oklopnim transporterima, koji su preduslov za brzo formiranje mešovitih taktičkih grupacija sastavljenih od tenkova, pešadije i drugih rodova vojske.

4) Tehnički razvoj u toku rata

Početkom rata tenkovi zaraćenih strana bili su male tonaže, slabog oklopa i naoružanja. Podela tenkova na kategorije bila je različita. U nekim armijama tenkovi su klasificirani po težini, na lake, srednje i teške, dok su u drugim razvrstavani prema taktičkoj nameni, na pešadijske, konjičke, teške i artiljerijske tenkove. Ipak, tokom rata iskristalisala se kod svih armija, uglavnom, podela tenkova po težini. Osnovne karakteristike koje su određivale kategoriju tenkova bile su: *pokretljivost*, *naoružanje* i *oklop*. One su kod pojedinih kategorija ovako poredane:

— *kod lakih tenkova*: 1) pokretljivost, 2) naoružanje, 3) oklop,

— *kod srednjih tenkova*: 1) naoružanje, 2) pokretljivost, 3) oklop,

— *kod teških tenkova*: 1) naoružanje, 2) oklop, 3) pokretljivost.

Iz odnosa ovih komponenata rezultirala je i taktička upotreba tenkova. Laki tenkovi su upotrebljavani za izviđanje i uspostavljanje kontakta sa neprijateljem, srednji tenkovi za borbu sa neprijateljevim tenkovima, podršku pešadije i eksploataciju uspeha u borbi, a teški tenkovi za tenkovske proboje, učešće u jurišnim grupama, tenkovske dvoboje i sl.

U početku rata većinu tenkova sačinjavali su laki tenkovi, težine 10—18 tona. Njihova proizvodnja je tokom rata sve više opadala, a u pojedinim armijama je čak i obustavljena (Nemačka, V. Britanija, SSSR). U isto vreme rapidno se povećavao broj srednjih tenkova. Broj teških tenkova, takođe se povećavao, ali u poređenju sa srednjim znatno manje. Osnovni tip tenka u drugom

svetskom ratu bio je srednji tenk težine 30—40 t, dok je težina teškog tenka varirala između 45 (nemački „panter“) i 56 t (nemački „tigar“ i sovjetski „JS-III“), ne računajući manji broj tenkova težine i do 70 t (nemački „kraljevski tigar“ od 68 t).

Razvoj tenkovske tehnike bio je u prvom redu uslovljen neprekidnim razvojem i jačanjem protivoklopne odbrane. Pri tome se moralo voditi računa o tome da se oni mogu transportovati železnicom i o propusnoj moći mostova.

Uporedo sa borbenim tenkovima, u toku rata velik razvoj doživeli su i specijalni tenkovi: čistači mina, tenkovi amfibije, tenkovi dozeri, tenkovi za protivavionsko naoružanje, mostovni tenkovi, tenkovi za izvlačenje, tenkovi reflektori, hemijski tenkovi, vazdušnodesantni tenkovi, a bilo je pokušaja (kod Nemaca) da se konstruišu i teledirigovani tenkovi. Pri konstrukciji tih tenkova težilo se, pored ostalog, da se u njima što više objedine i osobine borbenih tenkova kako bi se mogli upotrebiti i za izvršenje zadataka koje normalno izvršavaju borbeni tenkovi.

Standardno naoružanje tenkova u prošlom ratu sastojalo se od jednog topa spregnutog sa mitraljezom, koji je bio smešten u obrtnoj kupoli, 2—3 mitraljeza, od kojih je jedan bio protivavionski. Laki tenkovi bili su naoružani samo mitraljezom, ali su se pokazali nepraktični, pa su ubrzo iščezli sa bojišta.

Na početku rata laki tenkovi bili su naoružani obično topom kalibra 20—37 mm; kalibar topa kod srednjih tenkova nije prelazio 75 mm (nemački T-IV); kalibar sovjetskog teškog tenka KV iznosio je 76 mm. Velika Britanija i Amerika stupile su u rat sa tenkovima koji su imali slabo topovsko naoružanje. Pojava sovjetskog srednjeg tenka pred Moskvom u jesen 1941. god. u većem broju, naterala je Nemce da preoružaju svoje tenkove: na dotadašnjem tenku T-III, umesto topa kalibra 37 mm, ugrađen je novi top kalibra 50 mm, a na tenku T-IV, umesto topa kalibra 75 mm, ugrađen je novi top istog kalibra, ali znatno veće početne brzine i jače probojne moći. Sem toga prednji oklop kod oba ova tenka znatno

je pojačan, kako bi mogao da protivstane zrnu iz topa tenka T-34.

Već je pomenuto da su zaraćene strane tokom čitavog rata težile da raspolažu nadmoćnijim tenkovima od protivnika. Kako je na praksi izgledala ova međusobna trka, pokazaće sledeći primeri.

Kao odgovor na sovjetski tenk T-34, Nemci su 1942. god. uveli u naoružanje oklopnih jedinica novi tenk T-V („panter“), sa topom kalibra 75 mm velike početne brzine (1100 m/s). Posle toga Sovjeti uvode poboljšani tip tenka T-34 i KV-Ic; oba su naoružana topom kalibra 85 mm. 1942. god. Nemci uvode nove tenkove T-VI „tigar“ i T-VIB „kraljevski tigar“ naoružane topom kalibra 88 mm, početne brzine 1200 m/s, a Sovjeti tenk JS-III sa topom kalibra 122 mm.

Kalibri tenkovskih topova kod Britanaca i Amerikanaca tokom rata takođe su se postepeno povećavali. Većinu tenkova u naoružanju britanske armije sačinjavali su tenkovi „komet“ sa topom kalibra 77 mm, dok je kod Amerikanaca standardni bio tenk M4A2 „šerman“ sa topom kalibra 75 mm i tenk M-26 „peršing“ sa topom kalibra 90 mm.

Razvoj topovskog naoružanja na tenkovima odrazio se i na mogućnost vođenja direktne borbe tenka protiv tenka. Dok je na početku rata mogućnost direktnog sudara tenka sa tenkom bila prilično skromna (međusobna borba mogla se voditi na odstojanju 300—500 m) dotle su se pri kraju rata dueli između tenkova odigravali i na daljinama 1500, pa čak i do 2000 m.

U razvoju i poboljšanju tenkovskog topa išlo se u prvom redu na to da se poboljša probojna moć na što većim daljinama. Ovo se postizalo povećanjem kalibra i početne brzine zrna. Veća početna brzina zahtevala je povećanje dužine cevi, povećanje količine i poboljšanje kvaliteta barutnog punjenja, poboljšanje kvaliteta čelika. Cev se mogla produžavati samo do određene granice, jer dugačka cev smeta pri savlađivanju prepreka, tenk gubi od svoje manevarske sposobnosti, teško se izrađuje, rok trajanja joj je kratak, smanjuje se tačnost gađanja (vibracija) itd. Najveća dužina cevi tenkovskog topa iznosila je

pri kraju rata 71 kalibar, a najveća početna brzina oko 1200 m/s.

Veća probojnost postizana je, pored ostalog, upotrebom potkalibarnih zrna. Međutim, zbog naglog gubljenja početne brzine potkalibarno zrno nije efikasno za ciljeve na većim daljinama a kumulativna zrna, zbog njihove male početne brzine i malog dometa, tenkovi u prošlom ratu nisu upotrebljavali.

U toku prošlog rata došlo se do zaključka da krajnja granica do koje se može ići u povećanju kalibra tenkovskog topa bude ta, da je moguće primeniti sjedinjeni metak, jer se punjenje razjedinjenim metkom u onako skućenom prostoru u tenku teško može ostvariti. Pa i kad bi se ostvarilo, to bi uticalo na smanjenje brzine gađanja (posadi treba mnogo više vremena za punjenje, opaljivanje i pražnjenje topa).

Sadržaj borbenog kompleta municije za tenkovske topove određivan je prema vrsti ciljeva koje je trebalo da tenkovi u toku dejstva unište ili neutrališu. Krajem rata on se sastojao od 55% eksplozivnih, 35% probojnih i 10% dimnih zrna.

U pogledu načina obrade oklopa kod tenkova u većini armija usvojen je liveni oklop sa elektrozavarivanjem njegovih delova. Mada liveni čelik zaostaje od valjanog u pogledu otpornosti, ovaj način je primenjen zato što se livenom čeliku mnogo lakše daje željeni oblik i što se brže, racionalnije i masovnije proizvodi.

Oklopne ploče na tenku kaljene su samo do izvesne dubine da bi se u unutrašnjosti sačuvao manje tvrd čelik i tako otklonila njegova velika krtost; da bi se povećala otpornost povećana je debljina oklopa i, manje, poboljšan njegov kvalitet.

Variranje debljine tenkovskog oklopa zavisilo je od toga koji deo tenka treba najviše zaštititi. Iskustvom se došlo do sledećeg redosleda: prednji deo kupole, ostale strane kupole (bočna i zadnja), prednji deo tela tenka, bočne i zadnje strane tela tenka i, na kraju, patos tenka i gornja površina kupole. Pri kraju rata debljina oklopa iznosila je na najjače oklopljenim delovima srednjih tenkova do 100 mm, a teških tenkova do 200 mm.

Pored debljine oklopnih ploča, zaštita tenka postizavana je i davanjem oklopnim pločama, a samim tim i tenku, pogodnog profila i reljefa, stvaranjem tzv. balističkog oblika tenka. Nagib oklopa prema horizontalnoj ravni povećava njegovu otpornost na zrno i dovodi do rikošeta. Najpogodniji tenk u tom pogledu bio je sovjetski tenk T-34, kod kojeg je prednja ploča u odnosu na horizontalnu ravan nagnuta 30° , a sa strane 50° .

Sem izloženog, zaštita tenka postizavana je i smanjenjem njegove siluete.

Pokretljivost tenkova takođe je evoluirala u toku rata. Ona proizilazi iz više činjenica, kao što su odnos konjskih snaga (KS) motora prema težini tenka, zapremina rezervoara za gorivo, specifični pritisak gusenica na tle, raspored i oblik guseničnih članaka, broj i prečnik potpornih točkova, širina i razmak gusenica, visina centra težišta kupole i topa itd.

Brzina kretanja tenkova po dobrim putevima, koja je u početku rata bila veoma velika, zbog povećanja tonáže postepeno se smanjivala da bi na kraju rata iznosila oko 35—40 km na čas.

Praksa je u toku rata pokazala da jačina motora treba da iznosi prosečno 15—20 KS na jednu tonu težine tenka. Tenkovi čija je jačina motora bila ispod donje granice pokazali su slabu manevarsku sposobnost. Gornja pak granica jednovremeno omogućava stvaranje izvesne rezerve za slučaj naknadne modifikacije tenka (ugrađivanje boljeg i jačeg naoružanja, primena debljeg oklopa itd.). Odnos jačina motora prema težini tenka najbolje je u prošlom ratu bio izražen kod britanskog tenka „komet“ (21 KS na jednu tonu težine), a najslabije kod sovjetskog tenka JS-III.

Popuna oklopnih jedinica gorivom i mazivom predstavljala je u prošlom ratu veliki problem, naročito za onu stranu koja je bila prinuđena da dejstvuje u uslovima protivnikove nadmoćnosti u vazduhu. Zbog toga se težilo da radijus dejstva bude što veći, kako bi tenk bez popune mogao što duže da učestvuje u borbi. Povećanje radijusa dejstva postizavano je konstrukcijom motora sa ekonomičnijim utroškom goriva prostijih vrsta —

nafte (ugradnjom u tenk dizel-motora) i velikim kapacitetom rezervoara za gorivo. No, kako je i sve to bilo često nedovoljno, povećanje radijusa postizano je i ugrađivanjem dopunskog rezervoara za gorivo sa strane tenka. Gorivo iz osnovnog trošeno je tek kada se potroši ono iz dopunskih rezervoara koji su potom skidani.

Milan PAVLOVIĆ
Svetislav MINIĆ

TENKOVSKJE JEDINICE U NOR-u

NEKOLIKO REČI O TENKOVSKIM JEDINICAMA U BIVŠOJ JUGOSLOVENSKOJ VOJSCI

Uoči drugog svetskog rata, bivša jugoslovenska vojska raspolagala je uglavnom sa oko dva bataljona tenkova i jednim eskadronom lakih bornih kola. Gotovo svi su bili laki francuski tenkovi FT-17, FT „kegres“ i „reno“ 35. Većina ih je učestvovala u prvom svetskom ratu pa su bili u vrlo lošem stanju. Njihova maksimalna brzina po dobrim putevima iznosila je 6—10 km. Naoružani su bili ili topom „pito“ 37 mm ili mitraljezom „hočkins“, a samo poneki i topom i mitraljezom.

U 1939. god. tenkovske jedinice bivše jugoslovenske vojske bile su raspoređene: po jedna tenkovska četa u Zagrebu, Sarajevu i Skoplju, jedan tenkovski bataljon i jedan eskadron lakih bornih kola u Beogradu. Predviđalo se formiranje još jednog bataljona u Beogradu i prerastanje tenkovske čete u Zagrebu u bataljon. Ove nove jedinice bile bi formirane od čehoslovačkih lakih tenkova „praga“ koji su se 1939. god. već ispitivali u Jugoslaviji. Do formiranja novih tenkovskih jedinica nije došlo, jer je Hitler u međuvremenu okupirao Čehoslovačku.

Dakle, bivša jugoslovenska vojska u momentu napada fašističke Nemačke na Jugoslaviju imala je oko 100 starih francuskih tenkova iz prvog svetskog rata. U takvim uslovima i tenkovski kadar bio je vrlo mali i sporo se i kasno počeo da stvarati. Posebne škole za obuku tenkista nisu postojale. Kadar je odabiran iz pešadije i posle

kraćih kurseva upućivan u tenkovske jedinice. Samo nekoliko oficira završilo je odgovarajuće škole u Francuskoj. Tenkovska četa je nazivana „četa bornih kola“, a tenkovski bataljon „bataljon bornih kola“. Tenkovske čete su bile u sastavu pešadije i u njihovim formacijama nije, sem tenkova, bilo nikakvih drugih jedinica niti delova.

Predviđalo se da se tenkovi upotrebe isključivo sa pešadijom, po gledištima francuske doktrine i iskustvima iz prvog svetskog rata. Sva pravila za obuku tenkista bili su prevodi francuskih pravila i uputstava.

Sudbina tenkovskih jedinica bila je uglavnom ista kao i ostalih snaga bivše jugoslovenske vojske. Tenkovska četa iz Zagreba uopšte nije upotrebljena u borbi. Nemci su tenkove zaplenili i predali ustašama. Eskadron bornih kola iz Beograda vodio je borbu sa Nemcima u blizini Topole, ali je za jedan dan bio razbijen i uništen. Tenkovska četa iz Skoplja uništena je u borbi sa nemačkom kolonom kod Ovčeg polja. Četa tenkova iz Sarajeva upućena je 9. aprila vozom iz Sarajeva u pravcu Mladenovca. Međutim, zbog nadiranja Nemaca ona se iskrcala u Aranđelovcu, odakle je upućena na „položaje“ blizu Orašca, navodno „u sastav Unske divizije“. Četa je bez određenog zadatka dva dana stajala na „položajima“ blizu škole u Orašcu. Vezu sa divizijom nije mogla da uspostavi. Naređeno joj je da se maskira i da ne otvara vatru bez naređenja. Komanda čete ništa nije znala o neprijatelju ni o stanju uopšte. Niko iz štaba nije došao da je obiđe iako se komanda divizije nalazila u Aranđelovcu. Hranu uopšte nije dobijala. Komandir je nekoliko puta odlazio u štab divizije i tražio zadatak i sledovanje hrane. Dobio je samo novac i naređeno mu je da kupuje hranu na terenu, jer se, navodno, glavni magacini već nalaze u rukama neprijatelja. Čudan je bio takav odgovor kad se neprijatelj nigde još nije pojavljivao. Preko celog dana čuli su se potmulji odjeci artiljerije i bombardovanja od Ralje i Beograda. Komanda čete je pretpostavljala da to Nemci bombarduju, ali nije verovala da se nemačke kolone nalaze već pred Beogradom. Jedan neprijateljski izviđački avion kružio je ne-

koliko puta dnevno iznad čete, ponekad i na 100 metara visine. Niko nije smeo da ga gađa „da se ne bi otkrivali položaji“. Jedan vodni oficir probao je kako gađa tenkovski top, pošto ranije nije iz njega nikad gađao i zbog toga je trebalo da bude streljan, ali ga je spasio komandir čete rekavši komandantu divizije da je granata slučajno opalila.

Trećeg dana tenkovska četa je krenula noću preko Arandelovca u pravcu Lazarevca. Zadatak joj je bio da štiti odstupanje jednog gardijskog puka koga uopšte niko nije video. U zoru četa se našla bez goriva u podnožju planine Rudnika. Komandir čete je pošao u komandu divizije i tražio gorivo, međutim i pored upornog insistiranja rečeno mu je da goriva nema, jer su Nemci zauzeli cisterne kod G. Milanovca. Komandant divizije naredio je da se tenkovi onesposobe, a ljudstvo vrati u Sarajevo. Četa je po tome postupila. Zatvarači sa topova su bačeni u nabujali potok, topovi i mitraljezi onesposobljeni, a ljudstvo sa lakim naoružanjem se ukrcalo u kamione i pošlo za Sarajevo. Međutim, u Brđanskoj klisuri, između G. Milanovca i Čačka, vojnici su videli da je ispušten i proliven benzin iz ogromnih cisterni. U blizini Užičke Požege komandir čete je vojnicima i starešinama rekao da svak može poneti svoje oružje i ići u svoj kraj, jer je nemoguće ići za Sarajevo. Tako se i ova četa raspala.

STVARANJE PRVIH TENKOVSKIH JEDINICA U NOR-u I NJIHOVA UPOTREBA

Stvaranje i razvoj naših tenkovskih jedinica počinje od prvih dana oružane borbe. Pojedini partizanski odredi raspolagali su njima već 1941. god. Izgleda da su prva 4 tenka zaplenjena u Srbiji kod G. Milanovca u jesen 1941. god. Partizani su ih odmah iskoristili u napadu na Kraljevo oktobra 1941. god. Tri tenka su upala u grad. Nemci su verovali da su to njihovi. Više od jednog časa tenkovi su se zadržali u gradu tukući neprijatelja iz mitraljeza i topova. Među Nemcima je nastala panika i da su stigli partizani, kao što je bilo predviđeno, mogle

su se bez većih žrtava zauzeti značajnije tačke u gradu. Partizani su ove tenkove koristili i kasnije za vreme neprijateljske ofanzive u Srbiji, da bi ih pre odstupanja ka Sandžaku uništili.

Hercegovački partizani su u borbama sa Italijanima, krajem 1941. god., u blizini Bileće na putu Vilusi — Klobuci, zaplenili tri tenka i odmah ih iskoristili u borbi unoseći kod neprijatelja pometnju i strah. Uz pomoć tih tenkova oko 60 partizana razbilo je kod Klobuka italijansku kolonu koja je dolazila iz Dubrovnika i zaplenilo 29 motocikla. Dva dana kasnije u sadejstvu sa ova tri tenka partizani su zauzeli italijansko uporište Lastvu.

Januara 1942. lički partizanski bataljon „Ognjen Prica“ u borbama na Ljubovu zaplenio je dva tenka. Kasnije je zaplenjen još jedan tenk. Od njih je formiran prvi tenkovski vod u Hrvatskoj. Tenkovi su uspešno potpomagali napad partizana na neprijateljeva uporišta Prijeboj, Udbinu, Podlapac, Drežnik, Babin Potok i mnoga druga. U napadu na Udbinu tenkovi su prvi prošli kroz žičane prepreke, otvorili prolaze i upali u ustaški garnizon, nanevši neprijatelju znatne gubitke.

U toku 1941. i 1942. god. partizanske jedinice su u raznim krajevima naše zemlje zaplenile nekoliko desetina tenkova, koji su se nalazili na slobodnoj teritoriji. Od njih su formirani tenkovski vodovi koji su neposredno sadejstvovali partizanskim jedinicama u svim akcijama.

Uporedo sa razvojem ustanka stvaraju se i krupnije jedinice, brigade, divizije i korpusi. Početkom 1943. god. u jeku četvrte neprijateljske ofanzive, kad se glavnina snaga NOV-e nalazila na prostoriji G. Vakuf, Prozor, Konjic, dolina r. Neretve, formirana je pri Vrhovnom štabu 1. tenkovska četa.

Četa je formirana od 12 zaplenjenih tenkova od italijanske divizije „Murđe“. Posadu su sačinjavali odabrani borci iz 1. i 2. proleterske i 10. hercegovačke brigade. Oni su većinom ranije rukovali prvim zaplenjenim tenkovima.

Tenkovska četa pri Vrhovnom štabu učestvovala je u više borbi u dolini Neretve. Zadaci koje je izvršavala

i njena uloga u tim danima zaslužuju da se to podrobnije opiše.

Februara 1943. god. neprijateljska avijacija bombardovala je po ceo dan pojedina mesta, kao i položaje naših jedinica severno od Prozora i prema Mostaru. Oko četiri hiljade naših ranjenika nalazilo se u to vreme u Šćitu i prozorskoj kotlini. Neprijatelj je težio da po svaku cenu uništi i ranjenike i naše snage u kanjonu Neretve.

U malom selu Gračac u dolini Rame nalazio se tih dana Vrhovni štab. Zajedno s njim bila je tek formirana 1. tenkovska četa.

Tenkovska četa je odmah posle formiranja učestvovala u napadu na Konjic; napadala je duž drumu Ostrožac — Konjic. Zemljište je bilo kamenito, ispresecano i vrletno tako da tenkovi nisu mogli dejstvovati van puta. Uklanjanjući prepreke koje je neprijatelj, znajući da imamo tenkove, postavio duž puta, tenkovska četa je izbila do prvih bunkera, ali ih nije mogla zauzeti pošto su tenkovi bili naoružani samo sa po dva mitraljeza. No, tenkisti su se snašli. Prišli su do samih bunkera i telom tenka zatvorili puškarnice, a zatim su otvarajući poklopce ručnim bombama likvidirali bunker po bunker. Pritisak naših jedinica na grad bio je jak, ali je i neprijatelj dobio jaka pojačanja iz Sarajeva pa je razbio naše snage na Ivan-sedlu i ušao u Konjic. Tenkovi su se zajedno sa ostalim jedinicama morali povući.

Ubrzo posle toga kad se deo četničkih snaga sa leve obale Neretve prebacio preko porušenog mosta u Jablanicu tenkovska četa je dobila zadatak da razbije četnike koji su se prebacili preko Neretve, da uđe u Jablanicu i da drži pod svojom vatrom četničke položaje na levoj obali, kako bi naše jedinice ponovo zauzele Jablanicu i evakuisale ratni materijal koji se tamo još nalazio.

Tenkovska četa je koritom Rame i Neretve za nepunih pola časa stigla pred Jablanicu. Na kilometar pre ulaska u mesto naišla je na četničku patrolu. Četnici su pozdravljali naše tenkove fašističkim pozdravom i sklanjali se s puta, ubeđeni da su to nemački tenkovi od Prozora. Tenkisti nisu otvarali vatru. Propustili su pa-

trole i ušli u Jablanicu, gde se nalazio četnički bataljon. Na sve strane gorele su vatre na kojima su četnici, svaki za sebe, u porciji kuvali večeru ili podgrejavali konzerve.

Tenkovi su prošli pored četnika ne otvarajući vatru, zatim su se vratili, stali, postavili se prema četnicima i otvorili vatru. Među četnicima je nastala panika i pretrpeli su teške gubitke. Jablanica je ponovo zauzeta. Uskoro je u nju ušao i jedan bataljon 2. dalmatinske brigade, a Tenkovska četa se u toku noći vratila u s. Gračac.

Posle uspeha kod Jablanice Tenkovska četa je dobila zadatak da krene u Prozor i učestvuje u borbama na Makljenu i prema G. Vakufu. Tih dana su naše jedinice severno od Prozora prema G. Vakufu i na ograncima Raduše vodile sa Nemcima i ustašama žestoke borbe. Nemačka 717. divizija nastojala je da se po svaku cenu probije prema Prozoru i Šćitu u nameri da uništi ranjenike i da naše jedinice u kanjonu Neretve dovede u težak položaj.

Probijajući se noću preko strmih nagiba i snega tenkovska četa je izbila na Makljen i Gredu iznad Prozora, i zorom produžila u pravcu s. Pidriš. Usput je savladivala visoke snežne namete i uklanjala zaseke koje su postavile naše jedinice da bi sprečile eventualan prolaz nemačkih tenkova. Pomagali su joj i borci drugih jedinica. Na položajima kod Pidriša 2. proleterska brigada odbijala je uzastopne napade neprijatelja. Nemci su se bili ukopali na čistini ispred samog sela. Dva juriša delova 2. proleterske na te položaje bila su odbijena. Tada je u borbu uvedena tenkovska četa. Nemci su bili iznenađeni. Za trenutak su prestali da gađaju, verovatno misleći da dolaze Italijani od Prozora. Ali, četa je iz pokreta otvorila mitraljesku vatru i naterala Nemce na odstupanje. Vrlo je malo njih uspelo da se izvuče. Jedinice 2. proleterske brigade uz podršku tenkova i artiljerije prešle su u napad, koji se ubrzo pretvorio u opšti napad svih jedinica. Neprijatelj je uz velike gubitke odbačen ka G. Vakufu i dalje prema Bugojnu i Travniku.

Učešće tenkovske čete u ovoj, kao i u ranijim borbama u četvrtoj ofanzivi, znatno je uticalo na konačan uspeh. Upotreba tenkova najpre kod Konjica, zatim u

Jablanici, a potom prema G. Vakufu, takoreći na raznim pravcima za svega nekoliko dana, stvorila je kod neprijatelja nejasnu predstavu o broju naših tenkova. Name, brzim prebacivanjem tenkova sa jednog na drugi pravac, gotovo uvek smo postizali iznenađenje. Neprijatelj nije bio pripremljen za borbu protiv tenkova, jer je pretpostavljao da ih mi nemamo, a dok je preduzeo protivmere mi smo uglavnom postavljene zadatke izvršili. U toku ovih borbi tenkovska četa nije imala gubitaka od neprijateljeve vatre, što takođe potvrđuje da on nije računao na mogućnost susreta sa partizanskim tenkovima.

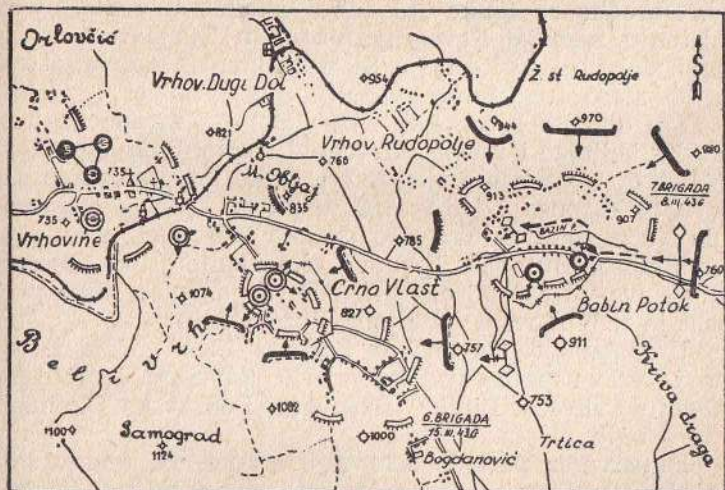
Posle tih borbi tenkovska četa se ponovo vratila u dolinu Neretve. Posle forsiranja ove reke od strane naših jedinica, tenkovi su uništeni, jer je njihovo dalje dejstvo bilo nemoguće.

Tenkovska četa Vrhovnog štaba nije bila jedina tenkovska jedinica u to vreme. U februaru 1943. god. 6. lička i 8. kordunaška divizija u borbama kod Bihaća, Drenovače, Lapca i Mazina, zaplenile su nekoliko tenkova. Od ovih i ranije zaplenjenih tenkova, po naređenju Glavnog štaba Hrvatske, formirana je 15. marta 1943. god. u selu Frkašiću kod Korenice tenkovska četa u sastavu 1. korpusa NOV Hrvatske.

Ta četa je učestvovala u mnogim borbama na teritoriji Like, Korduna, i Hrvatskog primorja. Sa jedinicom 1. korpusa NOV Hrvatske tenkovska četa je učestvovala u napadu na Babin Potok, Crnu Vlast i Vrhovine. Iako bez dovoljno iskustva tenkisti su u svim ovim borbama dejstvovali na specifičan način. U napadu na Babin Potok tenkovska četa je u sadejstvu sa delovima 7. brigade 8. kordunaške divizije napadala sa istoka, uglavnom duž drumu. Čim je naišla na otpor iz bunkera i kuća obišla je selo sa severa i pojavila se na njenoj zapadnoj ivici koja je bila slabo utvrđena. Neprijatelj je bio iznenađen i počeo je u neredu da odstupa. Vrlo mali broj uspeo je da pobjegne u pravcu Crne Vlasti i Vrhovina.

Dok su se vodile borbe oko Babinog Potoka, 6. primorsko-goranska brigada napadala je četničko uporište Crnu Vlast. Njen napad od 8. marta nije uspeo, pa joj

je posle zauzimanja Babinog Potoka pridata tenkovska četa. Napad je obnovljen noću, a produžio se tokom dana. Uz podršku tenkova neprijatelj je savladan, zarobljen ili uništen. Manji broj je odstupio ka Vrhovinama. Istog dana neprijatelj je počeo da odступа iz Vrhovina ka Otočcu. Tenkovska četa je sama preduzela gonjenje, jer pešadija nije još bila pristigla. Obilazeći glavnu neprijateljevu kolonu tenkovi su uspjeli da preseku komunikaciju u blizini Otočca i da mu nanesu osetne gubitke. Da se u tom momentu pešadija nalazila sa tenkovima verovatno bi naše snage istog dana ako ne upale u Otočac, a ono bar ovladale spoljnom odbranom grada.

Skica 5 — Tenkovska četa Vrhovnog štaba u napadu na Babin Potok, Crnu Vlast i Vrhovine

Sa porastom NOV i stvaranjem divizija i korpusa radale su se i sve veće tenkovske jedinice. Odmah posle kapitulacije Italije, septembra 1943. god., formiran je tenkovski bataljon Vrhovnog štaba. Bataljon je učestvovao u borbama oko Sinja, u napadu na Kupres, oslobođenju Travnika i Duvna.

Skoro istovremeno formiran je od ranije čete i tenkovski bataljon pri Glavnom štabu Hrvatske, koji se kra-

jem septembra 1943. god. nalazio razmešten po četama u Plavča Dragi, Vrhovinama i Delnicama. Bataljon je imao 35 tenkova. On je učestvovao u mnogim borbama u sastavu 4. korpusa. Naročito je uspešno sadejstvovao u borbama 4. korpusa oko Cazina, Ogulina, Oštarija i Karlovca.

Glavni štab za Sloveniju je, posle kapitulacije Italije, formirao najpre tenkovski bataljon, a zatim je taj bataljon prerastao u tenkovski odred jačine 45 tenkova, 45 oklopnih automobila i znatan broj drugih vozila. I ova jedinica je sa velikim uspehom potpomagala borbe Cankareve i Prešernove brigade oko Kraške Vasi i drugih mesta. Naročito se tenkovski odred istakao u okruženju i uništenju neprijateljevog garnizona u Turjaku i u odbrani slobodne teritorije u Slovenačkom primorju, s one strane stare jugoslovensko-italijanske granice.

I u drugim krajevima naše zemlje stvarane su tenkovske jedinice i formirani vodovi i čete. Tako je u leto 1944. god. u borbama oko Banje Luke učestvovala u sastavu 5. korpusa i jedna četa tenkova. Četa je učestvovala i u napadu na Travnik oktobra 1944. god., a docnije oko Zenice, Busovače, ponovo oko Banje Luke, Bosanskog Novog, Kostajnice, Gline i Petrinje. Iste godine prerasla je u tenkovski bataljon „Lazo Marin“.

U sastavu 6. slavonskog korpusa 1944. god. dejstvovao je vrlo uspešno vod tenkova u napadima i pri oslobođenju Pakraca, Lipika, Daruvara, Podravske Šlatine i niza drugih mesta.

Iskustva iz perioda stvaranja i upotrebe tenkovskih jedinica, do formiranja prvih tenkovskih brigada, pokazuju da su se one stvarale pod vrlo teškim uslovima, oduzimanjem tenkova od neprijatelja kao, uostalom, i drugog naoružanja, a kadar se postepeno kroz borbu uzdižao, učio i sticao iskustva.

U tom periodu način upotrebe tenkova bio je raznovrstan. Karakteristično je da su partizanske jedinice zaplenjene tenkove skoro redovno uspešno upotrebljavale u istoj borbi. Posade tenkova su sačinjavali ili raniji tenkisti, ili šoferi, mehaničari, artiljerci, ili, pak, kad ovih nije bilo, otresiti i hrabri vojnici. Vrlo često su za vozače

tenkova korišćeni zarobljeni neprijateljevi tenkisti (na primer, u Lici i u dolini Neretve Italijani i sl.).

Tenkovi su gotovo u svim borbama upotrebljavani za podršku pešadije, jer je to bilo najefikasnije, a i sami su bili najsigurniji. Međutim, skoro redovno, naročito 1941—1943. god. tenkovi su napadali duž komunikacija ili u njihovom užem zahvatu, dakle, na pravcima gde je neprijatelj bio najjače utvrđen. Malo je bilo pokušaja da se tenkovima napada van puteva i na slabije branjenim pravcima. Svakako da je jedan od razloga za to bio nepoznavanje manevarskih i drugih mogućnosti tenkova. Napad na Udbinu, Plitvice, Babin Potok, Slunj, Plaški, Vrhovine, Gospić, Konjic i mnoga druga mesta i neprijateljska uporišta izraziti su primeri takve upotrebe. Međutim, tenkisti su u tim borbama brzo uvideli da je teško probijati se komunikacijama pa su kasnije, kad god je to bilo moguće, tenkovima obilazili i napadali neprijatelja iz pozadine, a ne frontalno. Ti napadi su bili najefikasniji. Neprijatelj na tim pravcima nije bio dovoljno utvrđen, a pojava tenkova izazivala je u njegovim redovima paniku. Uporišta su brzo zauzimana, a gotovo celokupna neprijateljeva teža tehnika ostajala je na položajima. U napadima na Prijeboj, na primer, tenkovi su stupili u borbu tri časa posle pešadije i napadali iz pozadine pošto su prethodno zaobišli mesto, prošli kroz šumu, prešli komunikaciju Plitvice — Prijeboj i nesmetano ušli u uporište. Ustaše su mislile da su to došli Italijani iz Plitvica pa su izašle iz utvrđene škole i crkve. Za nepunih pola časa bile su likvidirane. U napadu na jako utvrđeno italijansko uporište Brušane, naši tenkovi su, takođe, zaobišli mesto i upali u njega iz pozadine. Italijani su bili potpuno iznenađeni, pa su se vrlo brzo predali.

Slično se desilo i u napadu na Karlobag. Jedan tenkovski vod prešao je preko Velebita, zatim se dugim obilaskom oko 30 km spustio na komunikaciju Senj — Karlobag kod Jablanice, iznenada napao položaje obalske artiljerije, zauzeo ih i zaplenio oruđa, nakon čega su se predali i Italijani u Karlobagu.

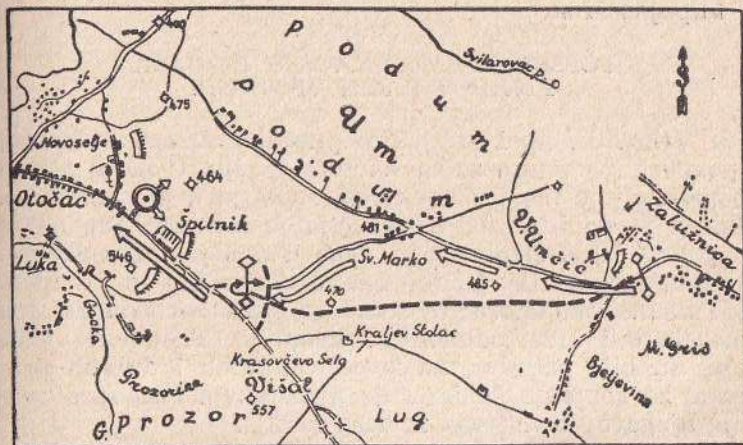
Prilikom napada na Babin Potok tenkovska četa je otpočela sa napadom duž komunikacije, od Homoljca. Pošto se napad odvijao vrlo sporo, jer je taj pravac bio jako utvrđen i branjen, četa je inicijativno obišla preko Trnavca i Živače, oko 20 km, i iz Turjanskog se kroz šume spustila u Babin Potok. Italijani su bili iznenađeni pa su se razbežali na sve strane.

Tenkovski vodovi i čete korišćeni su i u odbrani slobodne teritorije. Oni su uglavnom raspoređivani na osetljivim pravcima, na periferiji slobodne teritorije. Njihova uloga je bila slična ulozi prednjih odreda. Borbu su vodili u pokretu, a vrlo retko su dejstvovali iz zaseda. Pojedini tenkovski vodovi i čete štitali su centre u kojima su se nalazile naše vojno-političke ustanove ili pojedina rukovodstva i obično su tada bili pod neposrednom komandom tih rukovodstava. U izvesnim složenim situacijama tenkovi su učestvovali u zaštiti izvlačenja i u prebacivanju tih rukovodstava i ustanova iz ugroženih regiona.

Tenkovski vodovi i čete su posle uspešnih napada gonili neprijatelja. Iako su gonjenje preduzimali sami bez pešadije, ono je obično bilo vrlo uspešno. Neprijatelj je pred našim tenkovima u neredu odstupao kod G. Vakufa, Vrhovina, Otočca i mnogih drugih mesta. Tenkisti su, mada bez dovoljno iskustva, često uspevali da preseku neprijateljeve odstupnice, da mu nanesu velike gubitke i primoraju ga da napusti teško naoružanje i raznu opremu.

Krupni problemi u periodu razvoja naših tenkovskih jedinica, sve do formiranja tenkovskih brigada, bili su snabdevanje gorivom i mazivom, opravka tenkova i nabavka rezervnih delova. Do goriva i maziva pretežno se dolazilo zaplenom od neprijatelja. Nisu bili retki slučajevi da se ono nabavljalo i preko organizovanih veza iz neprijateljevih garnizona, ili prikupljanjem kanti i buradi benzina sa neoslobođene teritorije. Kao što su naši borci čuvali svaki metak, tako su tenkisti strogo čuvali svaku kap benzina. Ponekad se teže dolazilo do goriva i municije nego do tenkova. Nastojalo se da tenkovi ne vrše duge marševe, a motori su gašeni na zastancima, na

položajima i u sličnim situacijama van borbe i neposrednog dodira sa neprijateljem.

Skica 6 — Tenkovska četa Vrhovnog štaba u gonjenju kod Otočca

Municija i gorivo transportovani su na samim tenkovima. Za vreme marša tenkovi su nosili dva i više borbena kompleta i nekoliko kanti goriva. Za vreme neprijateljevih ofanziva, kad su partizanske jedinice morale uništiti svoje tenkove, municija i benzin su većinom zakopavani i skrivani na sigurna mesta.

U 1941. i 1942. god. pojedine partizanske jedinice u Lici ponekad su privlačile tenkove volovskom i konjskom zapregom sve do neprijateljevog uporišta da bi tako uštedele gorivo za sam napad. Ako bi koji tenk ostao za vreme napada bez goriva, on je dalje dejstvovao sa mesta i podržavao pešadiju vatrom.

Održavanje i opravka tehnike bila je stalan problem. Grupe mehaničara kretale su se sa jedinicom i otklanjale su neispravnosti. Rezervne delove su nabavljali većinom od uništene neprijateljeve tehnike i od zaplenjenih sredstava u radionicama ili iz okupiranih gradova preko postojećih partizanskih veza i kanala. Nisu bili retki slučajevi da se sa slobodne teritorije šalju pojedini

oštećeni mehanizmi i delovi u neprijateljeve garnizone na opravku (bušenje cilindra i blokova, opravka klipova i klipnjača i sl.).

FORMIRANJE TENKOVSKIH BRIGADA I NJIHOV NAČIN UPOTREBE

Vrhovni štab i drug Tito pravilno su ocenili značaj tenkovskih jedinica za savremenu armiju. U našoj zemlji neprijatelj je bio još uvek jak. NOV je naglo narastala. Italija je kapitulirala, a situacija je sve više išla nama u prilog. Naša armija je iz dana u dan preduzimala sve krupnije operacije. Veliki deo teritorije bio je još uvek u rukama okupatora, te su stoga naša borbena dejstva morala biti brža, odlučnija i krupnija. Tenkovske jedinice su bile potrebne za izvođenje bržih i dubljih prodora, za gonjenje i odsecanje neprijatelja i za sprečavanje njegovog izvlačenja iz naše zemlje.

U zimu 1943/44. god. izvestan broj tenkista upućen je u Italiju, a zatim u Egipat na kraći kurs kod saveznika. Posle kursa oni su prebačeni u Gravinu, nedaleko od Barija u Italiji. Tamo su dobili tehniku i 16. jula 1944. god. u Gravini je formirana 1. tenkovska brigada. Ubrzo je brigada iskrcana na ostrvo Vis. Sa Visa je oko polovinu ljudstva brigade upućeno u Sovjetski Savez radi formiranja 2. tenkovske brigade.

Prva tenkovska brigada bila je naoružana lakim tenkovima „stjuart“; u svom sastavu imala je oko 100 tenkova i oklopnih automobila. Tenkovi su bili naoružani topom 47 mm i mitraljezom a oklopni automobili topom 56 mm i mitraljezom.

Prva tenkovska brigada prošla je slavan put. Ona se iskrcala na dalmatinsku obalu i učestvovala u borbama u Dalmaciji, Hrvatskom Primorju, Lici, Gorskom Kotaru i Istri, Koruškoj i u oslobođenju Trsta. Njeni tenkovi aktivno su učestvovali u mnogim borbama, najpre sa jedinicama 2. i 8. korpusa, a kasnije u sastavu 4. armije, i mnogo doprineli bržem oslobođenju naše zemlje.

Iskrčavanje brigade na dalmatinsku obalu i njeno učešće u oslobodjenju Splita i Šibenika

Na području Dalmacije krajem 1944. god. neprijateljeve snage se, radi postepenog izvlačenja, najpre počinju da prikupljaju u garnizone u dolini Neretve, a zatim u Split, odakle su pod borbom odstupale ka Šibeniku. Najjače neprijateljeve snage nalazile su se na prostorijski Šibenik, Drniš, Knin, Gračac i Zadar.

Prema Direktivi br. 3 štaba 8. korpusa od 26. oktobra 1944. god., korpus je dobio glavni zadatak da koncentrično napada neprijatelja u rejonu Splita, Šibenika i Knina, a pomoćni da ga napadne istočno od r. Cetine i u dolini r. Neretve i da, koristeći njegovo povlačenje, čisti te rezone. Do izvršenja glavnog zadatka trebalo je neprijateljeve snage u rejonu Zadar, Gračac vezati manjim snagama. Ova direktiva izvršena je u tri etape.

U prvoj etapi, jedinice 8. korpusa dobile su sledeće zadatke:

— 19. divizija da zauzme uporište Đevrske i nastavi sa čišćenjem u pravcu Skradina i Roškog slapa;

— 26. divizija sa 1. tenkovskom brigadom i glavninom motorizovane artiljerije korpusa da oslobodi Split, a jedan deo snaga da iskrca kod Rogoznice i uputi prema Trogiru kako bi sprečila da neprijatelju u Splitu pristignu pojačanja od Šibenika i omela njegovo povlačenje ka Šibeniku.

U međuvremenu 20. divizija je oslobodila Hrvace, Trilj, Dicmo i Sinj. Zatim je jednu brigadu orijentisala prema Splitu, a ostale snage u pravcu Vrlike i doline r. Cetine.

S obzirom na važnost zadatka 2. i 8. korpusa, Vrhovni štab (pod čijom se neposrednom komandom do tada nalazila) pridao je pola 1. tenkovske brigade 2. korpusu za dejstvo na teritoriji Hercegovine, a drugu polovinu 8. korpusu za dejstvo duž dalmatinske obale. Tenkovi pridati 2. korpusu iskricali su se kod Dubrovnika još u prvoj polovini oktobra 1944. god. Tenkovi koji su dejstvovali u sastavu 8. korpusa dejstvovali su kao Severna, a u sastavu 2. korpusa kao Južna grupa.

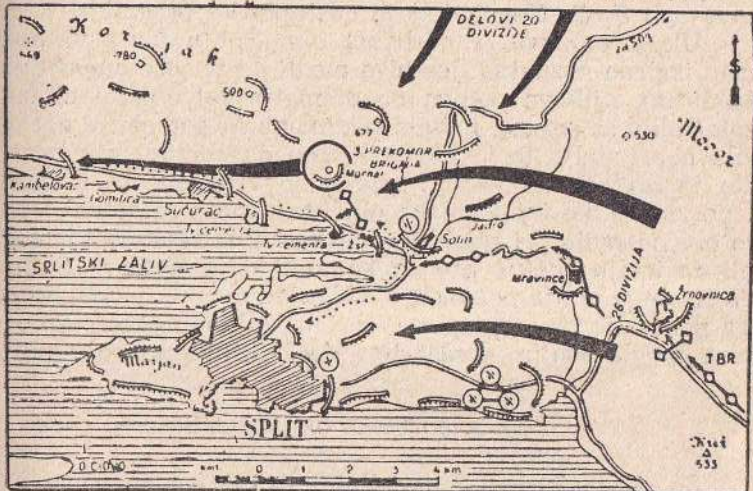
23. oktobra 1944. god. tenkovi Severne grupe nalazili su se većim delom na ostrvu Braču dok se manji deo nalazio na ostrvu Visu.

Njima je naređeno 22. oktobra 1944. god. da se sa Brača prebace na obalu na delu Omiš — Dugi Rat — Krilo. U toku 22. i 23. oktobra tenkovi su preduzeli marš preko Brača pravcem Bol — G. Humac — Praznica. Za ukrcanje je kao najpovoljnija izabrana luka u Splitskoj na Braču. Kako se nije raspolagalo plovnim sredstvima za prevoženje tenkova, a Britanci nam upočetku nisu hteli da stave na raspolaganje svoje desantne brodove sa Visa, jer su smatrali da je iskrcavanje još nesigurno i da treba sačekati povoljniju situaciju, prevoženje je otpočelo na četiri naša desantna splava. Uzoru 22. oktobra ukrcani su prvi tenkovi i počelo je prevoženje preko Bračkog kanala. U toku dana u Krilo je prebačena jedna četa 2. tenkovskog bataljona. Neprijatelj je otkrio prevoženje i artiljerijskom vatrom ometao ukrcavanje i iskrcavanje. Dalje prevoženje je danju postalo nemoguće. Međutim, u toku noći tenkovi su umesto u Krilo i Dugi Rat prebačeni u Omiš. Iskrcavanje u Omiš bilo je nepovoljnije, jer je za dejstvo prema Splitu trebalo preći nabujalu r. Cetinu, na kojoj su Nemci porušili most prilikom povlačenja. Prevoženje danju bila je krupna taktička greška koja nas je mogla skupo stati.

Zbog nedovoljnih priprema za noćno ukrcavanje i prevoženje, a naročito zbog slabe službe regulisanja saobraćaja na kopnu jedan tenk je, spuštajući se prema luci, umesto da skrene na okuci, produžio pravo i survao se u more. Da je na okuci puta bio postavljen vojnik to se ne bi desilo.

Do 25. oktobra tenkovi su prebačeni na kopno. Tih dana 26. divizija vodila je, na sektoru Ston — Makarska — Omiš i na položajima prema Splitu, uporno borbu sa neprijateljem koji je nastojao da se izvuče ispod našeg udara. Njen je zadatak bio da neprijatelju spreči izvlačenje i da što pre oslobodi Split, Solin i Kaštel kako neprijatelj ne bi stigao da poruši fabrike i druge važne objekte. Tenkovi Severne grupe su podržavali napad 26. divizije pravcem Omiš — Žrnovica — Split.

Pošto je neprijatelj bio poružio i minirao komunikaciju Omiš — Stobreč — Split, tenkovi su uz ogromne napore uspjeli da jednom proširenom stazom izbiju na komunikaciju prema Žrnovici, odakle su podržali napad jedinica 26. divizije na s. Žrnovice i likvidirali ga.

Skica 7 — Tenkovi Severne grupe podržavaju napad 26. divizije

25. oktobra 20. divizija 8. korpusa zauzela je Sinj i izbila prema Klisu i na jugozapadne padine Mosor pl. Zbog toga je neprijatelj užurbano izvlačio svoje snage iz rejonu Splita, bojeći se da ga ne odseče 20. divizija u rejonu Solina i Kaštela. Pošto tenkovi zbog velikog rušenja i minskih polja, nisu mogli da nastupaju od Žrnovice pored mora ka Splitu preduzeli su 26. oktobra marš preko s. Mravinci ka Solinu, obilazeći Split sa severa, da bi što pre izbili na komunikaciju i sprečili odstupanje i izvlačenje neprijatelja ka Trogiru i Šibeniku.

Međutim, kako je neprijatelj na pravcu Žrnovica — Mravinci — Solin gotovo na celoj dužini minirao komunikaciju, tenkovi su, pošto su inženjerci prethodno očistili put stigli sa zakašnjenjem u Solin. Neprijatelj je bio napustio Split i njegove zaštitnice su se nalazile između

Solina i Kaštela. Kamenito i van puteva neprolazno zemljište nije omogućavalo da na pravcu Kaštela učestvuje u borbi više od jedne čete tenkova. Tenkovi su svojim dejstvom podržavali pešadiju u borbama ka Trogiru. Ostali tenkovi Severne grupe, za to vreme, razmešteni su u rejonu Split. Neprijatelj je odstupio ka Šibeniku.

Uloga tenkova u borbama oko Splita na prvi pogled izgleda neznatna, jer nisu mogli da se jače angažuju. Međutim, njihova pojava na dalmatinskoj obali i obilazak Splita sa severa, južnim padinama Mosor pl., je ugrozila neprijatelja te je bio primoran da odstupi pre nego što je pretpostavljao. On nije imao vremena da minira i poruši velike industrijske objekte u onoj meri kako je to obično radio pri planskom odstupanju. Tenkovi su mogli da izbiju znatno pre na komunikaciju Split — Solin da im je pešadija pomogla u uklanjanju mina i prepreka. Ta pomoć je skoro potpuno izostala, a tenkovske jedinice nisu mogle svojim sredstvima da brže razminiraju put.

Tenkovi u borbama oko Šibenika

Sa oslobođenjem Sinja, Splita i Trogira završena je prva etapa predviđenih dejstava. Izvršenju druge etape jedinice korpusa pristupile su prema sledećoj zamisli:

— 19. divizija trebalo je da jačim snagama vrši pritisak prema liniji Pađene — Zrmanja — Otrić radi lomljenja neprijateljevih snaga i stvaranja povoljne situacije za ovladavanje tom linijom, a jednom brigadom da dejstvuje u pravcu Promine pl. u bok snaga koje su se nalazile u rejonu Drniš, Knin;

— 26. divizija da oslobodi Šibenik i nastupa dalje prema Drnišu;

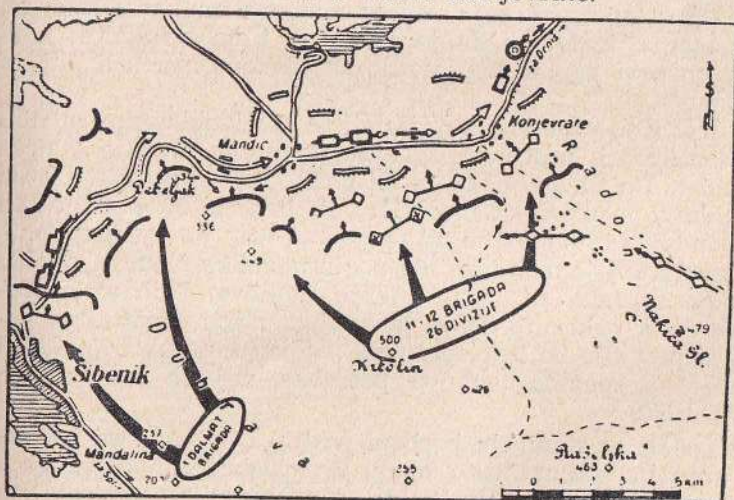
— 20. divizija da očisti Vrličku dolinu i izbijе na liniju Plješevica — Biškupija — Štikovo i prema Kosovom polju i Drnišu.

Tenkovi su dobili zadatak da podrže napad 26. divizije opštim pravcem Vrpolje — Šibenik — Drniš.

U širem rejonu Šibenika neprijatelj je imao 2000—3000 vojnika. To su bili uglavnom delovi nemačke 264.

pešadijske divizije, 373. legionarske divizije i delovi mornaričke pešadije. Neprijateljeva avijacija bila je slaba i neaktivna.

Tenkovi su napadali duž komunikacije Vrpolje — Šibenik. Dejstvo van puta bilo je gotovo nemogućno. Neprijatelj je bio minirao i porušio put na više mesta. Prepreke se nisu mogle zaobići, a neprijateljeva artiljerija predstavljala je posebnu teškoću, jer je vrlo efikasno dejstvovala. Prvog dana napada, 2. novembra, tenkovi su vrlo malo napredovali. Pešadija je nastupala znatno brže i do mraka nalazila se na položajima neposredno oko Šibenika. Neprijatelj se užurbano pripremao za povlačenje ka Drnišu. Da bi mu se sprečilo povlačenje još 2. novembra upućena je jedna tenkovska četa sa vođom oklopnih automobila (blindi) da pravcem Prapratinca — Dolac — Sitno — Ljubostinje — Radonić izbije na komunikaciju Šibenik — Drniš u visini Konjevrate.

Skica 8 — Tenkovi u borbi za Šibenik

Četa je, posle napornog marša, izbila 3. novembra na komunikaciju Konjevrate — Drniš i iznenada s boka napala čelo neprijateljske kolone. Tenkovi su otvorili vatru i rastrojili neprijatelja, a zatim izvršili napad na

deo kolone od s. Gulin do s. Konjevrate. Neprijatelj je razbijen. Manji deo neprijateljske kolone u neredu je odstupio prema Drnišu, gonjen jednim tenkovskim vodom i delovima 26. divizije. Ostali tenkovi su produžili prema Šibeniku i sa jedinicama 1. dalmatinske brigade prodrli u Šibenik i napali začelje neprijateljeve kolone. Neprijateljev otpor je ubrzo slomljen. Celokupan ratni materijal ostao je na komunikaciji. Pojedine njegove grupe uspele su da se spasu bežeći po bespuću ka Drnišu i Kninu. Neprijatelj je u toku 4. novembra sam napustio i Drniš i odstupio prema Kninu.

U borbama za Šibenik tenkovi su odigrali vrlo važnu ulogu. Naročito je bio značajan manevar tenkova od Prapatnice prema Konjevrate i njihovo dejstvo u bok neprijatelja koji je odstupao. Iznenadna pojava tenkova, pravcem koji je pre toga smatran neprolaznim za tenkove, omogućila je razbijanje i delimično uništenje neprijatelja. Ovaj primer pokazuje značaj manevra makar i manjim snagama, kao i to da je moguće i na zemljištu, koje je na prvi pogled neprolazno za tenkove, pronaći put za dejstvo.

U Konjevratima neprijatelj je protivoklopnim ručnim bacačima i protivtenkovskim topovima uništio 4 naša tenka. Do tih gubitaka ne bi došlo da je pešadija pratila tenkove u napadu. Delovi 11. i 12. brigade 26. divizije bili su udaljeni oko 500 m od tenkova i nisu im sadejstvovali. Neprijatelj je mitraljezima pobio nekoliko članova posade kada su iskakali iz zapaljenih tenkova. Primer iz Konjevrate pokazuje da je tenkovima najviše potrebna pomoć pešadije na ispresecanom zemljištu, nasuprot pešadiji kojoj je pomoć tenkova potrebna najviše na ravnom zemljištu.

Ako se sumiraju borbeni postupci tenkova od iskrcavanja na dalmatinsku obalu do oslobođenja Šibenika i Drniša može se zaključiti da su oni pravilno upotrebljeni i da su izvršili postavljene zadatke. Oni su najčešće dejstvovali neposredno, ili podržavali pešadiju, dok su ređe dejstvovali samostalno.

U borbama oko Splita, Šibenika i Drniša tenkovske i pešadijske jedinice prvi put dejstvuju zajedno u većem

broju, pa je i logično što su se pojavili mnogi problemi u pogledu sadejstva, ali su stečena i dragocena iskustva za dalja dejstva.

Tenkovi u kninskoj operaciji

Kninska operacija od 26. novembra do 4. decembra 1944. predstavlja tipičan primer dejstva tenkova na krševitom zemljištu.

Posle nekoliko uzastopnih neuspeha u borbama sa našim jedinicama kroz Dalmaciju neprijatelj je krajem novembra u rejonu Knina imao oslabljene dve nemačke pešadijske divizije 264. i 373, jedan jači mornarički odred, četničku „Dinarsku diviziju“ popa Đujića i manji broj ustaških i raznih drugih jedinica, ukupno preko 10 000 vojnika.

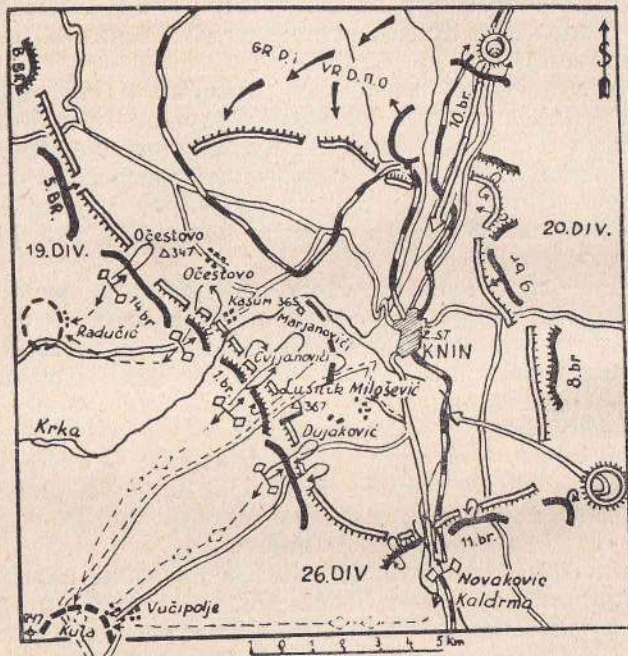
Nemci su odlučili da Knin uporno brane, jer je on za njih predstavljao vrlo važan čvor i isturen položaj za odbranu za njihove snage u Hrvatskoj. Oni su želeli da tu spreče prodor naših snaga u pravcu Like, Korduna i Banije. Organizovali su dva pojasa odbrane. Spoljni je bio na liniji Strmica — Plješevica pl. — s. Ploča — Kozjak pl. — Borkuša — Promina pl. — Vučipolje — r. Krka — Radučići — Mokro polje — Kom. Oko samog Knina i na položajima u njegovoj najbližoj okolini bio je organizovan drugi, glavni pojas odbrane.

Komanda 8. korpusa je odlučila da slomi neprijateljevu odbranu u rejonu Knina, okruži i uništi njegove snage u tom rejonu i da ih spreči da se izvuku u pravcu Like. Na taj način bio bi našim snagama otvoren put ka Lici i Gorskom kotaru. Jedinice korpusa dejstvovale su po sledećem planu:

— 20. divizija sa dva partizanska odreda napadala je opštim pracem Vrlika — Knin i Bos. Grahovo — Knin sa zadatkom da sa severoistoka razbije neprijateljevu odbranu i ovlada uporištima Strmica, Golubić, Debelo brdo, a zatim da dalje dejstvuje u pravcu Knina i komunikacije Knin — Pađene, povezujući se u rejonu Pađene sa 19. divizijom i sprečavajući neprijatelju da odstupi u tom pravcu;

— 19. divizija napadala je opštim pravcem Kistanje — Pađene sa zadatkom da dejstvom sa jugozapada prema komunikaciji Knin— Pađene, u sadejstvu sa 20. divizijom, spreči izvlačenje neprijatelja u pravcu Gračaca i da onemogući pristizanje eventualnih pojačanja sa tog pravca.

Skica 9 — Prva tenkovska brigada u oslobađanju Knina 1944. god.

— 26. divizija nastupala je sa juga pravcima Drniš — Knin i Oklaj — Knin, tj. severno i južno od pl. Promine sa zadatkom da energičnim nastupanjem prodre u grad i nabaci neprijatelja na 19. i 20. diviziju, a zatim učestvuje u njegovom konačnom uništenju.

— 9. divizija nalazila se u korpusnoj rezervi u regionu Vrlike.

Karakterističan je način upotrebe tenkova.

Prva dva dana napada, od 26. do 28. novembra, tenkovi su dejstvovali kao tenkovi neposredne podrške pešadije i to sa glavninom na frontu 26. divizije a manjim delovima na pravcu napada 19. divizije. Oni su napadali pravcima: Drniš — Kosovo polje — Knin, Oklaj — Knin i Radučići — Pađene.

Do ovakve upotrebe tenkova došlo je iz više razloga. Pre svega, zbog kamenitog, teškoprolaznog zemljišta dejstvo tenkova strogo je kanalisano duž komunikacija. Pošto su komunikacije bile solidno zaprečene minama i dobro branjene protivtenkovskom artiljerijom, nije bilo moguće grupisati glavninu tenkova na jednom pravcu. Uz to, teško je bilo unapred predvideti na kom delu fronta će naše jedinice najpre probiti spoljni pojas neprijateljeve odbrane. U takvoj situaciji tenkovi su upotrebljeni na širokom frontu na više pravaca sa ciljem:

— da se neprijatelj obmane o pravcu glavnog udara naših snaga i broju naših tenkova;

— da se njegova protivtenkovska sredstva, grupisana uglavnom duž dva osnovna pravca što više razvuku;

— da se ipak u prvoj fazi napada upotrebi što više tenkova pravcima gde je god to bilo moguće i tako postigne ne samo materijalni već i moralni efekat.

Tenkovi su uspešnom vatrom potpomagali pešadiju i uništavali neprijatelja i njegova vatrema sredstva. Iako su napadali više frontalno, ipak su pojedini tenkovi, pa i tenkovski vodovi, uspevali da obiđu neprijateljeve položaje, da ih napadnu bočno i iz pozadine i tako omoguću njihovo brže zauzimanje. Zajedničko dejstvo pešadije i tenkova i snažna podrška od strane naše artiljerije, kao i uspešan prodor 20. divizije pravcem Strmica — Knin primorali su neprijatelja da napusti spoljnu liniju odbrane.

Dalje dejstvo tenkova na širokom frontu, a naročito severno od pl. Promine pravcem Drniš — Knin, bilo je otežano zbog teškoprolaznog zemljišta. Pored toga, na tom pravcu tenkovi više nisu bili ni potrebni, jer je pešadija ovladala skoro svim ključnim položajima. Težište napada preneto je južno od pl. Promine, na pravac

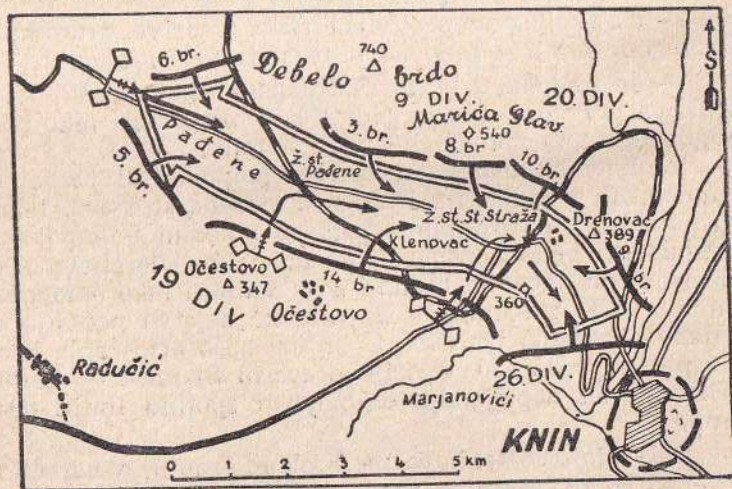

Okljaj — Knin, pa je i glavovina tenkova u drugoj fazi, 1. i 2. decembra, dejstvovala na ovom pravcu.

Uz podršku tenkova i glavnine korpusne artiljerije jedinice 1. i 12. brigade 26. divizije uspele su da u dvo-dnevnim borbama razbiju neprijatelja na pravcu Okljaj — Knin i ovladaju položajima u rejonu s. Miloševići i Marijanovići. U tom momentu u borbu su uvedena i dva tenkovska voda iz rezerve na pravcu napada 12. brigade.

Pojava tenkova pred Kninom i sve jači pritisak 20. i 19. divizije primorali su neprijatelja da u toku noći napusti grad i svoje snage izvuče na desnu obalu Krke.

19. divizija se naprezala da održi komunikaciju Knin — Pađene — Gračac u svojim rukama. 14. brigada 19. divizije uz podršku čete tenkova uspela je da do 2. decembra spreči izvlačenje neprijatelja. Borbe su bile naročito žestoke na delu komunikacije od ž. st. Stara Straža do Pađena. Više puta su tenkovi i pešadija presecali ovu komunikaciju i odbijali neprijateljeve protivnapade.

Skica 10 — Prva tenkovska brigada podržava pešadiju u sprečavanju neprijatelja da se povuče prema Gračacu

Očitu nameru neprijatelja da se probije ka Gračacu trebalo je sprečiti, zatvoriti obruč oko njega i uništiti

ga. Stoga je odlučeno da se svi tenkovi prebace na pravac dejstva 19. divizije i tako po treći put u toku kninske operacije dolazi do pregrupisavanja tenkova. Odluka je bila potpuno pravilna. Pre svega, na pravcu dejstva 26. divizije pred tenkove se isprečio neprelazni kanjon Krke i onemogućio im da dalje pružaju neku značajniju podršku. Sem toga, težište dejstva sada je bilo na 19. diviziji, jer je od njenog uspeha zavisio uspeh cele operacije. Tenkovi su u toku 3. decembra prešli reku Krku preko mosta kod Roškog slapa i pošli na pravcu dejstva 19. divizije u pravcu s. Radučići.

Neprijatelj je pod pritiskom 20. i 26. divizije pokušavao da se probije u pravcu Zrmanje, ali mu je to sprečavala 19. divizija uz podršku tenkova. Tenkovi su uspeli da izbiju jednom kolonom na ž. st. Stara Straža, drugom kroz s. Radučići na ž. st. Pađene, a trećom preko Iličevih stanova na Kravljji most. Tako je jedina komunikacija kojom se neprijatelj mogao izvući bila presečena na tri mesta. Istovremeno je porušen Kravljji most na reci Zrmanji. Neprijatelj je bio iznenađen pojavom tenkova u većem broju. Oni su na više mesta presekli neprijateljevu kolonu na komunikaciji Stara Straža — r. Zrmanja, pa je u njegovim redovima nastupilo pravo rasulo. Nemci su u očajanju jurišali na tenkove da bi se bar po grupama i bez tehnike probili iz obruča. Skakali su na tenkove, bacali na njih ručne bombe i zapaljene flaše benzina. Uspeli su samo da zapale i unište naša dva tenka, i to zbog toga što je pešadija bila izostala.

Nemci su se počeli masovno predavati. U toku 4. decembra slomljen je i poslednji otpor. Uspeh je bio ogroman. Neprijateljeve snage su gotovo potpuno uništene ili zarobljene. Na prostoru od Knina do Zrmanje ostalo je oko 80 njegovih artiljerijskih oruđa, oko 60 minobacača, blizu 600 mitraljeza, puškomitraljeza i automata, nekoliko hiljada pušaka, oko 200 motornih vozila, 5 tenkova i velika količina municije i drugog ratnog materijala.

U ovim dejstvima bila su uništena naših 4 tenka i 1 kamion, a oštećeni 4 tenka i 2 kamiona.

Može se reći da su tenkovi u kninskoj operaciji pružili snažnu podršku jedinicama 8. korpusa i da su, s obzirom na kamenito i teškoprolazno zemljište, njihove mogućnosti iskorišćene do maksimuma. U toku operacije oni su, prema situaciji, vrlo brzo prebacivani sa jednog pravca na drugi, tako da su se u najvažnijim momentima nalazili sa pešadijskom jedinicom koja je izvršavala glavni zadatak.

I ovoga puta se pokazalo od kolikog je značaja dejstvo tenkova na komunikacijama kojima neprijatelj odstupa. Kad neprijatelj preživljava krizu i kad u njegovim redovima nastupi demoralizacija, pojava makar i manjeg broja tenkova neminovno dovodi do rasula. Dejstvom tenkova na komunikaciji Knin — Pađene uništena je i poslednja nada neprijatelja u mogućnost izvlačenja.

Upotreba tenkova u kninskoj operaciji pokazuje kako se mogu uspešno iskoristiti tenkovi na krševitom i teškoprolaznom zemljištu. Pored inicijative i smelosti, poznavanja zemljišta i tehničkih mogućnosti tenkova neophodno je blisko i tesno sadejstvo tenkova i pešadije što jača podrška artiljerije čija je vatra na krševitom zemljištu vrlo snažna, razorna i efikasna. Takvo sadejstvo je ostvareno vrlo uspešno, ako se ima u vidu da je kninska operacija bila prvi veliki ispit tešnjeg sadejstva pešadije, tenkova i artiljerije. Bilo je i niz slabosti i propusta, što je i razumljivo. Jedinice pre toga nisu imale mogućnosti da se obuče u međusobnom sadejstvu tako da se dešavalo da tenkovi često ostanu sami, bez podrške pešadije, i izloženi lovcima tenkova koji su vrlo efikasni na ispresecanom zemljištu. Osobito je bilo pogrešno što su tenkovi u toku noći postavljeni na položaju u borbenom dodiru s neprijateljem bez isturene pešadije ispred njih. Baš zbog toga neprijatelj je uspeo da jedne noći na pravcu s. Radičići — Stara Straža uništi dva naša tenka.

Tenkovi u mostarskoj operaciji

Posle oslobođenja Knina, Mostar je bio jedino veće uporište odakle je neprijatelj vršio ispade na našu slo-

bodnu teritoriju u pravcu Hercegovine i srednje Dalmacije. Još dok su se vodile borbe oko Knina, neprijateljeve snage iz Mostara i Širokog Brijega skoro svakodnevno su vršile ispade u pravcu Ljubuškog i Čapljine. Ti ispadi su naročito učestali u januaru 1945. god., zbog čega je na sektor Čapljina, Ljubuški upućena 9. divizija 8. korpusa sa zadatkom da u sadejstvu sa 29. divizijom 2. korpusa, koja se nalazila istočno od r. Neretve na prostoru Nevesinje, Blagaj, spreči neprijateljeve ispade na slobodnu teritoriju.

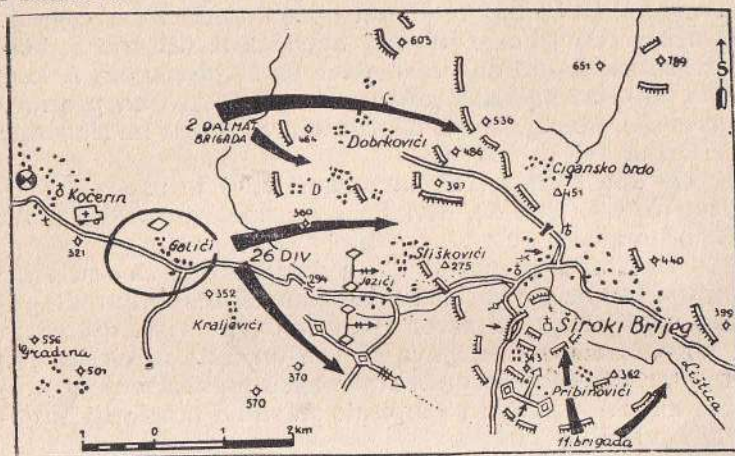
Na dan 27. i 28. januara neprijatelj je uspeo da potisne jedinice 9. i 29. divizije i zauzme Ljubuški, Čitluk i Čapljinu.

Tada je 8. korpus dobio zadatak da se sa teritorije srednje Dalmacije prebaci u zapadnu Hercegovinu, da odbaci neprijatelja na sever i u sadejstvu sa 29. divizijom 2. korpusa zauzme njegova glavna uporišta Široki Brijeg i Mostar. Jedinice korpusa otpočele su prebacivanje uglavnom morskim putem i grupisale su se na prostoriji Vrgorac, Ljubuški, Imotski.

Severna tenkovska grupa posle kninske operacije nalazila se raspoređena u Šibeniku, Drnišu i Skradinu. Ona je 29. januara dobila naređenje da izvrši marš i da se do 3. februara prikupi u rejonu Imotskog. Dužina marša iznosila je 184 km. S obzirom da je to bio prvi duži marš brigade može se reći da je on bio vrlo dobro organizovan i uspešno izvršen. Na marš-ruti Šibenik — Solin — Sinj — Grab — Čaporice — Imotski brigada je morala da savlada teške deonice puta. Naročito je bila teška ona od Sinja do Imotskog. Iako se marševalo danju brigada se na tom delu zbog velikih nagiba, oštih krivina, snega i poledice kretala prosečno 4—5 km/čas. Na putu od Čaporica do Imotskog tenkisti su morali da raščišćavaju put od snežnih nanosa visokih do metra. Za tri dana uz velike napore brigada je stigla na cilj. Marš je pokazao da su posade tenkova bile dobro obučene i izvežbane u savlađivanju teškoća i da je sva tehnika i pored učestvovanja u borbama vrlo dobro očuvana i solidno pripremljena za ovakav put.

Početak februara jedinice 8. korpusa i 29. divizija otpočele su koncentrično nastupanje ka Širokom Brijegu i Mostaru.

Skica 11 — Tenkovi u napadu na Široki Brijeg

Na pravcu glavnog napada Kočerina — Široki Brijeg — Mostar nastupale su 26. i 9. divizija podržavane tenkovima i motorizovanom artiljerijskom brigadom. Na pravcu Ljubuški — Čitluk — Mostar napadala je 19. divizija, dok je 29. divizija sa bataljonom tenkova i četom oklopnih automobila, nastupala pravcem Nevesinje — Blagaj — Mostar.

U napadu na Široki Brijeg 6. februara 1945. god. tenkovi su neposredno sadejstvovali jedinicama 1. i 11. brigade 26. divizije. Napad je karakterističan po tome što je prvi put ostvareno dobro sadejstvo između svih rodova. Još u pripremi napada usaglašena su mnoga pitanja sadejstva između tenkova, pešadije, avijacije, inžinjerije i artiljerije. Pešadija, inžinjerija i protivoklopna artiljerija stalno su pratili i podržavali tenkove svojom vatrom. Ekipa inžinjeraca uklanjale su minska polja i popravljale komunikaciju. Neprijatelj je i ovde najviše minirao glavnu komunikaciju računajući da se tenkovi ne mogu pojaviti van puteva. Mogućnosti za razvoj tenkova bile su

stvarno minimalne, kako zbog teškoprolaznog zemljišta, tako i usled vrlo jake pt odbrane, pa je stoga 1. dalmatinsku brigadu na pravcu Kočerin — Široki Brijeg podržavao samo jedan tenkovski bataljon, dok je jedan bataljon bio u rezervi.

Tenkisti su prvog dana izviđali zemljište i na drugim pravcima i ispitivali mogućnost upotrebe tenkova na pravcu napada 11. brigade. Zemljište kojim je ova brigada napadala bilo je ispresecano, kamenito, sa dosta bašti, manjih njivica ograđenih kamenim zidovima, a ka najjačem uporištu — samostanu u Širokom Brijegu vodio je sa juga slab i uzan seoski put iz Jožića i Pribinovića. To zemljište neprijatelj nije bio minirao, jer nije pretpostavljao da se tenkovi mogu njim probiti.

Drugog dana borbe za Široki Brijeg uveden je u borbu i tenkovski bataljon iz rezerve i to baš na pravcu napada 11. brigade. Uz pomoć pešadije stvoreni su prolazi za tenkove kroz bašte i preko kamenih ograda i uklonjene druge prepreke tako da su se tenkovi posle nekoliko napornih časova pojavili neposredno pred glavnim neprijateljevim uporištem, crkvom i samostanom. Neprijatelj je bio iznenađen, napustio je položaje i naglo odstupio ka Mostaru. Tenkovi su ga gonili duž glavne komunikacije Široki Brijeg — Mostar.

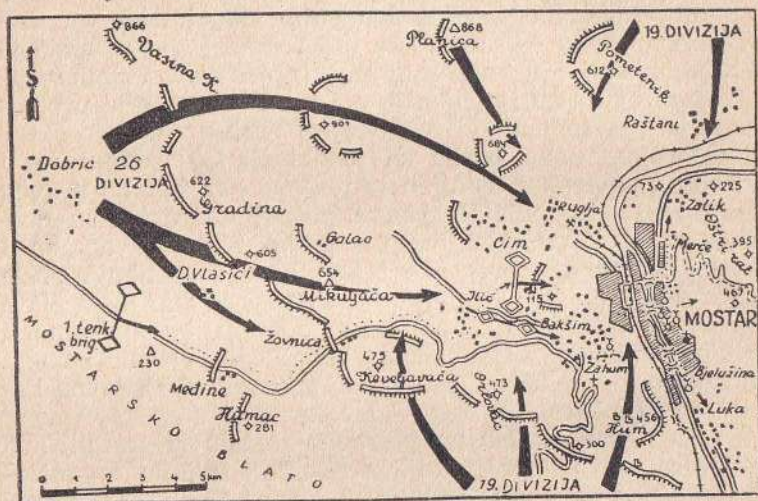
Za napad na Mostar potrebno je bilo pripremiti sve jedinice, jer je neprijateljeva odbrana solidno organizovana. Zbog toga su se jedinice 8. korpusa od 8—12. februara pripremale i grupisavale.

Tenkovi su i za napad na Mostar dejstvovali na pravcu glavnog udara korpusa podržavajući neposredno 26. diviziju na pravcu Široki Brijeg — Mostar. Jedan tenkovski bataljon i četa oklopnih automobila i dalje su podržavali 29. diviziju.

Opšti napad na liniju spoljne odbrane Mostara (Drežnica — Jastrebinka — Mikuljača — Keveljavača — Vardar — Dobrolina — Mostarsko polje) otpočeo je 13. februara u 7.00 časova ujutro. Tenkovi su od Širokog Brijega nastupali komunikacijom Široki Brijeg — Mostar. Zemljište van puta bilo je za njih neprolazno. Vatrom su podržavali pešadiju levo i desno od puta, dok su in-

žinjerci uklanjali mine i popravljali put. Jedan vod tenkova uspeo je da se teškoprolaznim zemljištem popne na vrh Mikuljaču visine 654 metara i da svojom vatrom pomogne pešadiju u zauzimanju ovog vrlo značajnog i jako utvrđenog položaja. Skoro je bilo neverovatno kako su tenkovi uspeali da se preko oštrog kamenja i velikih uspona popnu na Mikuljaču. Kada je neprijatelj video tenkove na Mikuljači napustio je još nekoliko susednih visova bojeći se da će se tenkovi i tamo popeti.

Skica 12 — Borbe za Mostar

U daljem nastupanju tenkisti su savladivali minska polja i prepreke, a topovskom i mitraljeskom vatrom uništavali neprijateljeva vatrena sredstva i pomagali pešadiji da brže napreduje. Zahvaljujući neprekidnoj vezi između tenkova, pešadije, artiljerije i inženjerije postepeno je slaman neprijateljev otpor. Već prvog dana napada jedinice su ovladale ključnim položajima oko Mostara.

U zoru 14. februara napad je produžen. Dva bataljona tenkova i inženjerijski bataljon brigade nastupali su putem od s. Zovnice prema gradu. Južno od sela Ilići neprijatelj je porušio put u dužini od oko 50 metara. Opravku je bilo nemoguće izvršiti u toku dana. I u takvoj si-

tuaciji štab tenkovske brigade je na inicijativu štabova bataljona našao rešenje. Tenkovi su se spustili sa glavne komunikacije u s. Ilić strmom i kamenitom stazom koja je smatrana neprolaznom. Odatle su produžili nastupanje, vrlo brzo izbili u centar grada i zauzeli tri mosta na Neretvi i tako sprečili da ih neprijatelj poruši. Deo tenkova je prešao na levu obalu Neretve da bi obezbedio mostove i sa te strane. Tenkovi i pešadija su do mraka potpuno ovladali gradom.

Istog dana, jedna tenkovska četa je produžila gonjenje u pravcu Bijelog Polja, dok je jedna četa tenkova upućena u pravcu Blagaja sa zadatkom da razbije neprijateljeve delove koji su se, kako se pretpostavljalo, povlačili pred 29. divizijom posle zauzimanja Nevesinja. Ova četa nije došla u dodir sa neprijateljem jer su se njegovi razbijeni delovi povukli preko planine Veleža čim su saznali da je Mostar pao u naše ruke. Tenkovska četa se vratila, a sutradan je stigao u Mostar i tenkovski bataljon iz sastava 29. divizije. Ovaj bataljon je učestvovao u borbama za Nevesinje i Blagaj i podržavao 29. diviziju u nastupanju prema Mostaru. Na svom pravcu dejstva i on je savlađivao minska polja, prepreke, i reku Bunu na kojoj je bio porušen most. Uklanjanje raznih prepreka i savlađivanje reke usporili su njegovo nastupanje tako da nije mogao na vreme da učestvuje u neposrednom napadu na Mostar. Ipak, dejstvo tenkova sa tog pravca doprinelo je bržem razbijanju neprijatelja i njegovom povlačenju preko planine Veleža.

Uloga tenkova u mostarskoj operaciji bila je velika i ne manje značajna nego u kninskoj. U mostarskoj operaciji nije moglo doći do potpunog okruženja i uništenja neprijatelja, jer je bilo nemoguće ranije prebaciti tenkove preko Neretve i preseći odstupnicu pravcem Mostar — Bijelo Polje — dolina Neretve. Na taj pravac nije se mogla prebaciti ni pešadija, jer je Neretva tih dana bila nabujala, a sredstava za njeno prelaženje jedinice nisu imale.

U mostarskoj operaciji učestvovali su svi rodovi, a pored njih i naša avijacija. Sadejstvo između rodova, a posebno sa tenkovima, bilo je mnogo bolje ostvareno.

Ranije greške i propusti retko su se ponavljali. Treba podvući da je u borbama za Široki Brijeg i Mostar došla do izražaja inicijativa tenkovskih starešina u pronalaženju što boljih i povoljnijih mogućnosti za dejstvo tenkova. Retko kad su tenkovi pred nekom preprekom duže stajali; traženi su pravci za obilazak i u tome se uspevalo.

Inžinjerijski bataljon Tenkovske brigade bio je u ovoj operaciji više angažovan nego u ranijim borbama. Da nije bilo stalne pomoći inžinjerije i neprekidnog sadejstva pešadije, tenkovi ne bi mogli da izvrše postavljene zadatke. I ovoga puta se pokazalo da je na teško-prolaznom i kamenitom zemljištu potrebno tenkovsku jedinicu ojačavati inžinjerijom i da tenkovi i pešadija moraju nastupati zajedno.

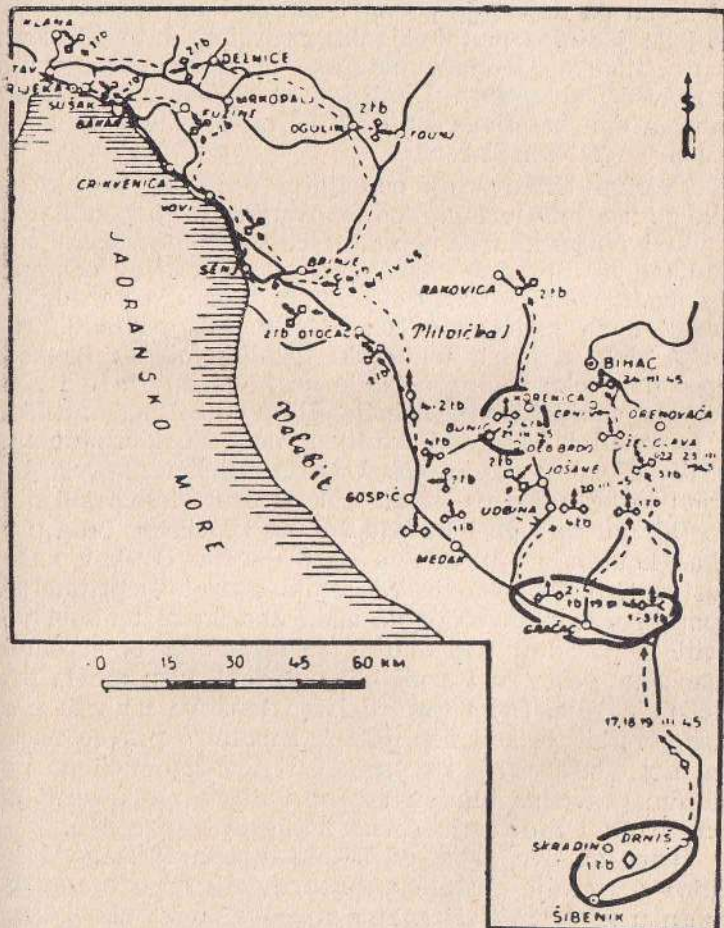
Upotreba tenkova u operaciji 4. armije kroz Liku, Hrvatsko primorje, Gorski kotar i Istru

Posle oslobođenja Mostara formirana je 4. armija. Jedinice 8. korpusa 4. armije vratile su se na teritoriju srednje Dalmacije. Prva tenkovska brigada bila je kompletna, jer su joj se priključili i delovi koji su sve do Mostara dejstvovali kroz Hercegovinu i podržavali 29. diviziju 2. korpusa. Ona je sada imala četiri tenkovska bataljona, dve čete oklopnih automobila (blindi), inžinjerijski bataljon, protivtenkovsku bateriju sa kamionskom vučom i druge delove kao i organe službi. Početkom marta 1945. god. 1. tenkovska brigada je izvršila marš iz Mostara na prostoriju Šibenik, Drniš, Skradin, gde se posle napornih borbi i dugih marševa sređivala, popunjavala, odmarala i pripremala za nove borbe.

Brz i povoljan razvoj situacije na svim frontovima, a posebno u Jugoslaviji, zahtevao je da 4. armija još brže i energičnije nastupa ka zapadu. Ona je od Vrhovne komande dobila zadatak da produži nastupanje kroz Liku, Hrvatsko primorje, Gorski kotar i da što pre izbije u Istru i Trst.

U ofanzivnim dejstvima kroz Liku i Gorski kotar 1. tenkovska brigada je podržavala 19. i 26. diviziju. U pr-

voj fazi tenkovi su učestvovali u napadu na Donji Lapac, Udbinu, Korenicu i Bihać. Uslovi za njihovo dejstvo kroz Liku i dalje na zapad znatno su se razlikovali od onih u Dalmaciji. Zemljište je bilo većinom planinskog karaktera, kamenito i znatno pošumljeno. Na pravcu na-

Skica 13 — Prve tenkofske brigade u završnim operacijama za oslobodenje Like, Hrv. primorja i Gorskog kotara

stupanja isprečili su se Velebit, Plješevica i Mala i Velika Kapela čiji su se ogranci protezali do Bihaća, Lapca, Udbine, Gospića, Otočca, Ogulina i drugih mesta. Putevi i pravci nastupanja vodili su između ovih planina. Tenkovska brigada nije mogla skupno nastupati već je bila prisiljena da dejstvuje po bataljonima i da podržava pešadijske jedinice na odvojenim pravcima i na širokom frontu. Tako su njena dva bataljona podržavala 26. diviziju na pravcu Dobroselo — Donji Lapac — Nebljusi — Bihać, a druga dva bataljona 19. diviziju na pravcu Udbina — Jošane — Titova Korenica.

Dejstva tenkova na pojedinim pravcima karakterisala su se manevrima kombinovanim sa napadima sa fronta i obilascima napadnutih mesta uz presecanje komunikacija kojima je neprijatelj nameravao da odstupa. U napadu na Donji Lapac jedan bataljon je napadao u sadejstvu sa jedinicama 26. divizije i uz podršku artiljerije, dok je jedan tenkovski bataljon obišao Lapac i uspeo da preko Nebljusa izbije na Željeznu glavu i preseče pravce odstupanja neprijatelja prema Bihaću. Slično su napadali i tenkovski bataljoni na pravcu nastupanja 19. divizije. I u napadu na Udbinu jedan tenkovski bataljon je nastupao na gradić dok je drugi tenkovski obišao Udbinu sa juga i između Jošana i Debelog brda presekao komunikaciju Udbina — Korenica. Ovakav način dejstva tenkova imao je višestruki značaj. Neprijateljjev otpor je vrlo brzo počeo da slabi čim su se tenkovi pojavili u pozadini napadnutih garnizona, a iz susednih garnizona, pošto su i sami bili ugroženi, nisu mogla pristići pojačanja. Osim toga, dejstvo tenkova na više pravaca stvaralo je kod neprijatelja zabunu o pravcu našeg glavnog udara, a njegove snage u garnizonima i na pojedinim pravcima bile su vezane i lišene mogućnosti da manevruju i prebacuju se na najugroženija mesta.

Samo za dva dana, od 20—22. marta 1945. god., jedinice 4. armije razbile su neprijateljjevu odbranu na frontu u Lici uništivši znatne njegove snage oko Lapca, Nebljusa, Udbine i Korenice. U rejonu Korenice 19. divizija se povezala sa jedinicama 4. korpusa (koji je bio

u sastavu 4. armije), koje su tih dana oslobodile Ličko Petrovo Selo i Prijeboj.

Brzi uspjesi naših jedinica u početku nastupanja kroz Liku uneli su uzbunu i uznemirenost u neprijateljeve redove. Tenkovi su vrlo smelo nastupali, naročito posle zauzimanja Lapca. Oni su uspjeli da, goneći razbijenog neprijatelja i obilazeći glavnu komunikaciju Lapac — Nebljusi — Bihać, izbiju na Crni vrh i u podnožje jako utvrđenih položaja na Drenovači. Iznenadna pojava tenkova kod Drenovače, koji su došli preko planinskog i pošumljenog zemljišta, izazvala je paniku kod neprijatelja pa je pod pritiskom pešadije i tenkova napustio položaje i odstupio prema Bihaću. Komanda 4. armije je, iako nije pre početka nastupanja kroz Liku planirala napad na Bihać, u ovako povoljnoj situaciji naredila jedinicama da ga napadnu i oslobode. Bihać je trebalo zauzeti i radi osiguranja desnog boka armije od eventualnih protivnapada sa severa i stvaranja što povoljnijih uslova za dalje nastupanje.

Posle ovlađivanja položajima Željezna glava — Crni vrh tenkovi i pešadija su se 23. marta 1945. god. spustili u dolinu Une i napali Bihać. Napad su izvršile jedinice 7. i 8. divizije 4. korpusa, 26. divizija i dva bataljona tenkova. Druga dva bataljona tenkova, koji su dejstvovali sa 19. divizijom, nalazili su se posle oslobođenja Udbine i Korenice, u rejonu Korenica, Debelo brdo, Bihać. Njihov zadatak je bio da spreče eventualan pokušaj neprijatelja da uputi pojačanja ka Bihaću pravcem Karlovac — Slunj — Bihać i Gospić — Bihać.

Prvog dana napada, 24. marta, pešadija i tenkovi su zauzeli deo grada na levoj obali Une. S obzirom da su mostovi u gradu bili porušeni, tenkovi nisu mogli preći reku, ali su svojom vatrom podržavali napad pešadije na suprotnoj obali. U toku sledeća dva dana inžinjerijski bataljon tenkofske brigade postavio je most pa je nekoliko tenkova prebačeno na suprotnu obalu. Bihać je bio okružen. U toj situaciji intervenisala je nemačka 104. divizija koja je prebačena iz Slavonije. Ona je preduzela napad od Ostrošca ka Bihaću i od Karlovca i Slunja ka Rakovici i Bihaću. Neprijatelj je uspeo da se probije od

Ostrošca i da izvuče nemačko-ustaške snage iz Bihaća. Drugu neprijateljevu kolonu sačekala je naša pešadija jednim tenkovskim bataljonom kod Rakovice i razbila je. Tenkovski bataljon je nastavio borbu i energično gonjenje u toku noći. Pešadija nije mogla da prati tenkove, a tenkisti su bez dovoljno iskustva u noćnim borbama, upali u protivtenkovsku zasedu. Nekoliko tenkova je uništeno.

U borbama za Bihać tenkovi su učestvovali zajedno sa pešadijom u napadu i zauzimanju gotovo svih položaja. Oni su se vrlo smelo probijali po vodovima i četama van puteva, podržavali pešadiju u uličnim borbama, sprečavali i odbijali neprijateljeve snage koje su intervenisale iz susednih garnizona i uništavali razbijenog neprijatelja goneći ga i noću.

Posle oslobođenja istočnog dela Like i Bihaća 4. armija je glavninu snaga orijentisala na zonu između linije Plješevica — Mala kapela i mora. U toj zoni nalazila se nemačka 392. divizija, 11. ustaško-domobranska divizija i delovi raznih drugih jedinica koje su još iz Dalmacije odstupale ispred naših snaga. Glavna neprijateljeva uporišta su bila Gospić, Otočac i Karlobag. Štab armije odlučio je da izvrši glavni udar pravcem Gospić — Otočac, pa su od 28. marta do 3. aprila 1945. pregrupisane snage i pripremljene za napad. Prema planu napada 26. divizija napadala je Gospić sa severa, 20. divizija sa juga, 13. divizija dobila je zadatak da zauzme Perušić, 9. divizija Karlobag i ostrvo Pag, a 43. divizija da nastupa pravcem Josipdol — Senj. Jedinice 4. korpusa nastupale su pravcem Drežnik — Grad — Lička Jasenica.

Prva tenkovska brigada podržavala je napad 20. i 26. divizije. Na dobro utvrđeno neprijateljevo uporište Gospić napadala su sva četiri tenkovska bataljona. Dva tenkovska bataljona podržavala su napad 26. divizije jedan pravcem Široka Kula — Lički Osik, a jedan pravcem Vrebac — Ostrvica — Mušaluk. Druga dva bataljona nastupala su sa 20. divizijom i to jedan pravcem Bilaj — Gospić, a jedan pravcem Lički Novi — Gospić.

Ovakav način dejstva uslovljavalo je pre svega zemljište. Skoro na svim pomenutim pravcima tenkovski

bataljoni su morali da nastupaju po četama i pravcima. Nisu bili retki slučajevi da i čete djeluju po vodovima da bi se što lakše kretale, manevrovale i što bolje podržavale pešadiju, a i stoga da se širim zahvatom savlada spoljni pojas odbrane Gospića, zatim zauzmu Lički Osik, Bilaj, Lički Novi, mostovi na reci Liki i Novčići i time spreči izvlačenje neprijatelja u pravcu Velebita i Pazarišta.

Napad je otpočeo 4. aprila 1945. god. u zoru po kiši i susnežici. Zemljište je bilo znatno raskvašeno. Magla je otežavala kretanje i osmatranje. Ipak, napad se odvijao uspješno, jer je ostvareno vrlo dobro sadejstvo između tenkova, pešadije i artiljerije. U borbama za Gospić tenkovski bataljoni su prvi put imali u svom sastavu protivtenkovsku artiljeriju koja je uspješno djelovala. Tako je Gospić i pored žilavog otpora oslobođen istog dana.

Neprijatelj je naglo odstupio ka Otočcu. Da bi se sprečilo njegovo dalje odstupanje prema Senju, Ogulinu i Delnicama 6. aprila je upućen bataljon tenkova ojačan jednom tenkovskom četom i bataljonom pešadije iz sastava 19. divizije pravcem Gospić — Zalužnica — Glavace — Brlog. Zadatak ovog odreda bio je da izbije i zahvati raskrslu puteva Brlog — Otočac i Brlog — Glavace i spreči neprijatelju odstupanje u pravcu Senja. Pešadijski bataljon ukrcan je na tenkove kao tenkovski desant. Dok se odred kretao na zadatak, jedan bataljon tenkova nastupao je sa jedinicama 19. divizije pravcem Gospić — Otočac radi zauzimanja Otočca i spajanja sa odredom u rejonu Brloga. U toku dana jedinice su uspješno nastupale. Međutim, neprijatelj je osujetio naše namere pa je otpočeo sa izvlačenjem noću 6/7. aprila iz Otočca u pravcu Brloga. Kad je izbio na raskrslu puteva kod Brloga, bataljon tenkova je sa bataljonom pešadije maršovao kroz tesnac Drenovi klanac. Iako je bila noć bataljon se pod zaštitom pešadije razvio po izlasku iz tesnaca, napao i razbio neprijatelja koji se ipak pod zaštitom mraka izvukao u pravcu Senja preko Švice i Sv. Juraja, dok je jaku zaštitnicu ostavio na položajima Brinje — Prokike — Žuta Lokva.

Tenkovski desant, prvi put upotrebljen u ovoj akciji, bio je od velike koristi, pa tenkovi u noćnoj borbi nisu imali gubitaka. Ideja za formiranje prednjih i gonjećih odreda od tenkova i pešadije pojavila se kao rezultat ranijih iskustava. Veće udaljšavanje tenkova od pešadije, pogotovo na ispresecanom zemljištu i noću, pokazalo se više puta kao pogrešno (u borbama kod Šibenika, Knina i Rakovice nedaleko od Bihaća), a u toku dotadašnjih dejstava poverenje između tenkova i pešadije već se znatno učvrstilo. Sadejstvo je bolje organizovano a rezultat svega toga bili su sve manji gubici i tenkova i pešadije.

Do 16. aprila 1945. god. 4. armija je zauzela ostrvo Rab i ovladala Likom i Hrvatskim primorjem, pa je otpočela s nastupanjem kroz Gorski kotar u pravcu Rijeke i Istre. Pred njenim frontom branio se nemački 97. armijski korpus. Na liniji Lokve — Kraljevica nalazila se nemačka 237. divizija, a u rejonu Gerova i severnije Srpski dobrovoljački korpus i četnici. Pozadi tih snaga branila se nemačka 188. divizija i više raznih drugih jedinica.

Za nastupanje kroz Gorski kotar i u pravcu Istre jedinice su po odluci štaba 4. armije dobile sledeće zadatke: 13. i 43. divizija jednim tenkovskim bataljonom da zauzme Lokve i Mrzle Vodice; 19. divizija da bataljonom tenkova napada na odsek Fužine — Kraljevica, 26. divizija da oslobodi ostrvo Krk, a 9. divizija ostrva Cres i Lošinj, dok je 20. divizija upućena prema Ravnoj gori i r. Kupi radi bočnog obezbeđenja. Glavnina snaga 4. korpusa štitila je desni bok armije u visini linije Bihać — Slunj — Generalski stol.

U toku četvorodnevnih borbi jedinice armije izbile su na liniju Čabarske Police — Prezid — Jelenje — Sušak i oslobodile ostrva Krk, Cres i Lošinj.

Tenkovska brigada je i u ovim borbama podržavala pešadiju nastupajući najčešće po četama i vodovima. Izrazito planinsko zemljište ograničavalo je dejstvo, ali su tenkovi i na ovakvom zemljištu tačnom vatrom sa bliških odostojanja uspeli da likvidiraju mnoge bunkere i

utvrđene vatrene tačke kojih je najviše bilo na pravcu Zlobin — Plase, oko Sušaka i na pravcu Čavle — Trst.

Posle manjih izmena u borbenom rasporedu snage 4. armije su nastavile da nastupaju kroz Istru i u pravcu Trsta: 9. i 19. divizija preduzele su napad ka Rijeci, 13. i 26. divizija sa tenkovskom brigadom pravcem Klana — Ilirska Bistrica i 20. divizija pravcem Prezid — Mašun preko Snežnika prema Trstu. Najjača neprijateljska odbrana bila je na liniji Snežnik — Klana — Rijeka, tj. na staroj jugoslovensko-italijanskoj granici.

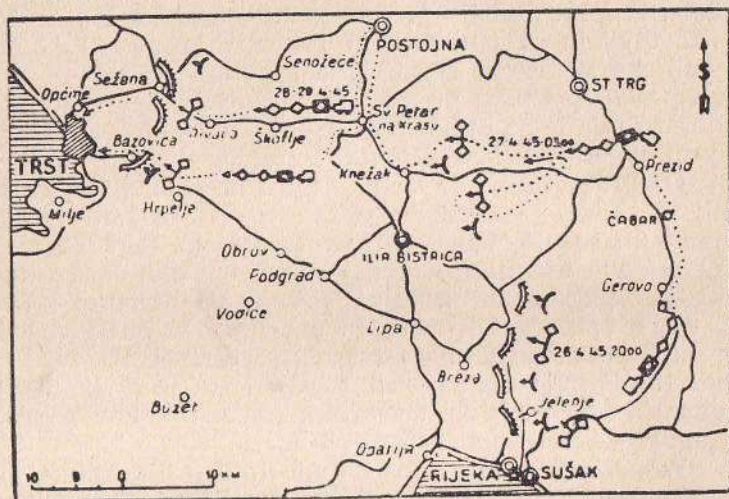
Od 21. aprila pa do kraja meseca na položajima Snežnik — Klana — Rijeka vodile su se žestoke borbe. Tenkovi su neprestano podržavali pešadiju. Cela Tenkovska brigada nalazila se prema Rijeci i Klani. Jedan tenkovski bataljon, podržavajući delove 13. divizije, uspeo je da po bespuću i kamenjaru probije neprijateljevu odbranu i da preko Guslara napadne i zauzme Klanu. Delovi 13. divizije nisu pratili bataljon što je neprijatelju omogućilo da istog dana snažnim protivnapadom povрати Klanu i odbaci tenkovski bataljon.

Pešadija je olako isпустиła povoljnu priliku da izbije na komunikaciju Rijeka — Ilirska Bistrica i odvoji neprijateljeve snage u rejonu Rijeke od onih kod Ilirske Bistrice i na Snežniku.

Sve do tršćanske operacije tenkovi su gotovo isključivo upotrebljavani za neposrednu podršku, uglavnom u taktičkim okvirima. Ponekad su formirani prednji ili goneći odredi, međutim i njihovo dejstvo i zadaci nisu prelazili taktičke okvire. U tršćanskoj operaciji tenkovi se koriste za naše uslove na specifičan način. Naime, manje-više u armijama se smatralo da je u napadnoj armijskoj operaciji, pored tenkova za neposrednu podršku pešadije, potrebno imati i posebne tenkovske jedinice za razvijanje taktičkog uspeha u operativni. Mi nismo imali dovoljno tenkova da bi smo ih tako koristili, već je ista tenkovska jedinica iskorišćena za oba zadatka. Pošto je na delu položaja Klana — Rijeka bilo teško probiti neprijateljevu odbranu bez velikih žrtava i gubitaka u vremenu, komanda armije izvlači i upućuje glavninu Tenkovske brigade u obilazni manevar pravcem Čavle —

Mrzle Vodice — Čabar — Prezid — Mašun, tj. na pravcu dejstva 20. divizije, sa ciljem da se probije preko Mašuna, a onda preko Ilirske Bistrice što pre izbije u rejon Trsta i zauzme Trst.

Skica 14 — Prva tenkowska brigada nastupa prema Trstu i učestvuje u njegovom oslobađanju

Oklopna brigada je noću 26/27. aprila izvršila marš pomenutim pravcem i 27. aprila se povezala sa jedinicama 20. divizije na Snežniku u rejonu Mašuna. U toku dana tenkovi i pešadija su u opštim borbama slomili neprijateljev otpor na staroj jugoslovensko-italijanskoj granici i zauzeli s. Koritnicu i Knežak na raskrsnici puteva za Ilirsku Bistricu i Sv. Petar. U tim borbama jedan tenkovski vod uspeo se na brdo Milonju, visine 1098 metara, i zauzeo vrlo jake neprijateljeve položaje.

U toku noći 27/28. aprila od Tenkovske brigade, 11. motorizovane pešadijske brigade 26. divizije i jednog motorizovanog artiljerijskog divizionu formiran je jači prednji odred kojem je stavljen u zadatak da što pre izbije u Trst. Sutradan, odred je krenuo iz s. Koritnice i Kneška u pravcu Trsta u dve kolone: desnom pravcem Sv. Petar

— Divača — Sežana, a levom pravcem Ilirska Bistrica — Kozina — Bazovica. Obe kolone su slomile neprijateljev otpor i 30. aprila izbile u predgrađe Trsta, a 1. maja ujutru otpočele borbe za sam grad. U borbu su stupile i jedinice 20. divizije, dejstvujući neposredno za odredom, kao i jedinice 9. divizije koje su posle iskrcavanja u Istri energično nastupale i ušle u Trst sa jugoistoka.

Manevar Tenkovske brigade od Rijeke ka Mašunu, formiranje jakog prednjeg odreda i njegovo smelo nastupanje prema Trstu, kao i brz prodor i eksploatisanje uspeha odreda od strane 20. i 9. divizije, doveli su do relativno brzog zauzimanja Trsta i do okruženja i kapitulacije nemačkog 97. korpusa u rejonu Ilirska Bistrica, Rijeka, Klana.

Dakle, pošto je najpre upotrebljena za neposrednu podršku pešadije na pravcu glavnog udara armije, glavina Tenkovske brigade, sa delom snaga 11. motorizovane brigade, motorizovane artiljerije i drugih ojačanja, izvršila je potom kao prednji odred ili bolje reći kao pokretna grupa, u relativno kratkom vremenu krupan operativni zadatak. Za 5 dana ova grupa je prešla oko 150 kilometara i dubokim obilaskom i obuhvatom u operativnoj dubini neprijatelja ovladala važnim raskrscima i omogućila brzo zauzimanje Trsta, važnog operativnog i političko-strategijskog objekta.

Stečeno iskustvo odmah je iskorišćeno pa je posle zauzimanja Trsta formiran goneći odred sastava: 11. motorizovana brigada, jedna motorizovana artiljerijska baterija i jedna tenkovska četa — koji je 3. maja krenuo iz s. Bazovice pravcem Ajdovščina — Gorica — Tolmin — Kobarid, sa zadatkom da goni neprijatelja, spreči njegovo nesmetano izvlačenje iz naše zemlje i da se poveže sa našim snagama u Koruškoj. Odred je već 9. maja 1945. stigao u Celovac, gde se povezao sa angloameričkim snagama i organima naše vlasti iz sastava IV operativne zone.

U probouju sremskog fronta, sa jedinicama 1. armije učestvovala je i naša 2. tenkovska brigada. Njena borbena iskustva interesantna su i značajna zbog toga što je ona

dejstvovala u ravnici i napadala na dobro utvrđenu odbranu sa razvijenim tranšejnim sistemom.

U probouju sremskog fronta 2. tenkovska brigada podržavala je napad 1. proleterske i 21. pešadijske divizije na glavnom odseku probouja armije. Sadejstvo između tenkova i pešadije, a naročito inžinjerije, bilo je slabo. Inžinjerija nije napravila dovoljno prolaza za tenkove kroz minska polja, a neki prolazi su bili slabo obeleženi, pa je nekoliko tenkova oštećeno. Greška je, takođe, što se na tenkovima nalazio desant za napad na prednji kraj. Desant je vrlo brzo bio desetkovan i izbačen iz stroja. Neposredno sadejstvo između pešadije i tenkova nije se ostvarilo u toku napada — tenkovi su nailazili na protivtenkovska sredstva i sami vodili borbu, pri čemu su trpeli gubitke. Neprijatelj je umešno koristio ovu našu slabost.

Posle probouja glavnog položaja 2. tenkovska brigada produžila je dejstvo ka Vukovaru i Vinkovcima, kao pokretna grupa, razvijajući i taktički uspeh u operativni. Taj zadatak ona je vrlo uspešno izvršila, pri čemu se pokazalo, kao i docnije u tršćanskoj operaciji, da je moguće istu tenkovsku jedinicu iskoristiti najpre za neposrednu podršku pešadije, a zatim kao pokretnu grupu za razvijanje uspeha i za gonjenje neprijatelja. U ovom slučaju operativni uspeh je mogao biti znatno veći da je snabdevanje bilo bolje. Naime, brigada je mogla goniti neprijatelja dalje od Vinkovaca i Vukovara, ali se morala zadržati radi goriva i popune.

Prilikom razvijanja uspeha u dubini neprijateljeve odbrane osećala se potreba za tenkovskim desantom. Tek je tada bilo jasno kolika je greška bila učinjena što je desant upotrebljen u početku, za probouj prednjeg kraja.

U daljem nastupanju kroz Slavoniju i prema Zagrebu ova brigada upotrebljavana je najčešće po bataljonima za gonjenje neprijatelja.

ZNAČAJ NAŠIH ISKUSTAVA

Naša iskustva, pre svega, pokazuju da je moguće i u uslovima kakvi su kod nas bili imati tenkove i stva-

rati tenkovske jedinice. Naši partizanski odredi su tako-reći već u prvim borbama dolazili do tenkova. Oni su ih odmah vešto i smelo koristili, a u kritičnim situacijama uništavali.

U eventualnom budućem ratu, kad će sve armije manje ili više biti motorizovane i mehanizovane, partizanske jedinice će skoro uvek moći da dođu do tenkova. Problem kadra za stvaranje tenkovskih jedinica neće biti ni izbliza onakav kakav je bio u NOR-u. Razvoj tehnike i sve šira njena primena ne samo u armiji već i u privredi i obučenost još u miru velikog broja šofera, vozača, mehaničara i raznih drugih specijalista, garantuju da će znatan broj ljudstva u svakoj partizanskoj jedinici biti sposoban da rukuje zaplenjenom tehnikom. Ipak je potrebno da svaka armija u miru upozna tehniku eventualnog protivnika, jer se samo tako može uspešno boriti protiv nje i lakše je upotrebiti kad je zapleni.

U početnom periodu rata na okupiranoj teritoriji partizanske jedinice bi najverovatnije s vremena na vreme imale u svom sastavu pojedine tenkove, tenkovske vodove, možda i grupe od nekoliko tenkova i drugih oklopnih sredstava. Formiranje tenkovskih četa ili bataljona, svakako da u tom periodu ne bi moglo doći u obzir sve do stvaranja slobodne teritorije. To potvrđuje i naše iskustvo.

Na oslobođenoj teritoriji u pozadini neprijatelja, tenkovske jedinice bi bile više isturene ka periferiji na verovatne pravce neprijateljevog dejstva i učestvovale bi u odbrani slobodne teritorije. One bi učestvovale sa partizanskim jedinicama i u napadima na pojedine neprijateljeve garnizone, položaje, kolone i sl., pogotovo ako to zemljište i drugi uslovi dozvoljavaju. Takav način dejstva bio je vrlo čest u NOR-u. Komandovanje tenkovskim jedinicama najbolje je centralizovati u rukama najstarije komande na oslobođenoj teritoriji, koja bi ih prema potrebi pridavala pojedinim partizanskim jedinicama za izvršenje konkretnih zadataka. Naša iskustva pokazuju da je to bio najbolji način korišćenja tenkova.

Ozbiljan problem sve do 1944. god. za partizanske jedinice bio je snabdevanje tenkova gorivom. Benzin je

dobijen pljenjenjem od neprijatelja, prikupljanjem na oslobođenoj teritoriji, sa neprijateljeve teritorije i iz njegovih garnizona preko naših veza i sl. Uz to zavedena je najstrožija štednja benzina i municije u svim jedinicama. Svakako da bi u savremenim uslovima to takođe bio jedan od načina snabdevanja partizanskih jedinica gorivom. No, pored toga mogla bi se još u miru predvideti izvesna tajna skladišta goriva za potrebe partizanskih jedinica u pozadini neprijatelja. Takođe, za vreme borbenih dejstava u pozadini neprijatelja, sve zaplenjene količine goriva moraju se evakuisati i skloniti u tajne magacine na oslobođenoj teritoriji. Slično treba postupiti i sa municijom, rezervnim delovima, alatom i drugim kritičnim materijalom, kao i sa remontnim sredstvima i alatom za stvaranje pokretnih radionica za opravku tenkova i druge tehnike. U 1941. i 1942. god. malo se pažnje posvećivalo prikupljanju alata i remontnih sredstava za opravku tenkova, mada je bilo **moćnosti za to, naročito** prilike zauzimanja pojedinih garnizona ili uništenja pojedinih neprijateljevih motorizovanih kola. U savremenim uslovima svim ovim pitanjima biće potrebno da se pokloni veća briga, jer će i mogućnosti biti veće.

Način upotrebe pojedinih tenkova i tenkovskih vodova od strane partizanskih odreda i jedinica pokazuje da su oni najviše korišćeni za neposrednu podršku pešadije. Tenkovi su do 1943. god. najčešće napadali prolaznim zemljištem i na najjače utvrđenu neprijateljevu odbranu. Na takvim pravcima oni nisu mogli da se probiju niti da efikasnije podrže pešadiju. Zato su tenkisti postepeno odustajali od takvog načina dejstva i počeli da vrše obilasku preko teže prolaznog zemljišta i da napadaju iz pozadine u bok neprijatelja, pojavljujući se tamo gde im se on nije nadao. To je bio mnogo pogodniji način dejstva.

U sastavu partizanskih odreda i jedinica tenkovi mogu napadati skoro sve objekte koje napada ta jedinica. Pojedine tenkove i tenkovske vodove moguće je uz blagovremenu pripremu koristiti i u noćnim napadima. U našoj praksi tenkovi su skoro isključivo korišćeni kao ofanzivno sredstvo. I onda kad su upotrebljavani kao prednji

odredi za zaštitu slobodne teritorije na isturenim pravcima na njenoj periferiji tenkovi su aktivno dejstvovali. Oni nisu upotrebljavani u odbrani položaja, niti su vodili čistu odbranu, jer su takav način dejstva izbegavale i partizanske jedinice.

Zanimljivo je da tenkovi nisu korišćeni za dejstvo iz zasede, mada je to taktički bilo apsolutno moguće, naročito za vreme neprijateljevih ofanziva. Osnovni razlog tome bio je nedostatak goriva. Naime, za vreme neprijateljevih ofanziva borbena dejstva partizanskih jedinica bila su vrlo pokretna i odvijala su se uglavnom van komunikacija. Da bi tenkovi mogli pratiti pešadiju, vršiti zaobilaske i prebacivati se iz zasede sa jednih položaja na druge po dubini, potrebne su bile velike količine goriva, a to nije bilo moguće obezbediti. Inače, u partizanskom ratu, pojedini tenkovi i tenkovski vodovi mogu se efikasno koristiti za dejstvo iz zaseda u sadejstvu sa pešadijom. Pri tome, oni zaposedaju i zahvataju pojedine komunikacije, tesnace, prolaze, doline i sl. a pešadija položaje, visove i kose bočno i sa strane u neposrednoj blizini tenkova, ostvarujući svojim rasporedom što bolju međusobnu vatrenu vezu.

Za vreme velikih neprijateljevih ofanziva, kad su partizanske jedinice morale da napuštaju komunikacije, one su uništavale tenkove i ostala vozila, ali najčešće nisu pre toga skidale sa njih važnije delove i naoružanje da bi ih sakrile na pogodnim mestima. A baš su takvi delovi i agregati većinom bili kritični i nedostajali na tenkovima i tehnicima koju su kasnije partizanske jedinice zaplenjivale.

U NOR-u su od zaplenjenih tenkova formirani tenkovski vodovi, čete i bataljoni i to postepeno, prema stepenu razvoja partizanskih jedinica i jačanju NOB-e. Veće formacije od tenkovskog bataljona nisu stvarane, ne samo zato što je broj zaplenjenih tenkova bio ograničen već i zato što su krupnije formacije sve do 1944. god. bile nepodesne za partizanski način ratovanja. Za naše uslove u to vreme i tenkovski bataljon je bio vrlo glomazan, jer je kao celina retko kad mogao da bude upotrebljen. Najpogodnija formacija sve do 1944. god. bila je tenkov-

ska četa. Četa se mogla lako prikriti, brzo prebaciti i lakše snabdevati.

Karakteristično je istaći i to da su naše partizanske jedinice zaplenjivale neprijateljske tenkove većinom u borbama na krševitom, ispresecanom i planinskom zemljištu. Tamo gde su prestajale široke mogućnosti za razvoj i upotrebu tenkova i druge tehnike, a neprijatelj se morao ograničiti na dejstvo duž komunikacija, partizanske jedinice su lakše izlazile na kraj sa neprijateljskom tehnikom nego u ravnici i na otvorenom zemljištu. Baš zbog toga su i prve naše tenkovske jedinice nikle u Srbiji i Bosni i Hercegovini, na Baniji, Kordunu, u Lici i u Sloveniji. U tim krajevima one su se mogle i održati — tamo su u toku celog rata stvarane najveće slobodne teritorije i najviše dejstvovala glavnine partizanskih jedinica.

Dejstva u toku nastupanja 4. armije pokazuju da je tenkovsku brigadu, kao celinu, vrlo teško upotrebiti na ispresecanom, kamenitom i brdsko-planinskom zemljištu. Ona je u većini slučajeva dejstvovala na više odvojenih pravaca po bataljonima, podržavajući dve ili više jedinica. S druge strane, pokazalo se da je i na takvom zemljištu dejstvo makar i jedne čete ili voda tenkova sa pravca koji je smatran neprolaznim dovelo do krupnih rezultata.

Tenkovi su najčešće upotrebljavani na onim pravcima gde ih neprijatelj nije očekivao obilazeći najjače branjene položaje. Manevar teškoprolaznim zemljištem služio im je i da bi izbegli neprijateljeva protivtenkovska oruđa, minska polja i druge prepreke.

Vešto korišćenje zemljišta, dejstvo van komunikacija, obilazak protivtenkovskih rejonu znatno su umanjivali naše gubitke u ljudstvu i tenkovima. Baš zbog takvog načina dejstva, od svih uništenih ili oštećenih tenkova najmanje ih je izbačeno iz stroja vatrom protivtenkovske artiljerije i protivtenkovskim minama.

Iskustva iz borbenih dejstava 1. tenkovske brigade pokazuju da je na krševitom, ispresecanom, brdskom i planinskom zemljištu mogućna raznovrsna upotreba tenkova. U većini slučajeva brigada je po bataljonima, a često i

po četama neposredno podržavala pešadijske jedinice. Međutim, nisu bili retki slučajevi da su tenkovi dejstvovali odvojeno od pešadije, naročito za vreme gonjenja. Gonjenje su najčešće izvodili tenkovski bataljoni, koji su u okviru jednog pravca nastupali po četama pa čak i po vodovima. Činjenica što pešadija nije pratila tenkove pri izvršavanju ovakvih zadataka bila je osnovna slabost. Iskustvo je pokazalo da je neposredno i neprekidno praćenje i podrška tenkova od strane pešadije na ispresecanom i teškoprolaznom zemljištu potrebnije nego u ravnicima. Na takvom zemljištu uspeh tenkova zavisi prvenstveno od dobrog sadejstva između tenkova i pešadije. Za bolje praćenje u 4. armiji je u okviru 26. divizije jedna pešadijska brigada motorizovana. Međutim, i pored toga, u tenkovskoj brigadi se stalno osećala potreba za sopstvenom moto-pešadijom. Danas je najpogodnije da se to reši dodeljivanjem oklopnih transportera u formacijski sastav tenkovske brigade.

Sadejstvo između tenkova i pešadije uvek je bilo aktuelno, ali nije gotovo nikada potpuno ostvareno. To je bilo razumljivo, jer u tom pogledu nije vršena obuka niti su jedinice u tom uvežbavane. Jedinice rodova slabo su poznavale mogućnosti tenkova i uzajamne obaveze. Zbog toga se dešavalo i to da tenkovi napadaju komunikacijom, a pešadija preko brda, što dalje od njih. Pešadija nije rado pratila tenkove i zbog toga što su navlačili na sebe jaku artiljerijsku, minobacačku i drugu vatru. Ovako razjedinjeno dejstvo imalo je za posledicu znatno smanjenje tempa nastupanja i veće gubitke i tenkova i pešadije.

Protivtenkovske baterije na točkovima, koje su imali tenkovski bataljoni, nisu bile pogodne za praćenje tenkova. Oruđa su bila nepokretna van puteva i često se nisu mogla ni postaviti na pogodne vatrene položaje. Osećala se potreba za samohodnim oruđima na gusenicama, koja bi se mogla kretati kuda i tenkovi.

Iskustva iz 1. i 2. tenkovske brigade u završnim operacijama naše armije pokazuju da se isti tenkovi mogu koristiti najpre za neposrednu podršku pešadije, a zatim u svojstvu gonećeg odreda ili pokretne grupe. Ova isku-

stva moći će u eventualnom budućem ratu da naročito koriste male armije, vodeći računa da je kod takve upotrebe vrlo veliko naprezanje i tehnike i članova posade. Možda će stoga biti korisno da se raspolaže izvesnim brojem rezervnih posada. Razume se da tehnička služba i služba snabdevanja pri tome moraju funkcionisati besprekorno ako se tehnika želi da iskoristi do maksimuma.

Nisu bez značaja ni naša iskustva iz rada pozadinskih organa, u prvom redu službe snabdevanja i tehničke službe tenkovske brigade. Tako su u 1. tenkovskoj brigadi tenkovski bataljoni svojim kamionima doturali municiju, gorivo i hranu iz brigadne baze. Uoči svake akcije tenkovski bataljoni su pored borbenog kompleta municije i jednog punjenja goriva u vozilima doturali još po jedan borbeni komplet i jedno punjenje kao rezervu, i to držali u bataljonskoj komori na pogodnom mestu pozadi tenkova. Ovo je bilo nužno zbog povećane potrošnje goriva na kamenitom i ispresecanom zemljištu, kao i zbog udaljenosti baze za snabdevanje i malog broja komunikacija. Snabdevanje tenkovskih jedinica bilo je tada doduše olakšano time što smo 1944. i 1945. god. imali nadmoćnost u vazduhu, pa su se potrebe slobodno doturale i danju.

Put razvoja tehničke službe istovetan je sa razvojem tenkovskih jedinica. Kao što su u borbama postepeno sticana taktička iskustva, tako se uporedo razvijala i tehnička služba. Tenkovska brigada imala je brigadnu, a bataljoni svoje bataljonske radionice. Za vreme borbe bataljonske radionice su isturala ekipe mehaničara, koje su na licu mesta vršile manje opravke i otklanjale kvarove. Pored ovih, brigada je isturala i ekipe za evakuaciju i opravku, koje su u svom sastavu obično imale pokretnu radionicu, vučni voz sa prikolicom za prevoz oštećenih tenkova, kamion sa rezervnim delovima i agregat za punjenje akumulatora. Princip je bio da se sve što je moguće opravi odmah pozadi fronta ili na licu mesta. Brigadna radionica čak je vršila i generalni remont, jer u to vreme nije bilo remontnih zavoda niti većih radionica.

Brigadna radionica 1. tenkovske brigade, na primer posle oslobođenja Šibenika, postala je pravi mali remontni zavod u kojem su osposobljavani zaplenjeni tenkovi i na-

oružanje, izrađivani mnogi rezervni delovi i prepravljani u borbi izgoreli tenkovi i samohodna oruđa¹.

Prva tenkovska brigada mogla je da uspešno prati i podržava pešadiju u svim situacijama i na svakom zemljištu i da izvršava na vreme postavljene zadatke, zahvaljujući u prvom redu odlično organizovanoj tehničkoj službi. U brigadi je, u toku rata, osposobljen veliki broj tehničara, mehaničara, šofera, i tehničkih rukovodilaca, koji su posle rata primili odgovorne dužnosti ne samo u tenkovskim jedinicama već i u fabrikama i remontnim ustanovama. Naša iskustva u tom pogledu pokazuju koliko je vitalnost, snalažljivost i sposobnost naših ljudi, kao i to da je u ratnim uslovima moguće stvarati ne samo komandni već i tehnički kadar. Kao najbolja škola pokazala se ratna praksa, pa je stoga potrebno, u prvom redu, izučavati što više naša ratna iskustva.

Periša GRUJIĆ

---

¹ Tako su na četiri izgorela tenka „stjuart“ ugrađeni novi motori, električna instalacija i sav ostali pribor, a na šasiji umesto kupole montiran je nemački protivtenkovski top 75 mm ili četvorocevni protivavionski mitraljez. Ovi tenkovi su u mnogim borbama odigrali ulogu samohodne artiljerije i uspešno uništavali neprijateljeve bunkere i tenkove. Četvorocevni mitraljezi montirani na šasiji tenka pokazali su se vrlo efikasnim u tučenju ciljeva na zemlji. Oni su svojom vatrom zasipali neprijateljeve položaje i mitraljeska gnezda, a naročito je njihovo dejstvo bilo ubitačno kad je neprijatelj odstupao i za vreme gonjenja. Izvesne tehničke ispravke vršene su i na samim tenkovima „stjuart“ čiji je veliki nedostatak bio što se vrata na tenku nisu mogla otvoriti u slučaju požara ako je kupola makar i najmanje bila okrenuta desno ili levo od centra. Taj nedostatak otklonjen je u radionici.

RAZVOJ OKLOPNIH JEDINICA POSLE DRUGOG SVETSKOG RATA

Ubrzo posle završetka drugog svetskog rata pojavljuju se dva antagonistička vojna bloka, koji — polazeći od svojih ekonomskih, naučno-tehničkih i drugih mogućnosti, kao i verovatnih ratišta — daju prvo mesto atomskom (raketnom) oružju u svojim armijama, mada se uporedo s njim razvija, usavršava i masovno proizvodi i konvencionalno. Međutim, to nikako ne znači da se njegov značaj nije izmenio.

UTICAJ ATOMSKOG ORUŽJA

Uvođenje u naoružanje atomskog oružja i predviđanje njegove masovne upotrebe u eventualnom ratu zahtevalo je da se pristupi preispitivanju uloge pojedinih rodova vojske. Upotreba atomskog oružja zahteva da trupe budu ne samo otporne na atomske udare, već i da su sposobne da maksimalno iskoriste efekte vlastitih atomskih napada. Analiza efekata atomskog oružja na pojedina borbena sredstva i „jedinice“ (na poligonima) pokazala je prednost oklopnih jedinica nad ostalim rodovima, jer se tenkovi odlikuju velikom otpornošću na dejstvo udarnog talasa, skoro potpuno su zaštićeni od toplotnog dejstva i svetlosnog bleska, a relativno velika brzina i oklop omogućavaju im kretanje preko kontaminiranog zemljišta skoro neposredno posle eksplozije. Prema nekim stranim gledištima borbeni poredak oklopne divizije može izdržati i nekoliko atomskih udara a da divizija

još uvek ostane sposobna za upotrebu.

Zbog toga su, u posleratnom razvoju, armije velikih sila, koje su bile potpuno motorizovane i mehanizovane, postale pretežno i oklopne. Odnos oklopnih divizija prema pešadijskim kreće se u proseku 1 : 1, a negde i 3 : 2. Osim toga i u pešadijske divizije je integriran veliki broj oklopnih vozila tako da klasične pešadijske divizije više i ne postoje, bar u armijama velikih sila.

UTICAJ PROTIVOKLOPNIH SREDSTAVA

Brz razvoj oklopnih jedinica izazvao je masovnu proizvodnju raznovrsnih protivoklopnih sredstava visokog kvaliteta¹, pa su neki vojni stručnjaci posumnjali u opravdanost postojanja oklopnih jedinica i požurili da izjave: „Tenkovima je došao kraj“.

Međutim, broj oklopnih jedinica i dalje raste. A šta je uzrok tome? To je pokretljivost savremenog rata i atomsko oružje, a podesnije sredstvo za rat na kopnu od oklopnog guseničnog vozila, bar zasad, nije pronađeno.

Posebno se postavlja pitanje postojanja tenkova, s obzirom na protivoklopna sredstva? Kada se gleda kroz njihove mogućnosti uništenja tenka onda ispada da on nema opravdanja². Međutim, kada se gleda bojno polje u celini i osetljivost protivoklopnih sredstava onda se može doći do zaključka da je oklopno vozilo u određenim uslovima jače. Na primer, vatra iz tenkovskog topa je znatno preciznija i većeg dometa od vatre većine protivoklopnih sredstava. Zatim tenk se smatra najboljim protivoklopnim sredstvom. To su razlozi, pored niza drugih, zbog kojih se oklopne jedinice intenzivno i dalje razvijaju i povećavaju.

¹ Naročito se ističu ona sa kumulativnim punjenjem i vođeni po projektili koje su prvi proizveli Nemci još 1944. god. („crvena kapica“), posle rata Francuzi („SS-10“) i SAD („dart“), a u poslednje vreme vrše se opiti sa sličnim oruđima i u SSSR-u, Zapadnoj Nemačkoj, Švajcarskoj i dr.

² Tenk M-60, M-103, T-10 i dr. staju svaki 300 000 000 dinara a može ih uništiti obični ručni protivoklopni bacač čija je cena svega nekoliko hiljada dinara.

Treba istaći da se favorizovanje tenkova i pored postojanja masovnih protivoklopnih sredstava u svim slučajevima ne opravdava i ne rentira. Biće situacija kada će protivoklopna sredstva, ako su brojna i dobro organizovana i u sadejstvu s ostalim elementima protivoklopne odbrane, biti u stanju da uspore, pa čak i zaustave, jače napade tenkova.

Međutim, nadmoćnost tenkova nad protivoklopnim sredstvima očigledna je na ratištima gde je mogućna masovna upotreba oklopnih jedinica, a naročito atomskog oružja.

UTICAJ AVIJACIJE I RAKETA

Masovna pojava raketa posle drugog svetskog rata umnogome je smanjila ulogu klasične avijacije (čak postoji mišljenje, da je ona zastarela), a to je svakako imalo uticaja i na oklopne jedinice. Naime, avijacija je bila do pojave raketa njihov najopasniji neprijatelj te bi njeno smanjenje povoljno uticalo na upotrebu oklopnih jedinica. Ali, ona je dobila odmah zamenu — raketu, te se postavlja pitanje kako to sredstvo deluje na upotrebu oklopnih jedinica?

Rakete, kao i avijacija, nisu isključivo protivoklopno sredstvo. One se koriste ne samo za borbu protiv tenkova već i za podršku ostalih jedinica na bojištu. Od raketa su efikasne naročito one sa direktnim, dok one sa posrednim navođenjem (bez atomske bojeve glave) manje su efikasne od klasične avijacije. Sem toga oklopna vozila su mali pojedinačni ciljevi za rakete, a kod tučenja prostorije ona su otpornija od svih drugih ciljeva kopnene vojske.

Dakle, mogao bi se izvući zaključak da se i pored pojave raketnog oružja uloga oklopnih jedinica još više povećava.

UTICAJ VAZDUŠNODESANTNIH JEDINICA

Vazdušnodesantne jedinice svakako utiču na ulogu drugih vidova i rodova, ali ne tako da bi savremeni masovni vazdušni desanti mogli da zamene dosadašnje brzo-

pokretne jedinice kopnene vojske, a naročito oklopne jedinice. To lepo potvrđuje sadašnji razvoj oklopnih jedinica. One ne samo da su sve brojnije i kvalitetnije, već se sve više uključuju i u sastav samih vazdušnodesantnih jedinica. Čak postoji težnja da i one postanu oklopne. Ovakvo stanje stvari nameće atomsko oružje, jer ono ozbiljno ugrožava klasične vazdušnodesantne jedinice i dovodi u pitanje njihovu efikasnost, ako nisu otporne na atomske udare, a zasad ovaj zadatak najbolje izvršava oklop.

Sem toga poznato je da vazdušnodesantne jedinice retko dejstvuju samostalno već u sadejstvu sa oklopnim jedinicama, jer im one najbolje odgovaraju.

UTICAJ KONCEPCIJA ZA VOĐENJE RATA

Danas u svetu postoji više koncepcija o načinu vođenja rata, ali su od svih karakteristične naročito dve.

Prva, uglavnom, koncepcija blokova, proizilazi iz politike sile. Ona zastupa shvatanje da će glavni nosioci napada na kopnu biti oklopne i uopšte motorizovane jedinice, jer su one najsposobnije da eksploatišu vlastite atomske udare i da najbolje sadejstvuju vazdušnodesantnim trupama, tj. postižu visok tempo napada. U ovom pitanju nema većih razlika, kako među blokovima tako ni između pojedinih blokovskih zemalja unutar pojedinog bloka.

Druga koncepcija je vanblokovskih zemalja, koja proističe iz politike aktivne miroljubive koegzistencije. Ove zemlje nikada ne misle da vode napadačke ratove, pa zato i ne daju prvenstvo oklopnim jedinicama, ali ih isto tako i ne zapostavljaju. One svoje oklopne jedinice razvijaju strogo u odgovarajućoj proporciji sa svojim materijalnim mogućnostima i odbrambenim koncepcijama, a zavisno od svojih specifičnih uslova.

Blokovi favorizuju oklopne jedinice i zbog verovatnog budućeg ratišta. Za sada je najveća pažnja koncentrisana na niziju zapadne, srednje i istočne Evrope, verovatno pod uticajem istorije. Oba svetska rata odigrala su se, uglavnom, u srednjoevropskoj niziji. No, to još

uvek ne znači da bi i eventualni budući rat morao da ima težište u tom delu sveta. Zato su vanblokove zemlje u povoljnijem položaju, jer one znaju da će rat jedino voditi na svojoj teritoriji (bar u početku), jer će one biti prve napadnute. Zato i nemaju potrebe da se izlažu većim rashodima za oklopne jedinice nego im vlastite potrebe odbrane zahtevaju.

ANALIZA ISKUSTVA IZ KOREJE, INDOKINE I EGIPTA

Korejsko ratište (1950—1953. god.) imalo je ograničen lokalni karakter. Po učešću snaga i tehničkih sredstava takođe je bilo nerazvijeno. To su uslovljavali politički, strateški i geografski razlozi. Zbog svega toga uloga oklopnih jedinica u ovom ratu ostala je u taktičkim okvirima i svodila se, uglavnom, na podršku pešadije, bilo u odbrani ili napadu.

U prvoj fazi rata pokazalo se da oklopne jedinice daju veliku prednost onoj strani koja ih poseduje. O tome najbolje govore početni uspesi Severnokorejaca koji su sa oko 200 tenkova T-34, ali zahvaljujući iznenađenju, slaboj protivoklopnoj odbrani, a naročito tome što južna strana nije raspolagala tenkovima, postigli velike uspehe i visok tempo napada. Jedan američki dopisnik iz toga rata, a i K. Ružeron u svojoj knjizi „Pouke iz rata u Koreji“, pisao je da su Severnokorejci zauzeli Seul s jednim jedinim tenkom do pristizanja ostalih snaga. Ovaj podatak — kao i slični iz drugog svetskog rata — potvrđuje da i manje oklopne jedinice u određenim uslovima mogu postići velike rezultate.

Sledeće važnije iskustvo iz toga rata je da je upotreba tenkova danju pri vazdušnoj nadmoćnosti druge strane ne samo vrlo otežana već je primorava, kakav je bio slučaj sa severnom stranom, da ih minimalno koristi, pa čak da se uopšte ne upotrebljavaju. Na drugoj strani ograničena je mogućnost manevra tenkova u Koreji zbog brdskog i planinskog zemljišta, kao i postojanje efikasnih protivoklopnih sredstava kod Kineza i Severnokorejaca nisu dozvolili ni drugoj strani da iskoristi oklopne jedinice za povećanje tempa napada, eksploataciju uspeha i

uopšte za manevar. To je donekle obe strane prisililo da pređu na pozicioni rat u visini 38 uporednika. Tako je tehnički faktor izneverio očekivanja, kapitulirao pred faktorom moralne snage, žilavosti, vitalnosti i upornosti čoveka.

Može se izvući zaključak da kada nema mogućnosti za upotrebu oklopnih jedinica i kada su pešadijske snage približno jednake, rat se neminovno pretvara u pozicioni, ukoliko neka strana ne želi da rizikuje veće gubitke. To se u Koreji desilo i pod uslovima gde je jedna strana izrazito bila tehnički nadmoćnija ne samo u vazduhu već i na kopnu. Postavlja se pitanje zašto ona nije ipak pribegla manevaru drugim sredstvima — trećom dimenzijom. Očigledno je da i taj manevar bez brzog pokreta celog borbenog poretka ne bi dao željene rezultate. Zato, verovatno, do njega nije ni došlo. Pri tome ne sme se zaboraviti i činjenica da su obe strane morale stati na 38 uporedniku, jer je dalje vođenje rata direktno vodilo u treći svetski rat.

Ne bi se moglo reći da nije bilo i uspešnih dejstava manjih oklopnih jedinica i kod jedne i druge ratujuće strane. Kod snaga UN naročito se ističe dejstvo tenkova u okviru „zduženih sastava“ (borbenih grupa) sastava: pešadijski bataljon — oklopna četa, pešadijski puk — oklopni bataljon, oklopni bataljon sa 1 — 2 pešadijske čete, pešadijska četa sa oklopnim vodom itd. Severnokorejci i Kinezi su takođe upotrebljavali oklopne jedinice u tesnom sadejstvu sa pešadijom i to u drugoj fazi rata, uglavnom samo u odbrani, primenjujući maskiranje i ukopavanje tenkova. Tenkovi su u toj fazi korišćeni, uglavnom, za ojačavanje odbrane, posebno protivoklopne, a sa južne strane još i za povremene ispade, prepade (u sastavu borbenih i jurišnih grupa) i izviđanje. Obe strane koristile su oklopne jedinice na određenim odsecima fronta i kao rezervu za protivnapade, a ređe i za taktičku eksploataciju uspeha u napadu.

Iskustvo je pokazalo da formiranje, po svaku cenu, borbenih grupa ne daje željene rezultate. To potvrđuje dejstvo združenog sastava „Grombez“ februara 1951. god. u rejonu Šipjonga. Osnova grupe je bio puk sa tri pe-

šadijske čete i dva tenkovska voda, ojačan oklopnom četom 6. tenkovskog bataljona. Odred je dejstvovao delom i noću, a pešadija se prevozila na tenkovima sve dok ne bi naišla na neprijateljsku vatru. Odred je imao i jaku podršku avijacije. Kinezi su se suprotstavili vatrom pešadijskog naoružanja. Posle proboja u dubinu od 6 milja odred je zaustavljen, izgubivši više od polovine ljudstva i materijala. Razlozi neuspeha pripisivani su lošem planiranju i slabom korišćenju artiljerijske vatre. Međutim, osnovni razlog neuspeha treba svakako tražiti u nedostatku odgovarajućih uslova za upotrebu oklopnih jedinica i nemanju oklopnih transportera koji bi šttili pešadiju od mitraljeske i minobacačke vatre. Možda ne bi bila greška ako bi se tvrdilo da je nosilac napada trebalo da bude pešadija a ne tenkovi.

Iz dosadašnjeg izlaganja ne treba izvući zaključak da se tenkovi u Koreji nisu mogli koristiti samostalnije i smelije naročito kod Severnokorejaca u početku rata. Koreja je pokazala, posebno u drugoj fazi rata, nesposobnost oklopnih jedinica, za razliku od drugog svetskog rata, da izvršavaju samostalne operativne zadatke. Razlog je specifičnost ratišta.

Iako Koreja nije dala neke nove forme i načine upotrebe oklopnih jedinica, ipak je istakla neke njihove aktuelne potrebe: uvođenje oklopne pešadije umesto desantne; potpuno osposobljavanje za dejstvo noću, kako u napadu tako i u odbrani; dalje usavršavanje sadejstva sa ostalim rodovima i vidovima; korišćenje u punoj meri poljske fortifikacije i savremenih inžinjerijskih mašina.

Koreja je takođe pokazala: sposobnost tenkova da u savremenim uslovima najuspešnije zamene prateću artiljeriju; efikasnost avijacije naoružane raketama (sa kumulativnim punjenjem) i napalm-bombama protiv tenkova; da su mine čije su kutije izrađene od nemetala vrlo opasne za tenkove; potrebu za tenkom bacačem plamena za savlađivanje bunkera; nemogućnost popune oklopnih jedinica gorivom i municijom u toku borbe osovinskim vozilima, jer ona nisu mogla dolaziti do njihovih položaja.

Osim toga Koreja je podstakla na dalje razmišljanje o tome kakav tenk najbolje odgovara savremenim potrebama i delimično dala odgovor u prilog srednjeg tenka.

U *Indokini* narodna armija Vijetnama nije raspolažala tenkovima, dok su ih Francuzi imali oko 600, formirani u posebne „oklopne grupe“ pridate pešadijskim „pokretnim grupama“. Osim toga, Francuzi su imali apsolutnu nadmoćnost u vazduhu, dok je odnos pešadijskih divizija bio u korist Vijetnamaca.

Iskustvo iz ovog rata pokazalo je da tehnička nadmoćnost nije jedino odlučujuće sredstvo pobeđe.

Pored ostalih činilaca i faktora i zemljište je na svoj način uticalo na obim i način upotrebe oklopnih jedinica. Tropski pojas (period kiša) ispresecan rekama, močvarama (dolina Crvene reke), savanama a delom brdovit i pošumljen, ili pokriven pirinčanim poljima, dozvoljavao je upotrebu oklopnih jedinica u ograničenom broju i to samo duž oskudnog broja komunikacija.

Taktika narodne armije Vijetnama, zemljište i činjenica da su Vijetnamci vodili rat na svojoj teritoriji imali su presudni uticaj i na način upotrebe tenkova od strane Francuza. Naime oni su ih morali isključivo upotrebljavati u tesnom sadejstvu sa pešadijskim jedinicama ili u njihovom sastavu. Na taj način tenkovi su ojačavali udarnu i ofanzivnu moć pešadije u napadu, a žilavost u odbrani. Ređe su ih koristili za sadejstvo sa manjim vazдушnim desantima.

Vijetnamci su vrlo uspešno parirali dejstva francuskih jedinica (koje su bile ojačane tenkovima i imale prevlast u vazduhu) izbegavajući komunikacije i krećući se prikrivenim, teškoprolaznim zemljištem, tj. upravo tamo gde je francuskoj tehnici bilo otežano dejstvo. Takvi pravci pružali su mogućnost prikrivene koncentracije snaga i iznenadnog napada.

Francuzi su koristili oklopna vozila još i za obezbeđenje komunikacija, baza za snabdevanje i pojedinih centara, ali uvek u sadejstvu sa pešadijom ili policijom. No, i pored toga, vijetnamska armija i partizani uspešno su odvajali pešadiju od tenkova, a zatim ih lako oskudnim

sredstvima uništavali. Poraz u Indokini, K. Ružeron pravda time što tvrdi da su tenkovi preživeli svoje.

U *anglo-francusko-izraelskoj agresiji na Egipat*, krajem oktobra 1956. god., došlo je do upotrebe skoro svih savremenih vidova i rodova vojske, pa i oklopnih jedinica³.

Iako je ovaj rat trajao svega 10 dana, a vodio se na ograničenom i dosta specifičnom prostoru, mogu se izvući izvesni zaključci, pošto su borbena dejstva i postupci i sa jedne i sa druge strane bili vrlo intenzivni i dinamični.

Najvažnija dejstva kopnenih snaga odvijala su se na Sinajskom poluostrvu. Tu je došlo i do značajnih manevara oklopnim jedinicama. Upotreba ovih jedinica sa obe strane vršena je u okviru borbenih grupa, tj. u sadejstvu sa pešadijom. Izraelci, zajedno sa Anglo-Francuzima imali su za cilj da sa borbenim grupama, uz jaku podršku avijacije i sadejstvo vazdušnih desanata, iznenade branicoca i brzim dejstvom spreče njegov manevar i organizovani otpor. Glavni cilj je bio odsecanje egipatskih snaga na Sinajskom poluostrvu, njihovo okruženje i uništenje. Za to su obezbedili nadmoćnost na kopnu, a već drugog dana rata i u vazduhu, ali im plan ipak nije uspeo. Uzrok leži u tome što je došlo do smelih manevara i od strane egipatske armije, koji su, donekle, zbunili agresore i tako obezbedili vreme za povlačenje glavnine snaga.

Upućivanjem (29/30.X) 7. brigade, ojačane oklopnim delovima, iz rejona Sueca u pravcu Milta Pasa i jednog odreda, podržanog tenkovima, u pravcu Bir Rod Salema, kao i smeli protivnapadi oklopnim kolima kod El Kusema i Abu Avegila privremeno su odbili ili zadržali napade Izraelaca.

Može se reći da su oklopne jedinice kod obeju strana opravdale postojanje. Kod napadača one su bile nosioci manevra i znatno doprinele postignutom tempu napada. Naročito se ističe sadejstvo oklopnih bataljona iz 9. pešadijske brigade sa vazdušnodesantnom brigadom, koji su nastupali duž Hodočasničkog puta u pravcu Milta Pasa,

³ Izrael 7. i 27. oklopnu brigadu, Egipat oko dva puka tenkova, Velika Britanija i Francuska 6. tenkovski puk i dva skvadrona tenkova AMX i „paton“. Osim toga bilo je manjih oklopnih jedinica i sredstava u sastavu pešadijskih pukova i brigada.

radi brzog spajanja sa vazdušnodesantnim bataljonom koji je bio bačen još 29. decembra u 17.00 kod takozvanog Parkerovog spomenika (210 km u dubini egipatske teritorije). Isto tako dobar manevar i sadejstvo izvršile su Izraelska oklopna i pešadijska brigada u rejonu Abu Avegila. Posle neuspelog napada oklopne brigade, one su delom snaga preduzele manevar sa jugozapada, preko teškoprohodnog zemljišta, čim se postiglo iznenađenje i uspeh.

Na strani branioca ističe se smelo dejstvo i manevar oklopnih jedinica u sastavu borbenih grupa u rejonu El Kusema, kao i Bir Gafgara. Jedan od razloga da oklopne jedinice branioca nisu postigle veće rezultate leži prvenstveno u prevlasti napadača u vazduhu i nedovoljnom prilagođavanju branioca za dejstvo u takvim uslovima, pored niza drugih uticajnih faktora.

Ovaj rat dao je u pogledu upotrebe oklopnih jedinica sledeća važnija iskustva:

— potvrdio je već ranije gledanje, da je za dejstvo oklopnih jedinica danju potrebna prevlast u vazduhu;

— branilac treba da koristi noćni manevar oklopnim jedinicama;

— samostalni napad oklopnih jedinica na utvrđene položaje, ako se ne radi o iznenađenju, nema uspeha;

— oklopne jedinice su upotrebljive i u pustinji;

— sadejstvo sa vazdušnim desantima, kao i borba protiv njih, lako je ostvarljiva;

— oklopne jedinice postaju samostalnije ako se blagovremeno za više dana opskrbe hranom, gorivom i vodom;

— izbor težih pravaca za oklopne borbene grupe opravdan je, jer se na taj način postiže skoro sigurno iznenađenje, a prema tome i uspeh.

ORGANIZACIJA I FORMACIJA

U posleratnom periodu stalno se povećava broj združenih (samostalnih) oklopnih jedinica, a sve više se i integriše oklopnih sredstava i jedinica u pešadijske divizije, a kod nekih armija i u pukove.

VAŽNIJE KARAKTERISTIKE SADAŠNJIH OKLOPNIH DIVIZIJA

Broj ljudstva nije se bitno izmenio u odnosu na ranije formacije iako je povećan broj srednjih i lakih tenkova, aviona i helikoptera. Kao reakcija na ovo povećan je broj protivoklopnih i protivavionskih transportera (guseničara), koje su u većini slučajeva i amfibijska vozila;

— povećan je broj amfibijskih sredstava uopšte;

— sredstva veze su ne samo brojnija već i jednostavnija i manjih dimenzija;

— artiljerija je smanjena po broju oruđa, ali joj je veća vatrena moć, uvođenjem većih kalibara i raketa, koji mogu upotrebljavati i atomsku bojevu glavu;

— vatrena moć divizija porasla je posle drugog svetskog rata od 40 do 80 tona čelika u 1 minutu;

— pukovi, bataljoni i ostali elementi u okviru divizije postavljeni su tako da omogućuju elastičnost i brzo formiranje borbenih grupa prema potrebi i nastaloj situaciji;

— uprošćeno je komandovanje. U nekim armijama (koristeći se iskustvom još iz drugog svetskog rata) ukinute su komande pukova, tako da divizija neposredno komanduje ojačanim borbenim grupama — koje se formiraju od formacijskih pukova i bataljona (tenkovskih i pešadijskih). Druge su zadržale pukove i brigade, a ukinule bataljone, dok su treće zadržale i pukove i bataljone. Velika Britanija je napustila divizijsku formaciju i usvojila oklopnu brigadnu grupu. U nekim manjim zemljama zapažaju se, takođe, neka originalna rešenja sa samostalnim oklopnim brigadama, pukovima i sl.;

— sve su oklopne divizije ili već prilagođene ili u toku prilagođavanja za ratovanje u atomskim uslovima.

VATRENA MOĆ

Posle rata počela je odmah izrada većih kalibara tenkovskih topova tako da danas imamo uglavnom sledeće: kod lakih tenkova 76 mm, srednjih 90—100 mm i teških

100--122 mm. Iz ovog proizilazi da su nešto povećani kalibri u odnosu na drugi svetski rat, ali ne znatno. Na dalje povećanje kalibra teže je ići, jer to dovodi do povećanja težine oruđa i zrna, a samim tim i do smanjenja brzine gađanja i prostora za borbeni komplet. Sem toga težina bi negativno uticala i na manevarsku sposobnost tenka.

Kod savremenih tenkova ugrađen je uređaj na cevi, zvani difuzer koji automatski izbacuje iz vozila barutne gasove čime je olakšan rad posade.

Današnji tenkovi su postigli početnu brzinu gađanja od 1300 m/sek, što iznosi za 300 m/sek više nego kod tenkova iz drugog svetskog rata. Ovo poboljšanje pozitivno se odražava na preciznost i probojnost zrna.

Velika pažnja je posvećena i uređaju za otvaranje vatre u pokretu. Ovo je postignuto stabilizatorom koji pri kretanju tenka po neravnom zemljištu zadržava cev topa u nišanjenom položaju. Preciznosti vatre doprinose i ugrađeni daljinomeri, a neke vrste tenkova primenjuju i elektronske uređaje pomoću kojih vrše neophodne matematičke proračune.

Povećanje praktične brzine gađanja u pokretu postigli su konstruktori savremenih tenkova raznim usavršavanjima, od kojih su najznačajnija:

— eliminisanje odvojenog vertikalnog i horizontalnog navođenja topa na cilj, tj. celokupno upravljanje topom odvija se preko jedinstvenog sistema;

— automatizacija punjenja topa;

— primena uređaja za blokiranje topa posle opaljivanja, usled čega punjenje topa za vreme kretanja tenka ne čini poteškoće;

— primena uređaja koji omogućuju intervenciju komandira tenka u navođenju oruđa na cilj;

— primena uređaja koji omogućava otvaranje vatre u slučajevima kada nišandžija, iz bilo kojih razloga, izgubi tu mogućnost, itd.

Zahvaljujući svemu ovome savremeni tenkovi mogu da otvaraju preciznu vatru pri brzinama od 20—30 km/čas,

a na odstojanju čak i do 2—3 km pri čemu je efikasnost vatre samo za oko 20% manja nego pri gađanju s mesta.

Mitraljezi savremenih tenkova raspoložu većom brzinom gađanja i savršeniji su u tehničkom pogledu od onih iz drugog svetskog rata dok je kalibar protivavionskih mitraljeza povećavan od 12,7 na 14,7 mm.

Međutim, sve što se do sada učinilo na poboljšanju klasičnog naoružanja na tenku uglavnom je iscrpeno, a fizionomija eventualnog budućeg rata traži od tenkova daleko veću vatrenu moć i veći domet iako ni sadašnji nisu mali⁴. Smatra se da bi se ovaj problem uspešno rešio uvođenjem raketa i atomske municije. Ako bi došlo do ovakvih projektila i kod srednjih tenkova, onda bi oni potpuno zamenili teške tenkove, te bi se postigla velika ušteda u pogledu proizvodnje tenkova u celini. Na ovom pitanju se danas ubrzano radi.

Pokretljivost

Pokretljivost tenka karakterišu tri sledeća činioca: brzina, sposobnost savlađivanja zemljišta i radijus.

Radi veće pokretljivosti tenkova, vrše se stalna poboljšanja motora⁵ i pogonskog goriva. Krajem drugog svetskog rata jačina motora kretala se do 500, a danas iznosi 800 pa i više KS. Poslednjih godina mnogo se radi na gasnim turbinama (takozvani „kompaund“ motori⁶), ali za sad sve je to u eksperimentalnoj fazi. U V. Britaniji prikazan je eksperimentalni tenk tipa „konkerer“ sa ga-

⁴ Da bi ilustrovali vatrenu moć oklopnih jedinica i odnos te moći između prvih posleratnih preformiranih oklopnih divizija i poslednjih, najsavremenijih tipova, treba naglasiti ovo: prve posleratne oklopne divizije imale su vatrenu moć od 40—45 000 kg čelika u minuti, a najnovije 70—80 000 kg.

Sadašnja oklopna divizija raspolože sledećim vatrenim mogućnostima: četa od 1500—1800 kg/min, bataljon od 5400—6000 kg/min, brigada od 24 000 do 26 000 kg/min.

⁵ I kod postojećih benzinskih i dizel-motora radi se u poslednje vreme na izvesnim usavršavanjima. Tako se kod benzinskih motora predviđa da će u skorij budućnosti doći do promene direktnog ubrizgavanja goriva, što će ne samo dovesti do znatnog povećanja snage motora, već će se postići i smanjenje utroška goriva i smanjenje dimenzije samog motora.

snom turbinom od 1000 KS. Međutim, ovi motori imaju niz mana, a najveće su im što troše velike količine goriva i što su vrlo skupi (pored drugih slabosti koje su posledica neusavršenosti).

Pokušaji sa tenkovima na atomski pogon nailaze na velike poteškoće. Najveći problem je zaštita posade od radijacije, a da se ne poveća težina tenka. Prema dosadašnjim proračunima, pretpostavlja se da bi težina samo nuklearnog pogonskog uređaja za jedan teški tenk od 1000 KS iznosila najmanje 40 tona. Zato se smatra da, bar za sad, neće doći do primene tenkova sa ovim pogonom.

Jedinica snage savremenih tenkova je povećana⁶, a samim tim je povećana maksimalna, a još više srednja brzina tenka.

Čim je manja jedinica pritiska na zemlju, tim se tenk lakše kreće. Smanjenje jedinice pritiska vrši se povećanjem širine gusenica, samo i tu se mora imati mera, jer to ide na račun povećanja širine tenka, što je opet negativno u taktičkom smislu, a otežava i prevoženje tenkova železnicom (dopuštena širina tovara na otvorenim železničkim platformama iznosi 3,40 m).

U drugom svetskom ratu nije bila savršena šasija tenka, a hodni deo sa gusenicama imao je negativnih uticaja na kretanje tenka usled čega je naročito na neravnom zemljištu dolazilo do niza neispravnosti. U tom pogledu danas se vidi znatan napredak. Tenkovi danas imaju hidraulične prigušivače potresa, savršeniji hodni deo (šire i jače gusenice) itd. Tenkovi raspolažu danas i savršenijom transmisijom. Mehanizam za upravljanje sa servo-uređajima omogućava pravilno i lako upravljanje tenkom.

Akcionni radijus srednjih i teških tenkova (osim T-34) u drugom svetskom ratu kretao se do 150 km. Ako se uzme da neprikosnovena rezerva goriva iznosi do $\frac{1}{3}$, onda

⁶ „Kompaund“ motor predstavlja kombinaciju gasne turbine i klipnog motora. Troše benzin i naftu.

⁷ Kod lakih tenkova iznad 20, a kod srednjih 14–20, a kod teških 12–16 KS na tonu težine tenka. Jedinice pritiska kg/cm^2 : kod lakih tenkova 0,4–0,7, srednjih 0,7–0,8, a kod teških 0,8–0,9.

se akcioni radijus u praksi svodio na 100—120 km, tj. na oko 6 motočasova. Međutim danas je on postao osnovni činilac koji određuje mogućnu dubinu operacije. Zato se kod savremenih tenkova radijus kreće od 10—15 m/č (motočasova) ili 400 km po putevima, odnosno 250 km van puteva.

U drugom svetskom ratu došlo je do primene tenkova amfibija (a i prilagođavanja linijskih tenkova za savlađivanje vodenih prepreka). Međutim, nijedna armija nije imala ova sredstva formacijski u sastavu oklopnih jedinica. U savremenim armijama međutim ovom pitanju se poklanja potpuna pažnja, tako da je u sastav oklopnih divizija nekih armija ušao bataljon tenkova amfibija. Tako ove jedinice imaju mogućnosti da savladaju i široke reke iz pokreta i vrlo brzo uspostave mostobrane.

Danas sve oklopne jedinice imaju dovoljno pešadije u svom formacijskom sastavu. U drugom svetskom ratu ona se prevozila na kamionima ili tenkovima i nije bila u stanju da prati tenkove u toku brzih borbenih dejstava. Posle rata, sve veće armije su pristupile izradi oklopnih guseničnih transportera za pešadiju i pionire. Na taj način oni mogu potpuno uspešno da prate tenkove, čime je u celini povećana pokretljivost oklopnih jedinica.

U drugom svetskom ratu bilo je otežano kretanje i upotreba tenkova noću, ali kad je posle rata došlo do uvođenja infracrvenih uređaja, koje vozač koristi za „osvetljavanje“ pri noćnoj vožnji, obezbeđena je vidljivost do 500 m. Ovim je rešeno sledeće: vozači se manje zamaraju, brzina kretanja je znatno veća, nema potrebe za paljenjem farova ili obeleženih svetala te se smanjila mogućnost demaskiranja pokreta ili sudara i prevrtanja u toku vožnje, olakšao je kretanje tenkova van puteva i u toku same borbe i sl. Posebnim periskopima omogućeno je direktno gađanje noću.

Ali se na ovom nije stalo. Danas se već vrše uspešni eksperimenti sa specijalnim uređajima za određivanje položaja i pravca kretanja tenka (uređaji za navigaciju). Pomoću ovog uređaja može se tačno održavati pravac do objekta napada⁸. Starešina unosi koordinate cilja (objekta

napada) u računar cilja i uređaj za navigaciju i odmah dobija sledeće podatke: azimut tenka i cilja, koordinate položaja tenka i odstojanje do cilja. Uz uređaj starešina treba da ima i kartu zemljišta na kojem dejstvuje.

Danas neki teoretičari smatraju da je pokretljivost tenka primarna, tj. da je iznad oklopa i vatrene moći. Takvi tenkovi ne bi vršili proboje već bi se koristili prvenstveno za eksploataciju atomskog udara. Nemci razvijaju približno sličnu teoriju, ali žrtvuju samo oklop (ne i vatrenu moć) pošto nema takvog oklopa koji bi bio neprobojan za savremena protivoklopna sredstva. Francuzi zastupaju slično mišljenje.

I pored opravdanosti težnje za većom pokretljivošću danas ipak preovlađuje gledište da ne treba zapostavljati oklop i vatrenu moć za račun pokretljivosti.

Oklopna zaštita

Otpornosti tenka doprinose ne samo debljina oklopa već i ugao nagiba ploča u odnosu na vertikalnu⁹, vrsta čelika i način njegove proizvodnje. U drugom svetskom ratu oklop srednjih tenkova je dostigao maksimalnu debljinu od oko 100 mm, a teških oko 200 mm. Posle rata porasla je samo kod srednjih tenkova debljina čeonog dela kupole (120—200 mm). Dalje se ne ide, jer bi svako povećanje debljine oklopa uticalo na povećanje težine tenka.

Od 1957. god. vrše se eksperimenti sa tenkovskim oklopom od plastične mase. Oklop se sastoji od mnogo-

⁸ Uređaji će određivati položaj tenka sa tačnošću 1/500 do 1/1000 od pređenog puta.

⁹ Poznato je da je pri udaru zrna u oklop koji je nagnut pod uglom od 60°, svega 22% energije zrna usmereno na probijanje oklopa.

Iskustva iz drugog svetskog rata su pokazala da najveći broj zrna udara na sledeća mesta tenka: u kupolu 45%, čelnu ploču 25%, a u gornje bočne strane 21%. Na osnovu ovih iskustava mora se voditi računa koji deo tenka oklopom najjače treba zaštititi i kakav mu oblik i nagibni ugao dati.

brojnih tankih slojeva specijalne plastične mase i legure duraluminijuma, koji se naizmenično smenjuju. Čak se tvrdi da je ovakav oklop nešto jači od čeličnog iste debljine. Takođe se eksperimentiše sa oklopom od plastičnog najlona. Ako se uspe tenk će dobiti veoma mnogo u pokretljivosti, jer će biti lakši nekoliko puta od sadašnjeg. Na račun težine, doći će verovatno do povećanja vatrene moći, čime će tenk u kvalitetu još više dobiti.

Dušan PEKIĆ

OKLOPNE JEDINICE ARMIJA MALIH ZEMALJA

Pred našim očima odvija se vrlo napregnuta trka u naoružanju. Do juče savršena ratna sredstva, jedinice i njihova organizacija, danas se smatra da su prevaziđena novim boljim i savršenijim, stečena iskustva zastarevaju, a utvrđena gledišta o fizionomiji rata stalno se dopunjuju i menjaju.

Jedna od značajnih posledica tih previranja, koja ima stalnu uzlaznu tendenciju, jeste težnja ka većoj pokretljivosti i što manjoj povredivosti jedinica na frontu. To se danas ostvaruje oklopnim formacijama u kojima je tenk — pošto je pokretan i van puteva i ima veliku vatrenu moć a relativno dobro je zaštićen ne samo od dejstva klasičnog već i atomskog naoružanja — glavno udarno sredstvo. Njemu su kao dopuna došli oklopna pešadija, samohodna artiljerija, moderna služba snabdevanja i održavanja. Savremena avijacija još više obezbeđuje zaštitu i podršku iz vazduha i povećava izgleda na uspeh već poznatog tandema iz drugog svetskog rata avion — tenk. Zato su oklopne jedinice u nekim armijama postale dominantan rod vojske.

Poznato je, međutim, da su oklopne jedinice skupe i da proizvodnja oklopnih vozila zahteva dobro razvijenu u prvom redu tešku industriju¹. Iz tih razloga tenk je bio i uglavnom ostao, borbeno sredstvo armija velikih i ekonomski dobro razvijenih zemalja.

---

¹ Za izradu srednjeg tenka treba oko 50 tona kvalitetnog čelika i oko 80 000 radnih časova. Za proizvodnju lakog tenka T-41 1952. god., glavni isporučilac „Kadilak“ zaključio je ugovore sa 3000 firmi, a ove sa još 9000 kooperanata.

Ali i za zemlju bez dobro razvijene industrije ili i bez dovoljnih novčanih sredstava cena oklopnih vozila nije jedina teškoća, jer se kod njih postavlja kao problem i pitanje popune, održavanja, obuke, obnavljanja itd.

Međutim, i pored svih teškoća i samo letimičan osvrt pokazaće da i kod malih armija postoji oduvek veliko interesovanje za ovaj rod vojske.

Uzmimo za primer Poljsku. Već 1919. god. Poljaci su raspolagali jednim, a 1931. god. sa tri tenkovska puka. Na početku rata 1939. god. poljska vojska ima preko 30 tenkovskih četa i 11 četa oklopnih automobila uključenih u motorizovane i konjičke brigade. Deo lakih tenkova (TK i TKS) formiran u čete ili samostalne bataljone bio je pridat pešadijskim divizijama ili pojedinim armijama. U septembarskom ratu 1939. god., iako pod veoma nepovoljnim uslovima dejstva (nepovoljan odnos snaga², rasturenost po manjim jedinicama, apsolutna premoć neprijatelja u vazduhu, neredovno snabdevanje), većina oklopnih jedinica poljske armije uspešno je izvršila postavljene zadatke.

Mada je Poljska spadala u relativno nerazvijene zemlje, ipak je proizvodila dobre tenkove (tenk TP), od kojih je formirano 7 tenkovskih četa. U Poljskoj je u to vreme postojao i centar za obuku tenkista, gde je obučeno dovoljno kadra.³

I još neke armije manjih evropskih zemalja imale su oklopne jedinice u čemu se naročito isticala Čehoslovačka, sa sopstvenom proizvodnjom tenkova, posebnim školama itd.

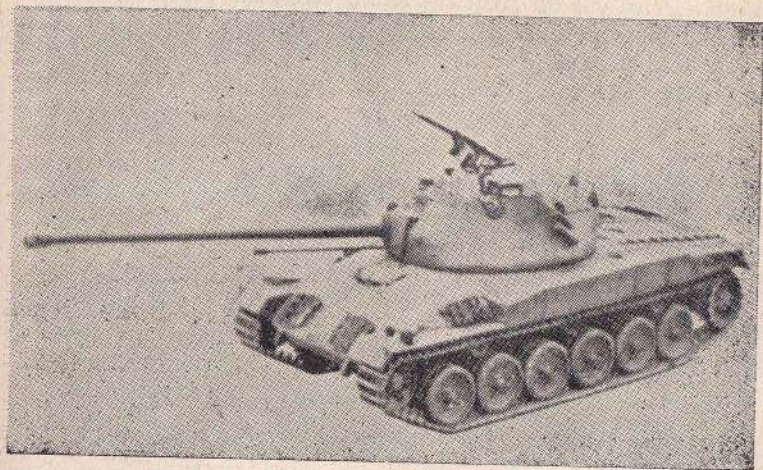
U bivšoj jugoslovenskoj vojsci oklopnim jedinicama poklanjano je malo pažnje.

Glavni arsenal za snabdevanje malih evropskih armija tenkovima bila je Francuska. Ona im je prodavala uglavnom zastarele tipove — ostatke iz prvog svetskog rata.

² Poljaci su, prema istorijskim podacima, raspolagali sa 200 boljih (modernih) tenkova, a ostatak je predstavljao zastarelu tehniku. Nemci su tada imali oko 2400 savremenih tenkova.

³ Poljaci su u SSSR-u stvorili jedan oklopni korpus, a na Zapadu dve oklopne divizije i sa ovim jedinicama, na oba fronta, učestvovali u ratu do konačne pobeđe nad Nemačkom.

Drugi svetski rat doneo je punu afirmaciju oklopnim jedinicama⁴, a pojava atomskog naoružanja još više je potstaklo armije i velikih i malih zemalja na stvaranje sve većeg broja ovih jedinica. Stvorena su i nova gledišta o ulozi oklopnih jedinica po kojima su one postale nosilac, u prvom redu, napadnih borbenih dejstava. Brzi duboki prodori ovih jedinica uz podršku atomskih oruđa i avijacije, njihov izlazak u „slobodan operativni prostor“ i

Slika 20 — Svajcarski srednji tenk PZ-58 (težina 35 t, top 90 mm)

povezivanje sa vazdušnodesantnim jedinicama, da bi se na taj način slomio otpor branioca, treba da postane jedna od glavnih karakteristika savremenog napada. I u odbrambenim operacijama oklopne jedinice treba, uglavnom, da ofanzivnim dejstvima slamaju napadača. Po mnogim gledištima, uglavnom na zapadu, tenk u direktnom sudaru

⁴ Od ukupno 57 američkih divizija prebačenih na evropsko kopno oklopnih je bilo 15, ne uzimajući pri tome u obzir činjenicu da su američke pešadijske divizije bile potpuno motorizovane i imale veliki broj borbenih vozila (tenkova, samohodna artiljerijska oruđa itd.). Montgomerijeva 21. grupa armija imala je u završnoj fazi rata 9 pešadijskih i 7 oklopnih divizija. Broj oklopnih jedinica u sovjetskoj armiji takođe je brzo rastao.

protiv tenka, treba da reši i pitanje protivoklopne odbrane. To su, uglavnom, gledišta velikih i dobro opremljenih armija.

Kako ova gledišta odgovaraju armijama malih zemalja?

Pre razmatranja ovog pitanja mora se konstatovati da se veliki broj armija malih zemalja, u prvom redu evropskih, usled poznatih okolnosti, našao u sastavu blokova. Primivši od njih ne samo oklopna vozila, već i organizaciju, formaciju i principe upotrebe, oklopne jedinice malih armija u sastavu blokova izgubile su svoja posebna obeležja. Ukoliko i ima nekih razlika one su nastale kao posledica geografskih uslova, specifičnosti u planovima upotrebe ili, eventualno, zastarelije tehnike. Ako se negde i organizuje proizvodnja osnovnih sredstava oklopnih jedinica ona se odvija po licencama saveznika iz bloka, odnosno proizvode se odgovarajući delovi i sklopovi⁵.

One male zemlje koje vode nezavisnu politiku, moraju imati i posebna gledišta na razvoj i upotrebu oklopnih jedinica, iako one ne zanemaruju iskustvo blokovskih armija, pogotovu što su im neka pitanja zajednička — na primer: delimično mirnodopska obuka, održavanje, osnovni principi organizacije itd.

Do ovoga dolazi zato što male zemlje ne mogu usvojiti ratnu doktrinu blokovskih sila. Njihova nezavisna spoljna politika mora naći svog odraza i u ratnoj doktrini, zasnovanoj na sopstvenim uslovima i mogućnostima. Tako se, na primer, njihova ratna doktrina ne može zasnivati na vođenje rata na tuđoj teritoriji (čak ni u „preventivne“ svrhe). Vođenje rata one moraju zasnivati prvo na svom povoljnijem opštem odnosu u živoj sili, pošto agresor nije u mogućnosti da obezbedi na svim frontovima nadmoćnost u živoj sili, s obzirom da je danas mala verovatnoća da će doći do ratova u kojima će i vanblokova zemlja biti sama izložena udaru agresora. Mala zemlja

⁵ Čak i tako industrijski razvijene zemlje kao što su Nemačka, Francuska i Velika Britanija, vrše pripreme za zajedničku proizvodnju „evropskog tenka“, ali je to pre politička nego ekonomska potreba.

će zatim nastojati da forme njenog rata budu takve da omoguće do maksimuma izražaj svojih objektivnih prednosti, kao što je bio slučaj u našem NOR-u i da time umanje ili potpuno parališu prednosti agresora u naoružanju.

Da li će u pojedinim fazama rata biti dominantan napad ili odbrana, frontalan otpor ili dejstva u pozadini, kada će doći do posebnog izražaja ovaj ili onaj vid ili rod oružanih snaga, stvar je konkretnih situacija i procene. Pri svemu tome realno se može računati i na stvaranje savezničkih odnosa bilo na početku rata ili kasnije.

NABAVKA I ODRŽAVANJE OKLOPNIH JEDINICA

Zbog ograničenih ekonomskih mogućnosti očigledno je da oklopne jedinice u malim, pa čak i relativno industrijski razvijenim zemljama, ne mogu postati glavni rod kopnene vojske. Zbog toga u malim zemljama pešadija i dalje ostaje dominantan rod vojske. Međutim, to ne znači da malim armijama uopšte nisu potrebne oklopne jedinice. Naprotiv, i kod njih se oseća tendencija da se postignu što povoljniji odnosi između pojedinih rodova vojske. Poznato je, na primer, da čak i manji broj tenkova, integriran u pešadijske jedinice, čini ove znatno otpornijim i elastičnijim u borbi.

U pogledu nabavke oklopnih vozila armije malih zemalja nemaju velikog izbora, zato što iz razumljivih razloga niko neće da proda najsavremenije tenkove, što znači da se one moraju zadovoljiti uglavnom nešto zastarelim tipovima. A ako ih i same proizvode oni ipak ne mogu biti ispred onih koje proizvode velike i bogate zemlje. Pa čak kad bi došlo do izvesnog kontingenta najsavremenijih oklopnih vozila one ih ne bi mogle redovno zamenjivati novim i savremenijim — bez obzira što tenk ne zastareva tako brzo, jer armije malih zemalja ne mogu da idu ukorak sa armijama velikih i ekonomski jakih zemalja. Ovakva stvarnost naravno postavlja oklopne jedinice malih armija u neravnopravan položaj.

Međutim, ako se razmotri namena oklopnih jedinica u velikim i malim armijama, ta neravnopravnost se u izvesnoj meri ublažava. Ako se uzme u obzir samo nekoliko

momenata, na primer da će tenkovi malih zemalja biti upotrebljavani na manjim dubinama i na poznatom zemljištu, da se neće morati meriti u otvorenom sudaru protiv najmodernijih tenkova neprijatelja, i ako budu dobro obučene posade a tenkovi majstorski upotrebljeni tehnička inferiornost će se znatno umanjiti, pa će i zastareliji tipovi tenkova dati dobre rezultate.

Najbolji izlaz iz ove situacije, ako za to postoje mogućnosti jeste svakako sopstvena proizvodnja tenkova, iako oni neće biti poslednja reč tehnike. Ali prednost ipak postoji jer tenk sopstvene proizvodnje znači unifikaciju materijala i obuke, a istovremeno to olakšava njegovo održavanje u miru i ratu, lakše snabdevanje municijom i drugom opremom. Pri ovome se mora uglavnom računati na one količine koje se mogu proizvesti još u toku mira, jer će iz raznih razloga ratna proizvodnja biti znatno otežana, pa i potpuno onemogućena.

Održavanje tenkova strane proizvodnje predstavlja znatne teškoće, što se najčešće ogleda u nedostatku rezervnih delova i pojedinih gotovih sklopova, pogotovu ako ove tenkove više ne proizvodi zemlja koja ih je isporučila. Zato je neophodno blagovremeno nabaviti dovoljno rezervnih delova i sklopova ili organizovati njihovu proizvodnju u domaćim fabrikama. Ali, treba imati na umu da ovo nije lako postići.

Takođe ne treba zanemariti i improvizacije — jer naša iskustva iz NOR-a potvrđuju da su one moguće i korisne.

U određenim, povoljnim, uslovima mala armija se može u pogledu nabavke nove tehnike i održavanja postojće više ili manje oslanjati i na saveznike, što ističe još u miru potrebu obuke i stvaranja kadra sposobnog da odmah može koristiti i oklopna vozila saveznika.

ORGANIZACIJA I FORMACIJA

Oklopne jedinice armija malih zemalja ne treba stvarati po obrascima i šemama velikih armija, čak i onda kada se ekonomski momenat ne postavlja kao velika prepreka. Zbog različite uloge jednih i drugih armija, bilo

bi pogrešno potpuno usvojiti ista načela i principe organizacije i formacije oklopnih jedinica.

Oklopne jedinice malih armija mogu imati znatno manje tenkova, manji broj ljudi i male trupne rezerve, ali je neophodno da u svom sastavu imaju i ostale rodove, jer se tek tada mogu efikasno iskoristiti. Znači one treba da predstavljaju gotovu, objedinjenu celinu svih neophodnih rodova i službi kako bi mogle izvršiti većinu zadataka bez naknadnih pridavanja i oduzimanja.

U organski sastav oklopne jedinice treba uključiti sem pešadije i inženjerije i artiljeriju za podršku, zatim jedinice protivoklopne artiljerije (čija bi se uloga sastojala u vođenju borbe s neprijateljskim tenkovima, čime bi se glavnina tenkova oslobodila za aktivna dejstva), kao i oruđa lake protivavionske artiljerije.

Prosečna svetska norma od 7—10 pešaka na jedan tenk u organskom sastavu oklopnih jedinica nije norma za male armije i ono se može povećati, s tim da se pešaci ipak moraju prebacivati guseničnim vozilima (transporteri). Potreba za rastresitim borbenim poretkom i brzim grupisanjem, kretanjem preko kontaminiranih prostorija i uopšte potrebom kretanja van puteva, zahteva postavljanje svih vitalnih delova oklopnih jedinica na gusenična vozila. Ovo ima posebnog značaja baš za male zemlje koje najčešće imaju i slabo razvijenu putnu mrežu, zbog čega se njihove oklopne jedinice mogu naći u sasvim podređenom položaju u odnosu na agresora — osposobljenog za pokret i van puteva. Osposobljenost ovih jedinica za pokret i van puteva omogućila bi njihov lakši manevar sa jednog na drugi pravac. Prema tome u osnovi nisu ispravna gledišta po kojima princip „sve na gusenice“ važi samo za oklopne jedinice armija velikih sila.

NEKI PRINCIPI UPOTREBE

Jedan od osnovnih principa upotrebe tenkova (i čisto tenkovskih jedinica) jeste da se oni najbolje iskorišćavaju združeni sa drugim rodovima u krupne oklopne formacije odnosno kad se upotrebljavaju u masi. Čak se gotovo jednodušno tvrdi (iako se često preteruje) da su neke velike

armije doživele poraz ili imale teških neuspeha u početnim fazama drugog svetskog rata, naročito zbog rasturenosti tenkova po pešadijskim ili malim samostalnim jedinicama. Poznate su teorije o „tenkovskoj pesnici“ na jednoj i „tenkovskoj prašini“ i „počesnom tučenju“ na drugoj strani.

Praksa drugog svetskog rata potvrdila je ispravnost masovne upotrebe tenkova okupljenih u velike oklopne formacije i na odlučujućem pravcu.

Postavlja se pitanje koliko je to primenljivo u armijama malih zemalja?

Mada u osnovi ispravan, taj princip mora kod njih da pretrpi izvesne korekcije zbog nekih specifičnih uslova, kao:

— deo tenkova mora se pridati pešadijskim jedinicama da bi se i one ojačale i osposobile za žilavije i aktivnije dejstvo i tako povećala njihova upotrebljivost, s obzirom na savremeno naoružanje napadača. Time se jasno „oštećuje“ raspoloživi fond tenkova za formiranje samostalnih oklopnih jedinica, koje su potrebne da bi se mogle upotrebiti na osetljivim mestima i pravcima u odbrani državne teritorije;

— armija koja mora, bar u početku rata, ostati u stratezijskoj defanzivi, i time prepustiti inicijativu agresoru, teško bi mogla unapred izvršiti grupisanje na željenom pravcu (ili pravcima). Ovo bi bilo teško čak i kasnije sprovesti zbog male dubine državne teritorije, velike širine frontova, nadmoćnosti napadača u vazduhu itd; napadaču bi verovatno i pogodovalo „podmetanje“ ovih jedinica, da ih odjednom tuče svojim brojnijim ili, pak, samo kvalitetnijim naoružanjem.

Tenk, odnosno oklopne jedinice, je izrazito ofanzivnog karaktera. Ako su te jedinice i učestvovala u odbrani malo je primera da je bila u pitanju statična odbrana. Jedno od glavnih osobina tenka jeste udar pokretom, u suprotnom bi predstavljao pokretan bunker ili protivoklopno oruđe, a za te zadatke postoje jevtinija sredstva.

Za pravilnu ocenu mogućnosti ofanzivnih dejstava oklopnih jedinica malih zemalja, treba imati u vidu: agresor će po pravilu biti u tehničkom pogledu nadmoć-

niji — bar u početnoj fazi rata — a u svakom slučaju brojno na najvažnijim pravcima dejstva.

Postavlja se pitanje da li je u tim uslovima opravdana frontalna aktivnost oklopnih jedinica branioca. Svakako ne, jer bi u izrazitim slučajevima nadmoćnost agresora ličila na aktivnost po svaku cenu, ili bolje rečeno predstavljala bi grubu grešku, jer je za ofanzivne radnje oklopnim jedinicama neophodna zaštita i podrška iz vazduha, što će male armije moći verovatno samo izuzetno i povremeno da obezbede, dok upotreba atomskog oružja sa kojom oklopne jedinice velikih armija potpuno računaju, bar zasada uopšte ne dolazi u obzir.

Ova konstatacija nikako ne znači da neće biti momenta kada će moći doći do ofanzivne upotrebe oklopnih jedinica. Na primer na sporednijim ratištima ili na pojedinim manje važnim pravcima, agresor neće moći da ima najkvalitetniju tehniku i najbolje jedinice, uvek dobro podržane i zaštićene iz vazduha, a i kad to nije slučaj ne treba zaboraviti da će agresor ratovati na tuđem zemljištu, i da će silina njegovog početnog udara tokom rata slabiti a to znači da će branilac dolaziti do povoljnijeg odnosa snaga ne samo u živoj sili nego i u tehnici.

No, i pod najtežim uslovima, ne bi trebalo koristiti oklopne jedinice kao nepokretne tačke u odbrani. U borbi protiv nadmoćnijeg neprijatelja baš oklopne jedinice, zbog svoje pokretljivosti, su u stanju da najbolje iskoriste zemljište po dubini, da nanose brze i iznenadne udare a same da ih izbegnu i da vrlo efikasno, u tesnom sadejstvu sa drugim rodovima, brzo slamaju ofanzivnu moć agresora. Dejstvujući na čelo napadnog klina agresora manjim delovima ili jedinicama specijalno namenjenim za tu svrhu, moguće je i u odbrani glavninu oklopnih jedinica sačuvati za aktivna dejstva iz dubine, a još bolje na bokove izduženog napadača.

Primena zaseda većim oklopnim jedinicama, sačekivanje napadača na kraćim odstojanjima i nanošenje udara vatrom, a zatim i pokretom, nalaziće naročitu primenu u nepovoljnom odnosu snaga.

Verovatno će jače doći do izražaja napadna dejstva oklopnih jedinica iz rezervi viših komandi (ili onih ra-

spoređenih po sopstvenoj dubini) za borbu protiv iznenadno prodrlih neprijateljevih delova radi zaustavljanja i slamanja njegove napadne moći ili pak, u povoljnim uslovima, i radi njegovog uništenja.

Ne treba posebno naglašavati da su oklopne jedinice vrlo efikasne u borbi protiv vazdušnodesantnih jedinica koje će verovatno agresor vrlo često primenjivati radi ubrzanja svojih dejstava. Brzim i energičnim napadom oklopne jedinice će postizati zavidne rezultate.

Povoljnih uslova za napad može se naći čak i pri sasvim nepovoljnom odnosu snaga, ako se tome teži i ako se iskoriste pogodni momenti. Naravno bilo bi zabluda u takvim fazama rata vršiti veća grupisanja oklopnih jedinica na jednom pravcu i vršiti napade sračunate na odlučnije tučenje neprijatelja. Zamašnije operacije u kojima bi oklopne jedinice malih armija imale jače grupisanje, vršile dublje prodore itd., mogu se predviđati tek kada se iscrpi napad na sopstvenim i drugim frontovima.

Posebno se postavlja problem upotrebe tenkova u protivoklopnoj odbrani.

Kod velikih armija preovlađuje shvatanje „da je tenk najbolje protivoklopno sredstvo“. Na toj osnovi bilo je u nekim armijama „spuštanja“ tenkova u organski sastav jedinica i manjih od pešadijske divizije. Velike armije u proizvodnji protivoklopnih sredstava sve više se orijentišu na masovna protivoklopna sredstva za pojedince i tenkove.

Male armije moraju tražiti druga rešenja. Pošto nemaju mogućnosti da obezbede dovoljno tenkova, pa čak i kvalitetnih samohodnih protivoklopnih oruđa, svoju protivoklopnu odbranu moraju, uglavnom, osloniti na masu pešadijskih protivoklopnih oruđa sa kumulativnim zrnom i na klasični protivoklopni top. Međutim problem protivoklopne odbrane male armije ne smeju rešavati preventivno naoružanjem, već suštinom i načinom izvođenja borbenih dejstava.

Osim toga postavlja se i pitanje kojim sredstvima vršiti protivnapade radi izbacivanja uklinjenih neprijateljskih tenkova. I u malim armijama najčešće će to morati činiti, uglavnom, samo sopstveni tenkovi.

Prema tome, koliko god male armije nastojale da izbegnu upotrebu tenkova u borbi protiv neprijateljevih, to se često neće moći izbeći. Druge mere, masovna sredstva za borbu protiv tenkova, miniranje, rušenje itd, mogu znatno olakšati izvršenje ovog zadatka oklopnih jedinica, ali ga ne mogu i isključiti. Zato je od naročitog značaja da u ovim armijama postoje tenkovi dobre pokretljivosti naoružani topom velike probojne moći. Ove osobine treba obezbeđivati, pa makar i na račun debljine oklopne zaštite.

MIRNODOPSKE PRIPREME OKLOPNIH JEDINICA ZA RAT

Gotovo u svim armijama nalaze se u miru već gotove, do ratnih formacija popunjene, i za borbu spremne jedinice. Time (a i drugim pripremama i tehničkim sredstvima) znatno su povećane mogućnosti iznenadnog napada. Jedan takav napad na granici u kombinaciji sa vazдушnim desantom na više mesta i na većoj dubini, znatno bi usložio i otežao uspešnu organizaciju odbrane zemlje.

Za sprečavanje i pariranje takvih iznenadnih napada i ublažavanje početnog udara, veoma su pogodne oklopne jedinice, zbog svoje pokretljivosti, jake vatrene moći i uopšte velike sposobnosti da se uspešno suprotstave napadaču. U pripremama je moguće postići takav stepen gotovosti da se, na primer, izbegne čak i popuna municijom, tako da je zagarantovana veoma brza upotreba. Takvu gotovost nužno je obezbeđivati, naročito kod jedinica na ugroženim pravcima i najverovatnijim vazdušno-desantnim prostorijama.

Imajući na taj način pripremljene jedinice moguće je dobrim delom izbeći iznenađenje i smanjiti njegove posledice — obezbediti uredniju mobilizaciju ostalih snaga i poduzimanje ostalih mera za što uspešniji otpor agresoru.

Pomiriti te dve suprotnosti — imati u miru što više za borbu gotovih oklopnih jedinica i njihovo održavanje — nije jednostavno. Ipak, zbog relativno malog broja angažovanja ljudstva i velike efikasnosti u borbi, biće neophodno imati takve jedinice bar na ugroženim i osetljivijim pravcima i zonama.

Ostatak, delimično ili uopšte nerazvijenih oklopnih jedinica, takođe, je moguće relativno brzo popuniti i pripremiti za borbu. Stalnom brigom za ispravnost tehnike i teritorijalnim principom popune ljudstvom znatno se može ubrzati njihova mobilizacija. Pravilnim radom u mirnodopskim uslovima ovo je uveliko moguće postići.

Dušan VUJATOVIĆ

NAČELA UPOTREBE I DEJSTVA OKLOPNIH JEDINICA

U eventualnom budućem ratu poseban značaj imaće oklopne jedinice, jer raspolažu velikom pokretljivošću, snažnom vatrom i udarnom snagom, a i relativno su najotpornije prema atomskom dejstvu u upoređenju sa ostalim rodovima kopnene vojske. Zato danas oklopne jedinice zauzimaju istaknuto mesto, a kod nekih armija smatraju se i osnovnom snagom kopnene vojske. Prema tome razumljive su tendencije daljeg razvoja oklopnih jedinica: tehnički kvalitet, masovnost, sve veća integracija, čak i u niže taktičke pešadijske jedinice.

Iako su oklopne jedinice veoma pogodne za dejstvo u savremenim uslovima, ipak je potrebno imati u vidu i neke momente koji su naročito karakteristični za njihove mogućnosti.

Oklopne jedinice najviše dolaze do izražaja, ako se upotrebljavaju u tesnom sadejstvu sa ostalim rodovima kopnene vojske, a naročito uz upotrebu borbenih sredstava za masovno uništenje.

Zatim, oklopne jedinice su veoma rentabilan cilj za napad atomskim i drugim borbenim sredstvima, a lako ih je pronaći jer su u svojim borbenim dejstvima više orijentisani na otkriveno zemljište i dejstva duž puteva. Zbog toga je znatno povećan značaj njihovog maskiranja. U prvom planu se ističe maskiranje protiv radio-lokatorskog izviđanja, infra-aparata i infra-fotografisanja. Međutim i dosadašnje metode maskiranja imaće i dalje svoju primenu, jer će vizuelno i fotografsko izviđanje biti i dalje

primenjivano. Problem operativnog maskiranja oklopnih jedinica u savremenim operacijama stvara posebne teškoće. Njih je naročito važno prikrivati, jer utiču na otkrivanje zamisli komandovanja u pogledu izvođenja operacija. U tu svrhu predviđaju se raznovrsna obmanjivanja, propisuju se posebni režimi u načinu dejstva radio-tehničkih sredstava, izvode se raznovrsni pokreti i manevri itd.

Dejstva oklopnih jedinica noću su ograničena, s obzirom na slabiju mogućnost osmatranja iz vozila, mada se ulažu znatni naponi da se obukom i primenom sredstava za osvetljavanje ovaj nedostatak otkloni.

U borbenim dejstvima oklopnih jedinica veliki značaj ima zemljište. Pokretljivost, vatrena i udarna snaga oklopnih jedinica najviše dolaze do izražaja na ravničastom, otkrivenom i manevarskom zemljištu, dok ih teže prolazno zemljište lišava potrebne manevarske sposobnosti, umanjuje im pokretljivost i dovodi u pitanje taktičku povezanost i pravovremenu koncentraciju u borbenim dejstvima. Na planinskom, teže prolaznom i ispresecanom zemljištu izvodljivija su dejstva manjim oklopnim formacijama, prvenstveno duž komunikacija, širih dolina i prolaznih pravaca koji vode grebenima, visoravnima itd.

Oklopne jedinice se brzo troše i iscrpljuju, pa im zbog toga više odgovaraju kratkotrajna dejstva. Međutim, ako se u znatnoj meri ojačaju jedinicama drugih rodova, a obezbeđena im je i odgovarajuća podrška sa zemlje i iz vazduha, njihova žilavost u borbi znatno se povećava. Osim toga obuka i vaspitanje kadra za popunu oklopnih jedinica predstavlja skup i dug proces, te ovo pogotovu moraju imati na umu male armije.

Zbog relativne otpornosti prema atomskom oružju, a naročito od dejstva radioaktivnih materija, oklopne jedinice se mogu upotrebiti i na kontaminiranom zemljištu.

Dejstva oklopnih jedinica treba da budu materijalno i tehnički dobro obezbeđena, a sem toga prilikom njihove upotrebe neophodno je stalno imati u vidu mogućnosti naprezanja vozila i uslove snabdevanja i opravki. Tehničko održavanje oklopnih jedinica na bojištu predstavlja izvanredan problem i složenu organizaciju. Čitave kolone tehničara i mehaničara, radionica i delova, treba da stoje

pozadi njihovog rasporeda. Mnoge akcije oklopnih jedinica nisu uspele, jer je zatajila tehnička služba, odnosno dotur municije, pogonskog i mazivnog materijala. (Tenkowska četa, na primer, troši za jedan dan borbe nekoliko tona, a oklopna divizija više stotina tona goriva.)

Broj oklopnih jedinica i način njihove upotrebe nije istovetan kod svih armija. U velikim i tehnički najsavremenije opremljenim armijama procenat oklopnih jedinica u odnosu na ostale delove kopnene vojske znatno je porastao. Ovo govori da će one biti korišćene za izvršenje brojnih zadataka. Tu se, u prvom redu, ističe njihova masovna upotreba u prvim borbenim ešelonima u napadnim operacijama kopnene vojske gde će zajedno sa vazdušnodesantnim jedinicama predstavljati glavne nosioce tempa napada. Kod tehnički slabije opremljenih armija, zbog ekonomskih mogućnosti, oklopne jedinice će se pretežno držati u rezervi da bi se upotrebile u pogodnim taktičko-operativnim uslovima.

Kod velikih armija pogodno ratište za upotrebu oklopnih jedinica biće maksimalno iskorišćeno za njihovo masovno dejstvo. Međutim kod malih i slabije opremljenih armija ovakvo zemljište ima negativne posledice, s obzirom da protivnička strana može u punoj meri da iskoristi svoju nadmoćnost u borbenoj tehnici. Ovo nameće malim armijama obavezu da u ovakvim situacijama iznalaze pogodne forme i metode borbenih dejstava radi pariranja ovakvih slabosti. Tu se u prvom redu ističe primena elastičnije taktike radi izbegavanja udara nadmoćnijih snaga protivnika, veća orijentacija na noćna dejstva, maksimalno korišćenje teže prolaznog i ispresecanog zemljišta, angažovanje tenkova u kratkotrajnim i vremenski ograničenim dejstvima itd.

Uloga oklopnih jedinica u budućem ratu svakako će imati odraza i na njihovo mesto u savremenim kopnenim formacijama. Ako se smatra da će oklopne jedinice biti „probijači odbrane“, onda je i prirodna tendencija ka koncentraciji veće mase oklopnih jedinica u sastavu krupnih opštevojnih tela. Uporedo sa ovakvim tendencijama u operativnim razmerama nije zanemarena uloga tenkova ni u taktičkim formacijama (pešadijska divizija i niže).

Udruživanjem tenkova sa pešadijom i njihovo ojačavanje odgovarajućim snagama drugih rodova stvoreni su ne samo novi organizacijski nego i taktički oblici, te su time u stvari udarene osnove nove fizionomije oklopnih jedinica. Ovo je nužno, s obzirom da će savremena borbena dejstva imati pokretan karakter i da će se odvijati na širokim frontovima, sa stalnim preplitanjem odbrambenih i napadnih dejstava. U ovakvim uslovima udruživanje u manje grupe omogućava samostalnije dejstvo. Osim toga ovakve grupe mogu se brzo rasturiti radi izbegavanja udara od strane atomskih oružja.

Poznato je klasično načelo da oklopne jedinice u borbenim dejstvima treba da budu upotrebljene masovno da bi se obezbedila odgovarajuća silina udara. U drugom svetskom ratu gustina tenkova bila je od 40—60, pa i više, na 1 km fronta. Međutim i danas se, bez obzira na atomsko naoružanje, ne isključuje masovna upotreba oklopnih jedinica, jer se rešenje u borbi ne može postizati rasturanjem snaga, već pravovremenim i brzim prikupljanjem i dejstvom na izabranim mestima. Koncentracija se mora zasnivati na brzim pokretima manjih oklopnih jedinica i borbenih grupa sa više pravaca, obično u vidu klinova, i njihovim ubacivanjem u borbu po meri pristizanja. Pri tome treba veštim rukovođenjem obezbediti da se borbena dejstva ovakve mase manjih delova uključe u opšti plan dejstva i da vođenje borbe na većim prostranstvima ne dovede do takvog rasturanja da bi se jedinice izložile počesnom uništenju. U ovakvim uslovima ističe se u većoj meri snalažljivost, samostalnost i inicijativa nižih stasešina. Ovakve koncepcije dejstva malih pokretnih oklopnih grupa, najviše odgovaraju taktici oklopnih jedinica malih armija.

Pokretno i manevarsko vođenje borbe (pored siline udara) naročito karakteriše borbena dejstva oklopnih jedinica. Ono se naročito ispoljava u brznoj promeni načina dejstva, zatim u brzom premeštanju težišta borbe, kao i u neprekidnom smenjivanju vatre i pokreta, napada i odbrane.

Problemu pokretljivije upotrebe tenkova prvi su pristupili Britanci. Međutim njihova analiza bila je dosta

jednostrana i prvenstveno orijentisana na preuzimanje od strane oklopnih jedinica konjičke uloge i to isključivo onda kada se za to ukažu povoljne okolnosti. Ovakvo tretiranje problema, mada je predstavljalo korak napred, bilo je opterećeno slabostima. Tadašnje oklopne formacije, bez integrirane pešadije i jedinica drugih rodova bile su veoma osjetljive i ograničene u borbenim dejstvima. Potpuniji značaj ovoga problema uočen je tek u toku drugog svetskog rata. Međutim, nije bilo dovoljno „ubaciti“ rodove u oklopne formacije, već je trebalo rešavati i pitanje njihove pokretljivosti, s obzirom da su oni postali kočnica pokretljivijeg načina vođenja borbenih dejstava od strane oklopnih jedinica. Tako se došlo do gledišta da jedinice rodova i službi u oklopnim formacijama moraju biti na istom stepenu pokretljivosti kao i tenkovi. Iz tih razloga uvođenje oklopnih transportera, samohodne artiljerije i sl., predstavlja značajan kvalitet u poboljšanju pokretljivosti uopšte, a posebno pokretljivosti oklopnih jedinica. Svakako da ovaj problem mogu daleko uspješnije rešavati ekonomski jače armije, dok slabije nedostatak oklopnih transportera nadoknađuju „tenkovskim desantom“, a nedostatak samohodne artiljerije artiljerijom na kamionsku vuču.

Poznato je da pri dejstvu oklopnih jedinica manevar predstavlja jedan od prvorazrednih uslova za postizanje uspeha u borbi, jer omogućuje pravovremeno grupisanje i koncentraciju snaga, postizanje nadmoćnosti i nanošenje odlučujućeg udara. Pored toga manevar omogućuje zauzimanje rastresitog rasporeda, aktivna dejstva, izvlačenje ispod udara protivnika itd. On je naročito značajan za postizanje iznenađenja bilo neočekivanim, skrivenim i brzim aktivnim dejstvima, ili neočekivanim početkom napada. Manevar pokretom omogućuje takođe obmanu protivnika.

Pokretljivost ima odraza i na manevar vatrom, s obzirom da je vatra iz tenkovskog naoružanja efikasna samo na bliskim odstojanjima. Pokret omogućava približavanje protivniku i pravovremeno i efikasno iskorišćavanje dejstva vatre sa bliskih odstojanja, naročito kada je potrebno obezbediti njeno brzo sasređivanje i izvršiti iznenadne

vatrene prepade. Isto tako pokreti povezani sa jakom vatom omogućavaju brzo obrazovanje i premeštanje težišta borbe, a što je veoma značajna karakteristika borbenih dejstava oklopnih jedinica.

Savremeni rat naročito će karakterisati neizvesnost i brza promenljivost situacije. U ovakvim uslovima poseban značaj imaju odlučnost i razumno ispoljavanje inicijative kod starešina svih stepena, donošenje brzih i smelih odluka i njihovo energično sprovođenje. Ovo su u stvari neke od glavnih odluka na kojima se zasniva komandovanje u oklopnim jedinicama. Duži rad na pripremi i organizaciji borbenih dejstava ređe će nailaziti na primenu. Donete odluke biće potrebno da se energično sprovede u delo, bez obzira na njihovu uopštenost i manju preciznost. Kolebljivost i sporost mogu imati teških posledica. Posebno će biti važno da se pravovremeno uoče promene u dejstvima i postupcima kod protivnika i da se u skladu sa njima postavljaju novi zadaci.

Razumna inicijativa i snalažljivost ne samo komandnih stepena nego i svakog pojedinca treba da dođe do punog izražaja. Tako, na primer, ako posada jednog tenka dozvoli da se on kreće sporo, ili se duže zadržava na jednom mestu prilikom otvaranja vatre, ili, pak, slabo koristi zemljišne neravnine i sl.; a takvi postupci nisu u saglasnosti sa situacijom na bojištu, onda će tenk verovatno biti uništen.

Ovakvi i slični primeri veoma su značajni u borbenim dejstvima oklopnih jedinica kod tehnički slabije opremljenih armija, s obzirom da su ne samo tenkovi nego i obuka njihovih posada veoma skupi i dugotrajni. Ovakve armije neće biti u stanju da u odgovarajućem obimu i tempu nadoknađuju gubitke u ljudstvu i materijalu i u njihovoj opštoj politici ekonomije snaga u svakom slučaju mora da nađe svoje mesto razumna i snalažljiva inicijativa svakog pojedinca.

Uloga oklopnih jedinica biće naročito velika u početnom periodu rata ako su u sastavu prvog strategijskog ešelona, s obzirom na važnost i značaj prvog udara u budućem ratu. U ovakvim uslovima one znatno utiču na povećanje tempa napadnih operacija. Slične mogućnosti

imaju i u pogledu obezbeđenja od iznenadnog početnog udara. Radi toga je i mirnodopska struktura savremenih kopnenih armija tako podešena da oklopne jedinice predstavljaju osnovnu snagu prvog stratezijskog ešelona — koji je stalno spreman za napad, odnosno za odbranu (Za protivudar, za zatvaranje breša itd.).

Danas se uglavnom jasno ističe dvojaka upotreba oklopnih jedinica, i to: u okviru pešadije ili kao krupne združene oklopne formacije.

Prilikom razmatranja načina upotrebe i zadataka oklopnih jedinica u okviru pešadijskih formacija potrebno je imati u vidu jačinu i sastav oklopnih jedinica u ovakvim formacijama. Uglavnom ona se kreće u granicama do 70 (nekad i više) tenkova koji su uključeni u tenkovske čete, bataljone pa i pukove. Ovakve formacije koriste se objedinjeno ili se po delovima pridaju nižim jedinicama. Ovo pridavanje najviše je zastupljeno tamo, gde u nižim formacijama (pešadijski puk i sl.) nisu organizacijski uključeni tenkovi, pa ih je potrebno ojačavati sa ovima. Tako, na primer, u nekim velikim i tehnički naj-savremenije opremljenim armijama spuštanje tenkova na principu ojačavanja sprovodi se do stepena pešadijske čete pa i voda.

U armijama u kojima ovakve mogućnosti ne postoje, načelno se tenkovi zajedno upotrebljavaju. I u jednom i u drugom slučaju potreba što tešnjeg sadejstva između tenkova i pešadije ističe se kao primarno načelo. Njihov međusobni odnos treba da je takav da ne preovlađuje dominirajuća uloga ni jednog ni drugog partnera. Unutar tenkovsko-pešadijskih združenih odreda (borbenih grupa), uloga tenkova i pešadije se naizmenično menja zavisno od toga da li su uslovi povoljniji za tenkove ili za pešadiju. Gube se i iščezavaju ranija shvatanja, da je uloga pešadije više pasivnog karaktera i da ona samo zaposeda i brani zauzeto zemljište.

U redovima pešadijskih formacija zadaci tenkova po svojoj suštini ne razlikuju se od njihovih zadataka u združenim oklopnim formacijama. U napadu preovlađuju zadaci takve prirode kao što su: brzo ovladaivanje rejonima koji su bili izloženi atomskim udarima, zatim podrška

pešadije, učešće u gonjenju itd. S obzirom da tenkovi mogu brzo eksploatirati efekat postignut atomskim udarima, oni su, i u okviru združenih pešadijskih formacija koje raspolažu većim brojem tenkova, postali glavni nosioci napada. U odbrambenim dejstvima predviđa se da se tenkovi najčešće koriste za: aktivna dejstva, odbranu pojasa obezbeđenja, borbu protiv taktičkih vazдушnih desanata, brzo zatvaranje breša nastalih atomskim udarima, zaštitu i obezbeđenje izvlačenja i povlačenja, zaštitu bokova, suprotstavljanje prodoru oklopnih snaga dejstvom sa mesta sa odgovarajućih odbrambenih položaja itd.

Pored navedenih zadataka oklopne jedinice imaju značajnu ulogu i u protivoklopnoj odbrani. Smatra se da su tenkovi u uslovima upotrebe atomskog naoružanja veoma pogodni za brz manevar i da protivoklopnu odbranu čine znatno elastičnijom. U pogledu upotrebe tenkova za ojačanje protivoklopne odbrane pešadije ima u gledištima izvesnih razlika. Ukoliko se raspolaže sa dovoljno tenkova, oni se mogu upotrebiti u okviru odbrambenih regiona nižih pešadijskih taktičkih jedinica, i u tom slučaju treba da dejstvuju kao nepokretne vatrene tačke sa unapred pripremljenih položaja. Sa druge strane se smatra da u ovakvim uslovima tenkovi imaju manje ili više statičku ulogu, i da se protivoklopna odbrana ovakvom upotrebom tenkova znatno poskupljuje, odnosno da to predstavlja nepotrebno rasturanje tenkova. Radi toga se stoji na stanovištu, da iako pešadijske jedinice ne raspolažu sa dovoljnom protivoklopnom otpornošću, ipak treba njihovu protivoklopnu odbranu prvenstveno zasnivati na solidno organizovanom zaprečavanju minskim poljima i preprekama, kao i drugim protivoklopnim sredstvima. Samo izuzetno, i kad se navedena organizacija protivoklopne odbrane ne može vremenski obezbediti, tenkovi se mogu uključiti u otporne tačke, i to samo za ono vreme koje je neophodno.

Odlučujući značaj na upotrebu i zadatke združenih oklopnih formacija u savremenim uslovima ima primena atomskog oružja. Ali treba imati u vidu da se primenom tog oružja mogu postići najbolji rezultati samo u tom

slučaju ako se brzo iskoristi efekat njegovog dejstva. Zbog toga se opravdano konstatuje da su ovo pogodne oklopne združene formacije, kako u odbrambenim tako i u napadnim operacijama, ali s tim da se prethodno uskladi njihova zajednička primena, kao i primena drugih borbenih sredstava i snaga koje učestvuju u savremenim operacijama.

Savremenu napadnu operaciju naročito karakterišu dejstva iz pokreta, veliki tempo i brz prenos dejstva u operativnu dubinu. Združene oklopne formacije, naročito ako su borbena dejstva podržana atomskim sredstvima, upotrebljavaće se prvenstveno za eksploataciju uspeha. Izbijanjem u operativnu dubinu oklopne formacije raspolagaće potrebnim prostorom za brza i manevarska dejstva, i u takvim okolnostima u sadejstvu sa avijacijom i vazdušnodesantnim snagama mogu doći do punog izražaja. Pored toga znatno će uticati na povećanje tempa napada za koji se predviđa da se može kretati u granicama od 50—70, pa i više km u toku 24 časa.

Jedno od osnovnih načela oklopnih jedinica je da će napad izvoditi iz pokreta bez zadržavanja pred prednjim krajem branioca. Ovakvim načinom napada postiže se iznenađenje, a vlastite snage biće za vreme zauzimanja borbenog poretka manje izložene raznim neprijateljskim protivmerama, naročito atomskim udarima. Napad iz pokreta može se primenjivati ne samo na odbranu organizovanu na brzu ruku, već i kad je pravovremeno organizovana, pogotovu kada se za neutralisanje branioca koriste atomska borbena sredstva.

Napad iz pokreta posebno karakteriše njegova priprema i organizacija. U prvom redu ona će se sprovoditi na većoj udaljenosti od branioca i bez dovoljno detaljnijih podataka o rasporedu njegovih snaga i karakteru zemljišta. Zbog toga se u ovakvim uslovima posebno podvlači značaj izviđanja i neophodna obaveza da se ono što temeljitije organizuje. Naročito je važno komandantsko izviđanje, kao i izdavanje zadataka potčinjenima na zemljištu, kad god je to moguće.

Napad iz pokreta preduzimaće se kada se u dodiru sa neprijateljem nalaze vlastite snage ili kada se oklopne

jedinice uvode radi razvijanja uspeha u dubini odbrane, odnosno kada se angažuju radi hitnog razbijanja vazdušnog desanta. Prema tome napad iz pokreta u početnom periodu najčešće može da se preduzme iz rejona koncentracije ili polaznog rejona, što zavisi od njihove udaljenosti od linije fronta. Ukoliko je rejon koncentracije udaljeniji i ne postoje mogućnosti pravovremenog razvoja jedinica za napad u toku jedne noći, u tom slučaju jedinice se prethodno prikupljaju u polaznom rejonu koji je bliže liniji fronta. Udaljenje polaznog rejona od linije fronta može da iznosi oko 20—30 km a nekad i više. Pri izboru rejona koncentracije i polaznog rejona naročito se vodi računa da je iz njih mogućan manevar u svim pravcima, a posebno u pravcu fronta.

Poseban problem prilikom napada iz pokreta predstavlja organizacija prikrivenog podilaženja jedinica iz navedenih rejona i njihov razvoj za napad. Ovo će biti teže sprovodljivo kada su u pitanju veće jedinice, kada je putna mreža ograničena i kada je protivnička nadmoćnost u vazduhu izrazitija. Zbog toga se podilaženje, naročito kod armija koje raspoložu velikom motorizacijom, posvećuje izuzetna pažnja, s obzirom da se ova faza smatra veoma osetljivom. Pokreti se izvode prikriveno, prvenstveno noću, ili pri ograničenoj vidljivosti, i u rastresitim porecima. Da bi se ovo postiglo određuju se linije za regulisanje kretanja a raščlanjavanje do najnižih stepena izvodi se postepeno i to centralizovano — iz viših komandi. Pošto se ovi pokreti izvode u izuzetno teškim uslovima, to se kontroli i regulisanju saobraćaja posvećuje velika pažnja. Disciplina u kretanju i pridržavanje svih propisanih mera ističu se u prvi plan.

Napad iz neposrednog dodira smatra se takođe mogućnim, naročito u slučajevima, kada su oklopne jedinice privremeno zadržane u napadnim dejstvima ili kada napad iz pokreta nije uspeo. Međutim, i u ovakvim uslovima u napad iz pokreta prelaze drugi ešloni ili rezerve.

Oklopne jedinice prelaze u napad sa određene linije (polazna linija za napad ili linija razvoja). Težnja je da ona bude što bliže neprijatelju, da su na njoj jedinice već razvijene za napad i da je prelaze bez zadržavanja.

Kada napadu oklopnih jedinica prethodi atomska priprema ona se pomera više unazad (3—5 km od prednjeg kraja neprijateljske odbrane). U ovom slučaju, i ako sa ove linije počinje napad, jedinice se kreću u raščlanjenim porcima što bliže prednjem kraju, a potom se, ukoliko je to potrebno, razvijaju u borbeni poredak. Međutim, kada se oklopne jedinice angažuju protiv vazdušnog desanta, tada se one mogu da uvode u borbu iz marševskog ili raščlanjenog poretka po meri pristizanja.

Prilikom grupisanja snaga i sredstava neophodno je obezbediti nadmoćnost na pravcu glavnog udara, koja se naročito izražava atomskom pripremom napada. Ukoliko se ovakva nadmoćnost ne može obezbediti podvlači se značaj iznenađenja, kao i ostalih postupaka, metoda i formi dejstva prilagođenih konkretnoj situaciji.

Pravac glavnog udara prvenstveno se orijentiše najpodesnijim pravcima sa ciljem da se prodre u što veću dubinu odbrane, kao i pravcima kojima su obezbeđeni najpovoljniji uslovi za brzo dejstvo na bokove i pozadinu neprijatelja. To su, u prvom redu, slabije posednuti delovi braniočeve odbrane, zatim međuprostori i pravci kojima je omogućeno skriveno grupisanje i iznenađan napad, i, najzad, breše stvorene atomskim udarima.

U napadnim dejstvima oklopnih jedinica koriste se razni oblici manevra. Međutim, težnja je, kad god to situacija dozvoljava, da se primeni obuhvatni i obilazni manevar. U primeni i uspešnoj realizaciji pojedinih oblika manevra veliki značaj se pridaje raznim sadejstvujućim i vazdušnodesantnim jedinicama, a posebno materijalno tehničkom i inženjerskom obezbeđenju. Ovo je veoma važno ukoliko se želi da se napad odvija što brže i da se u što kraćem vremenu ostvare što veći rezultati.

Vatrena priprema napada oklopnih jedinica treba da je kratka i jaka. Nju sačinjava artiljerijska, avijacijska i atomska priprema. U vatrenoj pripremi mogu učestvovati i tenkovske jedinice iz sastava drugih ešelona i rezervi bilo za neposredno ili posredno gađanje. Ako se ne izvodi atomska priprema onda je težište vatrene pripreme na artiljeriji i avijaciji. Radi postizanja iznenađenja vatrena priprema napada može i da se ne vrši (kod obilaznog ili

obuhvatnog napada, napada na vazdušnodesantne jedinice) naročito ako je za izlazak artiljerije na vatrene položaje i pripremu elemenata za gađanje potrebno više vremena.

Podrška napada oklopnih jedinica sprovodi se tako da se klasična artiljerija prvenstveno koristi za neposredniju podršku, a atomska i raketna artiljerija za sprečavanje aktivnih dejstava braniočevih rezervi.

U pogledu tempa napada težnja je da bude što veći. Smatra se da prosečni tempo može iznositi 4—5 km na čas. Manji tempo će biti pri slabijoj podršci sredstvima za masovno uništavanje pri dejstvima na teže prolaznom zemljištu, noću i sličnim uslovima.

Oklopne jedinice u napadu mogu da primene ešelonski i linijski borbeni poredak. Kod ešelonskog borbenog poretka jedinice se postrojavaju u više ešelona i to najčešće u dva bilo sa rezervom ili bez nje. U linijskom borbenom poretku jedinice obično napadaju jedna pored druge.

Kao stalni element borbenog poretka u napadu smatra se i prednji odred, čija je uloga naročito porasla pri napadu iz pokreta radi ovladavanja rejonima koji su bili izloženi atomskim udarima.

U okviru borbenog poretka napad se može izvoditi tako da tenkovi idu ispred ili pozadi pešadije na oklopnim transporterima ili da tenkovi i pešadija nastupaju zajedno. Ukoliko u oklopne formacije nije integrirana pešadija, tenkovi i pešadija na oklopnim transporterima mogu napadati iz raznih pravaca, s tim da se objedinjavanje njihovog dejstva izvrši po dostizanju napadnog cilja.

Širine fronta napada se određuju u skladu sa zadatkom, stanjem kod neprijatelja, karakterom zemljišta, borbenim sastavom jedinica, vrstom i obimom podrške itd.

Napad oklopnih jedinica treba da karakterišu što aktivnija i brza dejstva, bez obzira na nejasnost borbene situacije. Za izvršenje zadataka treba maksimalno iskoristiti udarnu i vatrenu moć oklopnih jedinica, kao i njihove velike manevarske mogućnosti. Brze promene u situacijama nametaće češće promene pravca dejstva, radi čega se posebna pažnja poklanja snalažljivosti i inicijativi

starešina svih stepena. Treba nastojati da se neprijatelju nametne mesto i način vođenja borbe, pri čemu su najvažniji brzina, snalažljivost, preuzimanje inicijative i primena prostog i brzog manevra u bok i pozadinu. Radi potpunijeg uspeha u napadu posebnu pažnju treba poklanjati usklađivanju sadejstva sa avijacijom, vazdušnodesantnim jedinicama i inžinjerijskom obezbeđenju. Inžinjerijsku mehanizaciju treba pravovremeno privlačiti i angažovati za savlađivanje raznovrsnih prirodnih i veštačkih prepreka. Ako postoji opasnost da se pretrpe veći gubici neophodno je održavati što tešnji dodir sa protivnikom.

Kada su stvoreni uslovi za gonjenje, oklopne jedinice treba maksimalno iskoristiti.

Protivnapade i protivudare oklopne jedinice mogu da izvode iz pokreta, ili sa unapred pripremljenih položaja. Uspeh u ovakvim vrstama dejstva prvenstveno se zasniva na pravovremenoj pripremi i sadejstvu sa jedinicama koje su u dodiru sa neprijateljem, kao i sa artiljerijom i avijacijom. Za uspeh protivnapada i protivudara veoma je važno iznenađenje i brzina dejstva. Protivudaru može da prethodi artiljerijska, avijacijska i atomska priprema. Ako se protivnapadi i protivudari izvode noću veoma je važno pravovremeno obezbediti i regulisati dovođenje jedinica i osvetljavanje bojišta, naročito ako u protivudaru učestvuju krupnije oklopne jedinice. Noćni protivnapadi manjim jedinicama (četa i bataljon) lakše su izvodljive, pa ih zato treba prvenstveno koristiti.

Prilikom napada na vazdušne desante treba primenjivati što jednostavnije manevre: jedinice dovoditi koncentričnim pravcima i najpodesnijim putevima, i u borbi ih angažovati po redu pristizanja. Na ovaj način mogu se brže i potpunije iskoristiti slabosti desanta i sprečiti ga da se sredi. Preporučuje se da se desant cepa na više delova, jer se tako lišava mogućnosti manevra i povezanog otpora.

Danas je posebno porastao značaj forsiranja vodenih prepreka iz pokreta, jer se tako obezbeđuje visok tempo napadnih dejstava. Zbog svojih osobina oklopne jedinice smatraju se kao veoma podesne za izvršenje ovakvih za-

dataka, pogotovu ako su reke slabo branjene. Oklopne jedinice biće naročito u situaciji da forsiraju vodene prepreke iz pokreta u toku eksploatacije uspeha. Osim toga one mogu da predstavljaju jezgro i osnovu za formiranje jakih prednjih odreda i taktičkih grupa koje se isturaju radi zauzimanja prelaza preko reka i mostobrana. U ovakvim uslovima smatra se da će dejstva oklopnih jedinica biti znatno olakšana, ako sa njima sadejstvuju vazdušno-desantne jedinice u svojstvu dubokih prednjih ešelona. Kod velikih armija ne isključuje se, takođe, upotreba združenih oklopnih formacija u prvim operativnim ešelonima, pošto savremena sredstva za forsiranje ovo omogućavaju.

Upotreba oklopnih jedinica u gonjenju nailaziće takođe na veliku primenu, s obzirom da su one zbog svoje velike pokretljivosti i udarne snage u stanju da obezbede daleko veći zamah i tempo gonjenja nego drugi rodovi kopnene vojske. Njihove borbene mogućnosti naročito će doći do izražaja za prodor u pozadinu neprijatelja. Osim toga u toku napadnih operacija oklopne jedinice dubokim prodorima stvaraće veoma povoljne uslove za gonjenje, jer će neprijatelj preduzimati odstupanje da bi izbegao okruženje odnosno uništenje.

S obzirom na nova borbena sredstva savremena odbrana bitno se razlikuje od ranije odbrane. Njena najvažnija karakteristika je u pojačanoj aktivnosti usled čega se sve više približava napadu. Ovu osobinu joj prvenstveno daju oklopne jedinice, koje se u savremenim odbrambenim operacijama većinom raspoređuju u rezervu ili u drugi ešelon radi izvođenja protivudara ili borbe protiv vazdušnih desanata.

Uporedo sa ovakvim načinom upotrebe predviđa se takođe korišćenje združenih oklopnih formacija i za odbrambene zadatke. Stepenn aktivnosti i upornosti odbrane oklopnih jedinica, kao i način njenog izvođenja prvenstveno zavisi od postavljenog cilja i zadatka, a zatim od borbenih mogućnosti jedinice, obima podrške sredstvima za masovno uništavanje i karaktera zemljišta.

Kao i kod ostalih jedinica tako i odbrana oklopnih jedinica mora da se zasniva, pored povećane aktivnosti i

upornosti, još i na povećanim širinama i dubinama odbrambenih zona i položaja i povećanom inženjerskom uređenju i zaprečavanju, a naročito u potpunoj primeni svih mera borbenog obezbeđenja, prvenstveno u protivatomske, protivvazdušne i protivoklopne zaštiti. Međutim realizacija svih ovih zahteva neće se moći uvek da izvede u potpunosti. Raznovrsne okolnosti, a naročito uslovi za organizaciju odbrane, ispoljavaće manji ili veći uticaj, a u vezi s tim javljaće se i odgovarajuće slabosti koje pogodnim postupcima treba vešto paralisati. Tako ako se u odbranu prelazi iz napada dominiraće u organizaciji odbrane faktor vreme, s obzirom da se odbrana organizuje na brzu ruku, a ako se odbrana podržava atomskim sredstvima težište odbrane manje će se ispoljavati grupisanjem.

Manevarska (zadržavajuća ili pokretna) odbrana smatra se kao jedna od glavnih vrsta odbrane oklopnih jedinica. Kod nje veći deo snaga pretežno se iskorišćava kao pokretna udarna snaga za aktivna dejstva po vremenu i mestu koji su najpovoljniji u taktičkom pogledu, a manji deo, odnosno najneophodniji, raspoređuje se na prvim položajima sa ciljem da se napadačeva dejstva uspore i da mu se nanese što veći gubici. Međutim, i u ovakvoj odbrani, iako se ona ne zasniva na čvrstom držanju zemljišta, ipak se podvlači značaj vatre i iskorišćavanje zemljišta radi stvaranja što povoljnijih uslova za aktivna dejstva.

Manevarska odbrana će doći naročito do izražaja u početnom periodu rata i to kod onih armija u čijim vojno-političkim koncepcijama nema agresivnih težnji, kao i kod onih koje budu silom prilika primorane da u početnom periodu sprovode odbrambena dejstva.

Kao druga mogućna vrsta odbrane oklopnih jedinica smatra se pozicijska ili odsudna odbrana. Kod ove vrste odbrane postojeće snage čvršće se vezuju i upornije brane izabrane taktičke položaje sa ciljem da ih održe u vlastitim rukama. Radi toga je i odnos snaga drugačiji, daleko više je povećan značaj organizacije vatrenog sistema i fortifikacijskog uređenja položaja, a osim toga i rezerve su slabije i pretežno namenjene za povećanje dubine, blo-

kiranje napadačevih klinova i za povraćaj izgubljenih položaja. Smatra se da i u okviru manevarske odbrane mestimično može da preovlađuje kratkotrajnija pozicijska odbrana veoma važnih rejonu i položaja.

Oklopnim jedinicama u odbrani određuju se prvenstveno zone za odbranu pravaca. Njihova struktura, organizacija i uređenje su raznovrsni što u svakom slučaju zavisi od niza okolnosti. U prvom redu na nju utiču uslovi u kojima se ona organizuje, zatim postavljeni zadatak, a posebno zamisao izvođenja. Tako, ako odbranu organizuju krupnije oklopne jedinice van neposrednog dodira sa protivnikom, osnovne elemente odbrambene zone sačinjavaju pojas obezbeđenja ili zaštitni pojas, položaj borbenog osiguranja ili istureni položaj, prvi ili glavni položaj, već prema ulozi i nameni koja im se predviđa, zatim drugi i sledeći položaji itd. Ako su oklopne jedinice u ulozi zaštitnog ešelona, na strukturu odbrane prvenstveno će uticati široki frontovi i velike dubine, s obzirom da će se ovakva dejstva izvoditi na većem prostranstvu. Kada se u odbranu prelazi iz napada neće se organizovati pojas obezbeđenja itd.

Borbeni poredak oklopnih jedinica u odbrani sastoji se obično iz jednog ili dva borbeno ešelona, ili iz jednog borbenog ešelona i rezerve. U armijama zapadnih zemalja preovlađuje terminologija zasnovana na funkcionalnim nazivima, tako da se prvi borbeni ešelon više tretira kao nepokretna snaga a drugi kao udarna snaga. Već samim tim jasno se uočava sastav, jačina i namena ovih elemenata borbenog poretka.

Prvi borbeni ešelon pretežno sačinjava pešadija ojačana u odgovarajućoj srazmeri tenkovima, artiljerijom i inžinjerijom. Ako su tenkovi formacijski integrirani u sastav pešadijskih jedinica, kao što je to slučaj kod mehanizovanih pukova, onda su ova ojačanja načelno manja. Ojačanja u tenkovima imaju tu svrhu da obezbede potrebnu udarnu snagu i omoguće u internim okvirima veću aktivnost odbrane. Pored toga tenkovi se raspoređuju po otpornim tačkama na verovatnim pravcima napada tenkova neprijatelja radi povećanja izdržljivosti odbrane.

Drugi borbeni ešelon (rezerva) pretežno sačinjavaju oklopne jedinice. Na prvom mestu ističe se njegova namena za izvođenje aktivnih dejstava, i u skladu sa tim naročita pažnja se posvećuje tome da ove snage budu sačuvane od gubitaka do njihovog uvođenja u borbu. Radi toga se ove snage razmeštaju rastresito i prikriveno izbegavajući pri tom svaki šablon u njihovom rasporedu.

Oklopne jedinice iz drugog ešelona mogu se isto tako upotrebiti za borbu protiv oklopnih jedinica napadača iz zasede. Ovakav slučaj će naročito biti u situaciji naglog prodora jačih napadačevih oklopnih snaga u dubinu odbrane, kada ostala protivoklopna sredstva nisu u stanju da se uspešno suprotstave. Pri upotrebi drugog borbenog ešelona treba biti krajnje elastičan. Prethodno stvoreni plan može da doživi neuspeh ako nije u skladu sa situacijom. Radi toga upotrebu ovih snaga treba predvideti u raznovrsnim varijantama.

U odbrambenim dejstvima poseban značaj se pridaje organizaciji protivoklopne odbrane. Pored dela snaga raspoređenog u ove svrhe po odbrambenim rejonima i otpornim tačkama, sa manje ili više statičnom ulogom, predviđaju se u okviru borbenog poretka za ove zadatke rezerve sastavljene od tenkova, ili od tenkova i protivoklopnih oruđa. U borbi protiv oklopnih jedinica napadača posebno se ističe raznovrsnost formi i metoda u borbenim postupcima vlastitih snaga. Tu se, pre svega, ističu iznenadni i prikriveni bočni udari, vešto primenjena dejstva protivoklopnih zaseda, otvaranje što preciznije vatre itd.

U toku izvođenja odbrane stalno i neprekidno će se smenjivati odbrana i napad, vatra i pokret. Pokretna dejstva kombinovana sa umešnim i iznenadnim aktivnim dejstvima, zatim prema potrebi upornije držanje i odbrana pojedinih otpornih tačaka i rejonu odbrane, pravovremeno izvlačenje ispod udara nadmoćnijih snaga napadača, primena raznovrsnih iznenađenja, itd., omogućavaće oklopnim jedinicama da odbranom postignu postavljene ciljeve.

BORBENA DEJSTVA OKLOPNIH JEDINICA NOĆU

ISKUSTVA IZ DRUGOG SVETSKOG RATA

Sve do 1939. god., tenkovi su se retko upotrebljavali za noćna dejstva. Ukoliko su i korišćeni, to su bili samo pojedinačni slučajevi, sa ograničenim ciljem.

Razvoj vazduhoplovstva i drugog naoružanja, prinudio je oklopne jedinice u drugom svetskom ratu da pripreme, pokrete i dejstva vrše noću. Tako, na primer, u ratu sa Poljskom 1939. god. Nemci su koristili noć za nastupanje oklopnih jedinica i na taj način ostvarivali operativno i taktičko iznenađenje.

I uspesi nemačke vojske na zapadnom frontu su u velikoj meri ostvareni zahvaljujući noćnim pokretima i dejstvima oklopnih jedinica. Noćni prodori Nemaca na Ardenskom pravcu vršeni su vrlo često na dubini čak i do 150 km, ne obazirući se što čelne oklopne jedinice nisu imale vezu sa ostalim snagama. U ovim operacijama dejstva su izvođena iz pokreta, a bilo je slučajeva čak da su oklopne jedinice noću iz pokreta forsirale reku.

Na istočnom frontu 1941—1942. god. Nemci su pokušavali da upotrebe oklopne jedinice na sličan način. Međutim, njihovi noćni prodori nisu bili tako smeli i duboki. Na ovo je uticala slaba komunikativna mreža, masovno zaprečavanje, blatnjav teren, obučenost sovjetske vojske za noćna dejstva i njen visok moral i, masovna primena partizanskih jedinica koje su aktivno dejstvovala noću protiv nemačkih uklinjenih oklopnih jedinica. Kasnije, sa početkom protivofanzive Crvene armije, sovjetske oklopne jedinice nastupale su danonoćno. Noću su maršovale, čak

i u dvojnima po jednom putu, a van puteva i u evolucionim porecima, kroz zaleđena polja pokrivena snegom.

U Africi su oklopne jedinice dejstvovala isključivo noću, s obzirom na relativno svetle noći, otkriveno i ravno zemljište i dnevne vrućine.

Oklopne jedinice upotrebljavane su noću samostalno ili u sastavu opštevojnih jedinica za izvršenje taktičkih i operativnih zadataka, tj. za postizanje velikih i brzih uspeha i to:

— za gonjenje i razvijanje uspeha koji je postignut u toku dana. (Na primer, sovjetske oklopne jedinice su 1944, posle izvojevanog uspeha u dnevnim borbama, preduzele gonjenje noću nemačkih snaga ka Landerbergu, ne obazirući se na sneg i vejavicu);

— za proširenje uspeha u stvorenom mostobranu. (Sovjetske oklopne jedinice da bi proširile stvoreni mostobran u budimpeštanskoj operaciji 1945. god, upotrebile su noću 5. gardijski oklopni korpus. Iznenadivši nemačke snage korpus je izgubio svega 8 tenkova, dok su Nemci pretrpeli osetne gubitke.);

— za proboj iz okruženja ili kao pomoć okruženim jedinicama. Oklopne jedinice su se naročito upotrebljavale noću u grupi za proboj;

— za napad na odbranu koja je na brzu ruku organizovana (većina oklopnih bitaka na zapadnom i istočnom frontu, u početku i na kraju drugog svetskog rata, izvođene su iz pokreta, kako se ne bi braniocu omogućilo da organizuje odbranu, a naročito u protivoklopnom smislu);

— za napad na odbranu, koja je blagovremeno i solidno organizovana da bi se pod zaštitom mraka izbegli veliki gubici. Međutim, pri napadu na solidno organizovanu odbranu u kurskoj operaciji, nemačke oklopne jedinice nisu postigle uspeh jer je odbrana bila naročito dobro organizovana u protivoklopnom smislu;

— za uništenje napadača, koji se uklinio u odbranu, bilo samostalno ili u sadejstvu sa drugim rodovima vojske, a naročito pešadijom. (Sovjetske oklopne jedinice

noću su upotrebljavane u prvim danima rata isključivo za protivnapade i protivudare.);

— za napad na naseljena mesta noću, obično su upotrebljavane manje i pokretljivije oklopne jedinice (napad oklopnih jedinica 30. američke pešadijske divizije na Rodingen i Holen. U noćnom napadu na Berlin učestvovalo je 4500 tenkova. Sovjetska armija masovno je upotrebila reflektore pa je tenkove koristila danju.);

— načelno, u napadu noću upotrebljavale su se manje oklopne jedinice, bataljon — puk. Međutim, ako se napad vršio na neprijatelja koji je u toku dana pretrpeo neuspeh ili na odbranu organizovanu na brzu ruku, onda su upotrebljavane i veće oklopne jedinice, ali se tada koristilo osvetljavanje zemljišta;

— napadna dejstva oklopnih jedinica noću izvodila su se uz pripremu i podršku artiljerije i avijacije ali i bez nje;

— napadna dejstva oklopnih jedinica su vrlo često otpočinjala pre svanuća, radi toga da se pod zaštitom mraka probije odbrana, a preko dana da se eksploatiše uspeh. Ukoliko se pak napad produžavao danju, rezerve ili drugi ešloni su bili jači;

— pravac glavnog udara nanosio se većinom duž komunikacija, železničkih pruga, ali je bilo slučajeva da se pravac udara protezao i preko teže prohodnog i slabo komunikativnog zemljišta i izbijao u bok i pozadinu neprijateljskih snaga, čime se postizalo iznenađenje;

— oklopne jedinice su se noću upotrebljavale i za odbrambena dejstva, prvenstveno kao oklopne ili udarne rezerve, u svojstvu zaseda, nepokretnih i pokretnih vaterenih tačaka.

Narodnooslobodilačka borba naših naroda pruža dragocena iskustva iz upotrebe oklopnih jedinica. U prvim godinama NOB-e tenkovi su više upotrebljavani noću. Ovakav način dejstva primenjivan je ne samo stoga što su i ostale naše snage dejstvovala pretežno noću već i da bi postigle iznenađenje i izbegle protivoklopnu vatru neprijatelja. Naši tenkovi su upotrebljavani prvenstveno za neposrednu podršku pešadije, jer ih je bilo malo pa bi odvajanje noću od pešadije značilo njihovo uništenje (na-

pad na Plitvička jezera i Udbinu). Međutim, kada su formirani oklopni bataljoni i brigade, tenkovi su upotrebljavani i za samostalna dejstva, ali u tesnom sadejstvu sa ostalim rodovima vojske, jer su se samo na taj način mogli zaštititi od mnogih iznenađenja kojima su bili izloženi u noćnim dejstvima, a ovo je nametao i nedovoljan broj sredstava veze.

Iskustva iz NOR-a govore, da je postignut potpun uspeh tamo gde je bilo dobro organizovano sadejstvo (mostarska operacija), ali tamo gde je bilo organizovano na brzu ruku i nepotpuno (tršćanska operacija) dolazilo je do nepotrebnih gubitaka, čak i od sopstvenih snaga.

Evo još nekoliko primera o upotrebi tenkova u NOR-u:

— tenkovi, tenkovski vodovi i čete, upotrebljeni su u sadejstvu sa pešadijom u noćnim napadima na naseljeno mesto, utvrđene položaje, za gonjenje i odbijanje intervencija neprijatelja;

— tenkovi su prvenstveno korišćeni za podršku sopstvene i za borbu protiv pešadije neprijatelja;

— tenkovi su upotrebljavani u zasedama, zajedno sa pešadijom;

— zbog nedostatka tehničkih sredstava za noćno osmatranje i kretanje, tenkove u noćnim borbama su vodili vođiči ili pak borci koji su još za vreme videla upoznali pravce kretanja;

— frontalna dejstva su noću izbegavana kad god je bilo moguće, ali se koristila i najmanja mogućnost za manevar i obuhvat, makar i jednim tenkovskim vodom;

— oklopne jedinice noću su dobijale pliće zadatke, tako da su ih otpočinjale i završavale u toku jedne noći. Brzina kretanja i dejstva poklapala su se sa brzinom dejstva pešadijskih jedinica kada su zajednički dejstvovala;

— pravac glavnog udara nanosio se preko teškoprohodnog zemljišta, tj. tamo gde mu se neprijatelj nije nadao (napad 1. oklopne brigade 1945. god. na Široki Brijeg). Pri izboru pravca glavnog udara težilo se da se izbjije na bok i pozadinu neprijatelja (kod Bihaća, Lapca, Otočca i preko Mašuna — Šen Peter u tršćanskoj operaciji);

— polazni položaji tenkova birani su na vrlo bliskim odstojanjima. U nekim slučajevima bili su udaljeni i na 500 metara od neprijateljevog prednjeg kraja. Ovo je omogućavalo zemljište i noć. Ponekad, a naročito u prvim godinama rata, radi postizanja iznenađenja i uštede goriva, tenkovi su se noću izvlačili na polazni položaj stočnom zapregom, a motori su paljeni na signal za napad (Sanski Most);

— očekujući rejoni birani su na odstojanju od 6—8 km. Ovako kratko odstojanje od neprijatelja omogućavala je noć, pokrivenost i topografski stvor zemljišta (mostarska i kninska operacija);

— dejstva noću odvijala su se i bez osvetljavanja zemljišta, mada su korišćena razna sredstva za osvetljavanje, a vatra je prvenstveno otvarana na ciljeve koji su bleskom otkrivani;

— snabdevanje jedinica gorivom bilo je otežano, jer se do njega dolazilo uglavnom plenom.

Na osnovu iznetih iskustava iz drugog svetskog rata i NOR-a, može se zaključiti da je upotreba oklopnih jedinica noću mogućna i celishodna.

Savremeni pogledi

Današnji razvoj tehnike i iskustva iz prošlih ratova kao i fizionomija eventualnog budućeg rata, pokazuju da će i u njemu noćna dejstva oklopnih jedinica biti česta, i to ne samo kod armija manjih i slabije opremljenih (iz poznatih razloga) već i kod velikih i tehnički dobro opremljenih. Znači, da će noćna dejstva oklopnih jedinica u budućem ratu biti normalni vid dejstva.

S obzirom da male armije neće imati dovoljno tehničkih sredstava, pomoću kojih će moći da znatno smanje mane noći, a da koriste samo dobre strane, neophodno je izneti i prednosti koje noć pruža slabijim oklopnim jedinicama u odnosu na dan.

Noću će biti ove jedinice daleko manje izložene dejstvu neprijatelja sa zemlje i vazduha, a time će imati ne samo mnogo veću slobodu manevra i pokreta, iako pod

težim uslovima kretanja, već i daleko manje gubitke. Zatim noć stvara mogućnost velikog iznenađenja ako se oklopne jedinice upotrebe na teže prohodnom zemljištu, i na pravcima gde ih neprijatelj najmanje očekuje, čak i ako protivnik raspolaže najsavršenijim sredstvima za noćno kretanje i dejstvo, jer se nikad u potpunosti i na širem frontu ne može pretvoriti u dan.

Sem toga oklopne jedinice malih armija moraju dejstvovati noću, jer će i ostale snage dejstvovati noću.

Napad

Napadna dejstva noću i pri nepovoljnim atmosferskim uslovima, biće vrlo česta u budućem ratu. Zbog otežane a samim tim i manje verovatnoće primene savremenog oružja od strane branioca u noćnoj borbi, noćni napad biće normalni vid dejstva napadača koji ne raspolaže atomskim oružjem.

Kakav odnos snaga i tehnike treba da bude noću za postizanje uspeha, nije moguće propisati normama, ali na osnovu iskustva može se zaključiti da i slabije oklopne snage mogu da postignu značajan uspeh ako se pridržavaju izvesnih principa.

Stoga plan za noćni napad mora biti jednostavan, jasan i precizan, što znači da složene manevre noću treba izbegavati. Naročitu pažnju treba posvetiti iznenađenju koje se ostvaruje nizom mera radi obmanjivanja neprijatelja i stvaranjem nadmoćnosti na onom pravcu gde to on najmanje očekuje.

Pored iznetih uspeha u noćnom napadu zavisiće još i od drugih principa, na primer:

— pravac napada treba da vodi noću direktno ka određenom objektu. Neophodno je da se na njemu mogu, pored tenkova, upotrebiti sredstva ojačanja i podrške. Isto tako, poželjno je da se taj pravac proteže duž objekata, koji se noću jasno ocrtavaju na zemljištu. Treba izbegavati da se napada duž komunikacija, jer su one vrlo često branjene protivoklopnim sredstvima i preprekama.

U drugom svetskom ratu oklopnim jedinicama davani su objekti na većoj dubini (tenkovskoj četi na pri-

mer i preko 6 km) pri organizovanoj odbrani neprijatelja. Međutim, u takvim slučajevima i na takvim dubinama, napad je bilo teško realizovati, pa zato dubina napada oklopnih jedinica, a naročito oklopne čete i bataljona, ne bi trebalo da bude velika. Na dubinu napada utiče mnogi činioci, kao: stepen organizacije odbrane, vreme za pripremu napada, zemljište (poznato ili ne, ispresecano), protivoklopna sredstva branioca, prepreka i drugo. Treba imati u vidu da je ukoliko je objekat napada na manjem udaljenju, i uspeh utoliko sigurniji, i u tom slučaju teže može doći do skretanja tenkova sa svog pravca dejstva. Pogotovu što su artiljerija i minobacači sposobni da sa svojih osnovnih vatrenih položaja gađaju pomenuti objekat običnim ili svetlećim zrnima i osvetljavaju pravac napada.

Na dubinu zadatka utiče i tempo napada oklopnih jedinica noću. S obzirom na slabu vidljivost i neizvesnost koja vlada noću, tempo napada oklopnih jedinica je skoro upola manji nego danju. Iz ovoga proističe da će se noćni napadi izvoditi na manjoj dubini, a samim tim biće angažovane i manje oklopne jedinice. Ako su oklopne jedinice određene za podršku pešadije, onda dubina zadatka načelno će se poklapati sa zadatkom pešadijske jedinice koju podržava. Ukoliko su snabdevene savremenim sredstvima za noćna osmatranja i dejstvo, onda dubina zadatka oklopnih jedinica može biti veća. Tako, na primer: taktička oklopna grupa sastava: tenkovski bataljon, bataljon pešadije i jedna pionirska četa, može se upotrebiti noću za probijanje položaja čak i do vatrenih položaja artiljerije. Ukoliko se u toku napada branilac dezorganizuje, pokoleba i otpočne sa izvlačenjem, onda će i zadatak oklopnih jedinica biti i dublji.

Linija razvoja treba da bude po mogućstvu na zadnjem nagibu, kako branilac ne bi mogao da upotrebi sredstva za noćno osmatranje.

U drugom svetskom ratu linija razvoja bila je na 1—3 km od prednjeg kraja branioca. *Ovo odstojanje pri napadu noću treba da otpadne*, jer je na takvoj dubini noću teško održavati borbeni poredak. U toku NOR-a linija razvoja birala se čak na 500 metara od prednjeg kraja.

U današnjim uslovima linija razvoja treba da bude što bliže prednjem kraju branioca naročito noću.

Ukoliko napadu prethodi atomski udar po prednjem položaju neprijatelja, onda udaljenost linije razvoja treba da bude veća, a što će zavisiti od jačine atomske bombe, vrste i tačke eksplozije. Ukoliko oklopne jedinice (bilo to u sastavu združenih jedinica ili oklopne taktičke grupe) napadaju kroz međuprostore ili na otkriven bok neprijatelja, onda im se ne određuje linija razvoja, već samo pravac dejstva i objekat napada, a izbor linije razvoja vrši jedinica koja izvodi napad.

Jedan od važnih činilaca za postizanje uspeha u napadu noću je pravilno organizovanje sadejstva oklopnih jedinica sa drugim rodovima. Kad god je moguće potrebno je da se detaljno organizuje sadejstvo još za vreme videla. Kakav će biti postupak i obim organizovanja sadejstva, najviše će zavisiti od raspoloživog vremena za noćni napad, kao i od toga da li se on izvodi iz pokreta ili iz neposrednog dodira. Ukoliko se napad izvodi iz neposrednog dodira, organizacija sadejstva biće detaljnija, zbog poznavanja zemljišta i neprijatelja. Treba računati da će oklopne jedinice najčešće napadati iz pokreta, te će i vreme za organizovanje sadejstva biti kratko.

Ojačanje oklopnih jedinica noću pešadijom naročito dolazi do izražaja, s obzirom da je protivoklopna odbrana svih armija znatno pojačana. Svakako da će ojačanje pešadijom biti veće ako oklopne jedinice noću izvršavaju samostalan zadatak, na posebnom pravcu i na teže prolaznom zemljištu. Obično se smatra da na jednu oklopnu četvu dolazi jedna četa pešadije. Da bi se obezbedilo neprekidno praćenje tenkova, potrebno bi bilo da pešadija bude snabdevena transporterima. Radi međusobnog raspoznavanja potrebno je tenkove i pešadiju obeležiti vidnim oznakama. Ovaj način raspoznavanja oklopnih jedinica može ići čak i po četama i vodovima, tj. da svaka četa ili vod ima svoju oznaku, kako ne bi došlo do mešanja ljudstva, i da ih sopstvena pešadija može da raspoznaje.

U noćnim napadima oklopne jedinice ojačavaju se sa više inženjerije nego danju (uklanjanje mina i prepreka).

Iskustva iz poslednjih ratova pokazala su da je potrebno noću — pri napadu na blagovremeno organizovanu odbranu — na svaki tenk 3—4 pionira za neposredno praćenje tenkova što znači na oklopnu četvu jednog pionirskog voda, do jedne pionirske čete, ako je u pitanju oklopni bataljon. Da bi ovi pioniri mogli pratiti borbeni poredak tenkova neophodno ih je prebacivati transporterima.

Oklopnim jedinicama pri napadu noću, može se pridodati i samohodna protivoklopna artiljerija. Ona se kreće u međuprostorima jedinica, na krilima i bokovima, sa zadatkom da podržava napad tenkova neposrednim gađanjem, dejstvujući po onim ciljevima koji im ometaju pokret. Ukoliko situacija zahteva samohodna oruđa mogu izaći i ispred borbenog poretka da bi primanjem udara na sebe, odbile protivnapad tenkova neprijatelja i stvorile uslove svojim tenkovima za manevar.

Iako se teži da borbeni poredak u noćnim dejstvima bude zbijeniji, radi lakše upotrebe jedinica i komandovanja, ipak treba voditi računa da odstojanja između jedinica budu takva da se ne stvori rentabilan atomski cilj, pa zato i rastojanja između tenkova treba da budu približna dnevnim.

Tenkove ne treba ešelonirati po dubini u talase da ne bi, zbog slabog osmatranja, trpeli gubitke od sopstvenih snaga, a sem toga potrebno je da borbeni poredak omogući jednovremeno učešće gro tenkova u prvoj liniji, kako bi se mogao postići veći vatreni i moralni efekat. Znači dolazi u obzir jedan borbeni ešelon sa rezervom. Pri postrojavanju borbenog poretka treba voditi računa da on obezbedi u potpunosti izvršenje zadatka, jer posle otpočetog napada njegova promena je otežana.

Borbeni poredak oklopnih jedinica zavisiće od oblika manevra i borbenog poretka pešadijskih jedinica u čijem se sastavu one nalaze. Ako se borbeni poredak pešadijske jedinice postroji u dva ešelona, onda je celishodnije da se pre početka napada izvestan deo formacijskih tenkova odmah prida drugom ešelonu, jer je prepotčinjavanje tenkova drugom ešelonu (rezervi) noću skopčano sa velikim poteškoćama, a naročito zbog nemogućnosti pravilnog or-

ganizovanja sadejstva i obezbeđenja uvođenja u boj drugog ešelona (rezerve).

Pri upotrebi oklopnih jedinica noću, potrebno je manji deo snaga izdvojiti u rezervu, radi pariranja raznih iznenađenja, koja su noću mogućna i vrlo česta.

Najveći problem pri upotrebi oklopnih jedinica noću jeste kako osvetliti ciljeve, a da pri tome sopstveni poradak ostane neosvetljen. U prošlom ratu za osvetljavanje su korišćena razna sredstva: farovi tenka, svetleće bombe, zrna, rakete, veštačke vatre a najviše reflektori (Sovjeti u berlinskoj operaciji, saveznici u rejonu Kana, Nemci u Africi, Amerikanci u Koreji). Osvetljavanje položaja može se danas obezbediti malim reflektorima na guseničnom vozilu (sa agregatom) dometa 1000—1500 m. Oni bi se postavljali na krilo borbenog poretka i osvetljavali bi određene tačke, a sopstveni tenkovi bi ostali neotkriveni. Isto tako, postoji realna mogućnost da se na pojedine tenkove (na kupoli ili cevi), načelno u svakom tenkovskom vođu ugradi specijalni reflektor dometa 500—1000 m, kojim bi se povremeno osvetljavali ciljevi.

Uređaji sa infracrvenim zracima noću, na kraćim odstojanjima, obezbeđuju vidljivost. Ali, oni su korisni samo onda, ako njima ne raspolaže i druga strana.

Krajem drugog svetskog rata, a naročito u ratu u Koreji, u cilju otkrivanja prisustva i pokreta trupa noću upotrebljavani su radari. Međutim, oni nisu mogli doći do upotrebe u prvim linijama usled glomaznosti, a naročito kada su oklopne jedinice dejstvovale na ispresecanom zemljištu. Danas se raspolaže radarima, koji su instalirani na pojedina borbena vozila i u stanju su da po svakom vremenu, naročito noću, otkriju pokrete jedinica na dubini do 2 km. Zatim postoje i televizijski uređaji na pojedinim borbenim vozilima. Kad se postave na 1,5 km od prednjeg kraja oni mogu preneti slike na dubini i do 10 km tako da su starešine u stanju da neposredno vide bojišta i preduzmu potrebne mere. Sva ova sredstva umnogome olakšavaju mada ipak sasvim ne rešavaju pitanje potpune vidljivosti. Zbog toga, u pojedinim armijama, postoje uređaji za vođenje tenkova noću, koji im

daju pravac kretanja, koordinate, kao i odstojanje od objekta napada i koji obezbeđuju otvaranje vatre na pojedine ciljeve bez osvetljavanja zemljišta.

Gonjenje

Iskustva pokazuju da je branilac najčešće težio da otpočne sa odstupanjem čim padne mrak. Radi toga je potrebno preduzeti gonjenje čim se otkriju i najmanji znaci povlačenja. Oklopne jedinice noću učestvuju u gonjenju u sastavu pešadijskih jedinica ili samostalno. Kad vrše gonjenje samostalno treba ih ojačati drugim rodovima vojske, a naročito pešadijom za neposredno obezbeđenje i za borbu sa protivoklopnim sredstvima, koja je noću, a naročito pri gonjenju, otežana; inženjerijom za otklanjanje minskoeksplozivnih prepreka i savlađivanje drugih prirodnih prepreka; artiljerijom i reflektorima vodičima. Sastav i jačina zavisiće od dobijenog zadatka, raspoloživih sredstava, zemljišta i karaktera dejstva neprijatelja. Pri izvođenju gonjenja noću posebna pažnja mora se posvetiti borbenom obezbeđenju, a naročito osiguranju bokova gonećih kolona, kako bi se zaštitile od eventualnih protivnapada.

Pripreme za odbranu

Uspeh odbrane oklopnih jedinica noću zavisiće umnogome od blagovremeno i temeljito izvršenih priprema. No, bez obzira da li oklopne jedinice prelaze u odbranu iz neposrednog dodira ili van dodira sa neprijateljem, vreme će biti najčešće ograničeno, te će se i organizovanje odbrane izvoditi na brzu ruku. Ali i pored toga, naročitu pažnju treba obratiti na vatreni sistem, osvetljavanje, sa dejstvo i saobraćajnu službu.

Uspeh vatre u odbrani oklopnih jedinica noću zavisi, u prvom redu, od vatrene sistema, a naročito od zaprečne vatre ispred prednjeg kraja odbrane. Pošto je noću preciznost vatre smanjena, potrebno ju je nadoknaditi masovnim naoružanjem i povećanim utroškom municije. Radi

toga se noću privlači veći broj automatskog naoružanja, lovaca tenkova i drugih protivoklopnih sredstava na bokove i spojeve i posvećuje se posebna pažnja sistemu zaprečavanja.

Pri organizovanju vatrenog sistema u oklopnim jedinicama, potrebno je preduzeti sledeće mere: još za vreme videla izvršiti izbor osnovnih i rezervnih VP za tenkove i ostala vatrena sredstva; odrediti zone dejstva pojedinih vatrenih sredstava i orijentire u tim zonama, koji se noću mogu videti; sa osnovnih i rezervnih VP pripremiti elemente za noćno gađanje po rejonima prikupljanja i nalaska neprijatelja; organizovati sistem artiljerijske vatre u skladu sa sistemom vatre oklopnih jedinica u odbrambenom rejonu i jedinica namenjenih za protivnapad.

U pogledu osvetljavanja ciljeva potrebno je preduzeti sledeće mere: izraditi plan osvetljavanja ciljeva po stepenu podilaska oklopnih jedinica prednjem kraju odbrane (ko, kada i šta osvetljava); pripremiti i postaviti formacijska i priručna sredstva za osvetljavanje ciljeva i odrediti poslužioce i redosled paljenja; planirati dejstvo artiljerije svetlećim zrnima.

Plan osvetljavanja treba da bude usklađen sa planom zaprečavanja i sistemom vatre, tako da ciljevi budu osvetljeni u onom momentu kada se napadač nalazi pred preprekama i kada je potrebno na njega otvoriti najmasovniju vatru.

Organizovanje sadejstva obuhvata, uglavnom, iste elemente kao i danju, s tim što je za noćna dejstva potrebno preduzeti i niz posebnih mera i to: pri izboru položaja za odbranu treba voditi računa da će napadač osvetljivati bojište, pa je potrebno vatrena sredstva postavljati na zadnje nagibe; pri određivanju zadatka voditi računa da i najmanje jedinice budu do detalja upoznate sa zadacima susednih jedinica, kao i zadacima jedinica predviđenih za protivnapade, sa sredstvima podrške i dr.; predvideti i obezbediti pravce izvlačenja, kao i tačke koje treba uporno braniti, radi sadejstva sa jedinicama u protivnapadu; jedinicama određenim za protivnapad treba još za videla odrediti i obeležiti pravce izlaska, linije razvoja, pravce protivnapada, objekte kojima treba ovladati i dr.; predu-

zeti mere za obeležavanje jedinica i odrediti znake za raspoznavanje, kako ne bi došlo do međusobnog sukoba i mešanja jedinica; detaljno upoznati sve jedinice sa planom osvetljavanja bojišta i odrediti im zadatke u pogledu osvetljavanja; upoznati sve jedinice sa sistemom zaprečavanja, naročito sa znacima obeležavanja minskih polja i prolaza u njima, i predvideti posebne signale sadejstva i sa njima upoznati sve ljudstvo.

Ako oklopne jedinice organizuju odbranu noću, van dodira od neprijatelja, neophodno je da se obezbede od osmatranja i dejstva iz vazduha. Zato pokrete moraju vršiti u rastresitom marševskom poretku, kako po frontu tako i po dubini, vodeći računa da se time ne dovede u pitanje uspešno komandovanje. Zato je potrebno organizovati solidnu saobraćajnu službu, koja treba da obezbedi: nesmetano dovođenje jedinica u rejone za odbranu, posedanje i premeštanje VP artiljerije, izvlačenje i eventualno povlačenje jedinica, pravce za uvođenje u borbu rezerve ili II ešelona, evakuaciju ranjenika, pozadinskih jedinica i ustanova.

Oklopne jedinice noću mogu da organizuju odbranu samostalno ili u sastavu opštevojnih jedinica, a od toga će zavistiti njihov raspored i grupisanje. Za samostalnu odbranu prvenstveno će se upotrebljavati veće jedinice. Međutim, u pojasu obezbeđenja, zaštitnici i za zatvaranje pojedinih pravaca dolaze u obzir i manje.

Bez naročite nužde, oklopne jedinice ne bi trebalo upotrebljavati za samostalnu odbranu noću, jer se efikasnije mogu iskoristiti u sastavu združenih jedinica, za rešavanje kritičnih situacija, a prvenstveno za protivnapade.

Ukoliko oklopne jedinice organizuju odbranu samostalno, potrebno ih je ojačati ostalim rodovima vojske.

Treba istaći da će odbrana, bez obzira kakva će biti, zahtevati pojačana borbena obezbeđenja, kao i preduzimanje niza drugih mera radi zaštite i otkrivanja vremena i mesta napada.

Izviđanje noću mora se vršiti na širem frontu, kako bi se došlo do podataka o grupisanju glavnih snaga napadača i time obezbedio borbeni poredak od iznenadnog napada na bokove, spojeve i međuprostore. Za ovo bi bilo

potrebno da se noću uputi veći broj manjih izviđačkih organa, koji će uspostavljeni dodir sa neprijateljem neprekidno održavati. Za razliku od dnevnih izviđanja, izviđački organi noću mogu češće primenjivati zasede, pre-pade i hvatanja. Sem toga, pojedine izviđačke grupe mogu se ubacivati u bližu pozadinu neprijateljevog rasporeda, radi prikupljanja podataka o njegovom rasporedu po du-bini i sredstvima za masovno uništavanje.

Ako oklopne jedinice organizuju odbranu van dodira sa neprijateljem, onda se podaci mogu dobiti od pretpostavljene komande i jedinica u dodiru sa neprijateljem, a naročito od jedinica koje dejstvuju u njegovoj pozadini. U slučaju da situacija zahteva, mogu se upotrebiti izviđački organi slabijeg ili jačeg sastava, sa zadatkom da uspostave neposredan dodir sa neprijateljem, da prate podilaženje njegovih snaga i ustanove grupisanje.

Pošto noć ograničava osmatranje napadač će redovno težiti da postigne iznenađenje. Zbog toga se nameće potreba da svaka i najmanja jedinica u odbrani noću mora preduzeti mere osiguranja, u cilju da se neprijatelju spreči izviđanje i da se oklopne jedinice osiguraju od iznenadnih napada ubačenih, diverzantskih i vazdušnodesantnih jedinica.

Pošto će napadač noću težiti da glavni pravac napada nanese na najslabijem mestu branioca (međuprostor, spoj i bok) međuprostore je potrebno osigurati patrolama, zasedama, zaprečavanjem, dejstvom artiljerije i manevrom rezervi.

Borbeni poredak oklopnih jedinica za odbranu noću sastoji se od istih elemenata kao i danju, s tim što noću može da bude prikupljeniji, jer se tako obezbeđuje veća borbeno gotovost.

Borbeni poredak u slučaju kada oklopne jedinice organizuju odbranu noću samostalno zavisice od dobivenog zadatka, zamisli, zemljišta, ojačanja i drugih uslova koji utiču na izvođenje odbrane. Rezerve oklopnih jedinica noću su prikupljenije, bliže i spremne da svakog trenutka izvrše protivnapad. Međutim, postavlja se pitanje da li borbeni poredak koji je bio preko dana treba da ostane i noću. Neki smatraju da će napadač i pored najboljeg

maskiranja uspeti da sazna raspored borbenog poretka i da u toku noći treba izvršiti pomeranje borbenog poretka unapred, u stranu ili unazad, zavisno od situacije, s tim da položaje koji su bili preko dana posednuti, ne treba potpuno napustiti. Međutim, pomeranje borbenog poretka noću ne bi trebalo vršiti iz sledećih razloga: što zvuk motora otkriva prisustvo jedinica; što će položaji koji bi se poseli noću biti nepoznati, iziskivaće novu organizaciju veza ili premeštanje postojećih, rezerve će se teže snalaziti u pripremanju protivnapada a najteže je što će se poremetiti sistem vatre, koji je u odbrani noću osnov uspeha.

U okviru odbrambenih rejona nižih jedinica, potrebno je premeštanje sa osnovnih na rezervne vatrene položaje. Ovo će naročito doći do izražaja ukoliko su pojedina vatrene sredstva dejstvovala preko dana i bila otkrivena.

Ukoliko se odbrana organizuje van dodira sa neprijateljem, borbeni poredak treba prilagoditi isključivo za noćna dejstva. U tom cilju neophodno je sve jedinice ojačati pešadijom. Pri posedanju položaja veći deo pešadije treba raspoređivati neposredno u visini vatrenih položaja tenkova, u cilju zaštite borbenog poretka tenkova, njihovih bokova i međuprostora.

Raspored borbenog poretka mora da bude takav da se upotrebom atomskog oružja od strane napadača ne zahvate veće snage. Posebna pažnja se mora obratiti na maskiranje elemenata borbenog poretka, jer je savremena avijacija sposobna za noćna izviđanja i dejstva, te će oklopne jedinice i noću biti izložene njenom napadu. Deo oklopnih jedinica ojačan pešadijom i ostalim rodovima noću treba imati u rezervi za izvršenje protivnapada, s tim što mogu biti prikupljeniji i nešto bliži prednjem kraju odbrambenog rejona jedinice.

S obzirom na prikupljeniji raspored jedinica noću i slabije mogućnosti osmatranja, potrebno je izdvojiti posebne manje pešadijske delove za kontrolu međuprostora i neposednutih delova i planirati njihovu podršku artiljerijskom vatrom kao i eventualnu upotrebu rezerve na tim pravcima.

Pri organizovanju odbrane i formiranju borbenog poretka, posebnu pažnju treba obratiti na aktivna dejstva, prvenstveno protivnapade. U tom cilju, još za vreme videla nužno je odrediti i izvideti pravce protivnapada rezervi i drugih ešelona, linije razvoja i pravce izlaska na njih, kao i mere za njihovo obeležavanje.

Kako noć ograničava napadaču upotrebu savremenih tehničkih sredstava, oklopnim jedinicama u odbrani nude se povoljniji uslovi za manevar i dejstvo. Zato je potrebno da rezerve (drugi ešloni) namenjeni za protivnapad načelno budu jači nego danju. Na mogućnost protivnapada jačih rezervi i drugog ešelona, pozitivno će uticati na prikupljeniji i plići borbeni poredak jedinica.

Borko ARSENIĆ

Dimitrije GULEVSKI

OKLOPNE IZVIĐAČKE JEDINICE

RAZVOJ DO DRUGOG SVETSKOG RATA

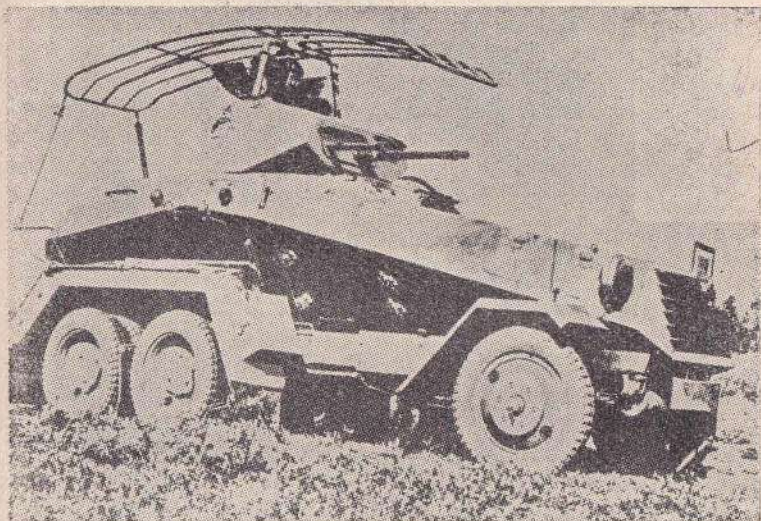
U prvom svetskom ratu dejstvo oklopnih jedinica baziralo se isključivo na neposrednoj podršci pešadije, pa samim tim oklopne jedinice nisu ni morale imati formacijske izviđačke delove. Prikupljanje podataka o neprijatelju i zemljištu bilo je zadatak pešadijske jedinice.

Međutim, u periodu između dva svetska rata ne samo da su tehnički usavršena oklopna vozila, već je u velikoj meri izmenjena i njihova borbena uloga u odnosu na prvi svetski rat. Polazeći od toga da udarnu snagu, oklopnu zaštitu, brzinu i vatrenu moć tenkova treba do maksimuma iskoristiti, vojni stručnjaci iz mnogih zemalja, a naročito iz Nemačke, insistiraju na stvaranju oklopnih jedinica koje će biti sposobne u prvom redu za vođenje samostalnih dejstava.

Samostalna dejstva oklopnih jedinica iziskivala su detaljniju analizu i studiju svih uticajnih faktora koji obezbeđuju njihov uspeh — rizičnih i komplikovanih dejstava kako su ih ocenjivali u ono vreme. Tako se došlo do realnih zaključaka da samostalna dejstva tenkovi neće moći sa uspehom izvoditi, ukoliko se u njihov sastav ne integriraju ne samo ostali rodovi i službe, već i izviđačke jedinice. U prilog takvom stavu išla su i iskustva stečena od strane Italijana u abisinskom ratu 1935. god. i Nemaca u španskom građanskom ratu 1936. god.

Samostalna dejstva, prema zamisli vojnih stručnjaka, trebalo bi izvoditi brzo i iznenadno i po podacima izviđačkih jedinica.

Da bi izvršile svoj zadatak izviđačke jedinice moraju biti brzopokretne (u svakom slučaju brže od tenkova) i neophodno je da raspolažu sredstvima koja će im omogućiti efikasno prikupljanje podataka i brzo i sigurno izveštavanje.

Slika 21 — Nemački oklopni automobil proizveden 1939. god.

Prve izviđačke jedinice bile su snabdevene motociklima, izviđačkim i oklopnim automobilima. Ova sredstva su odgovarala zahtevu koji se pred njih postavljao i sa njima su izviđačke jedinice ušle u drugi svetski rat.

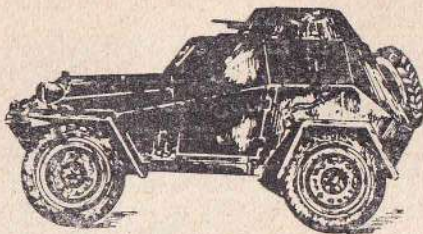
Nemci su u oklopnoj diviziji imali izviđački bataljon tako opremljen i naoružan da je mogao dobiti zadatak izviđanja velikih prostoriya, pri čemu je intervencijom svojih borbenih delova brzo dolazio do podataka i uz odgovarajuća sredstva veze brzo i sigurno dostavljao izveštaje komandantu divizije.

Svako cepkanje ovog bataljona ometalo je zajednički rad njegovih snaga i škodilo njegovom načinu borbe. Izdvajanje izviđačkih ili borbenih jedinica iz sastava ba-

taljona predstavlja osnovnu grešku, jer se borbenim jedinicama oduzima „oko“ a izviđačkim oslonac.

Prema gledanjima nemačkih stručnjaka ako bi se oklopnom izviđačkim bataljonu posle uspešnog izviđanja

Slika 22 — Sovjetski oklopni izviđački automobil u drugom svetskom ratu

dodelili i borbeni zadaci, on više ne bi bio sposoban za dalje izviđanje.

Nemci, takođe, smatraju da nisu samo oklopne izviđačke jedinice nosioci izviđanja, već su to i druge jedinice.

Kad su nemački oklopni izviđački odredi 1941. god. na čelu svojih divizija prodrli u ogroman prostor SSSR-a, naišli su na velike poteškoće. Porušeni, raskvašeni a zimi prekriveni snegom i zamrznuti, putevi su zahtevali od izviđača i tehnike velike napore. Posebnu poteškoću izazvao je specifičan način borbe sovjetskih jedinica.

Stoga su izviđački bataljoni morali menjati način dejstva, odnosno morali su da pređu na borbeno izviđanje, ali im je za to nedostajalo jako vatreno dejstvo i mogućnost za brz obuhvat. Zato se moralo izvršiti preformiranje izviđačkog bataljona kako bi se dobio mešoviti odred sposoban da vodi borbu. Međutim, nemačka industrija nije mogla da proizvede potrebno naoružanje i opremu za ove jedinice, te su se one do kraja rata pomagale improvizacijama.

Izviđačka četa oklopnih automobila sa 4 ili 8 točkova nije bila sposobna za kretanje van puteva. Tek u poslednjim godinama rata oklopna izviđačka kola 220 (tp) sa 8 točkova, pokazala su se u neku ruku dorasla novim zahtevima, ali njih nije bilo dovoljno.

Oklopne izviđačke čete, pretežno na motociklima i lakim oklopnim automobilima, nisu mogle, što je sasvim prirodno, da vode borbu u onom obimu koji je bio poželjan. Njihova visoka pokretljivost nestajala bi pri napuštanju puteva. Borba sa vozila nije bila mogućna, a borbom peške niti se moglo postići iznenađenje, niti naneti odlučniji udar da bi se tako doprinelo uspešnom otkriivanju neprijatelja.

Samo oklopni izviđački bataljoni (odredi) s jednom oklopnom izviđačkom četom na lakim oklopnim transporterima mogli su, bar jednim svojim delom, da se bore sa vozila i u pokretu. Ova borba je u većini slučajeva dovođila do punog uspeha, mada je laki oklopni transporter, kao borbena vozila, smatran samo pomoćnim sredstvom.

Naročito osetnu prazninu stvarala je nedovoljna protivoklopna odbrana oklopnog izviđačkog bataljona, jer ako nije bio pojačan samohodnim oruđima ili lovcima tenkova, nije imao nikakvih mogućnosti da se tenkovima neprijatelja uspešno suprotstavi. Čak i pojava topa 75 mm na oklopnim izviđačkim automobilima nije doprinela rešenju ovog problema.

Nedovoljno naoružanje četa i njihova različita pokretljivost i sposobnost za kretanje van puteva izazvali su cepanje odreda na delove. Stoga su komande bataljona morale stalno da se prilagođavaju. Često je oklopni izviđački bataljon bio upotrebljavan ne samo za zadatke izviđačkog karaktera koji mu odgovaraju, već i za one za koje nije bio ni formiran ni obučan. Borbeni delovi bataljona bili su ili ojačani ili pridavani drugim jedinicama.

Sovjetska gledišta razlikovala su se od nemačkih. U prvom periodu rata izviđanje oklopnim jedinicama bilo je ograničeno na uže prostore i neposredno za potrebe matične jedinice. Izviđački oklopni bataljon (odred), kao najjača jedinica, namenjen je jedino za izviđanje i nije dobio borbene zadatke, niti je samostalno dejstvovao kao formacijska jedinica, već po delovima, i prema borbenom zadatku (oklopni izviđački odred, oklopna izviđačka patrola, samostalna izviđačka patrola, oklopna izviđačka grupa).

Oklopni izviđački bataljon je izviđao zonu dubine 30 km, a širine 15—20 km. Bataljon je za svoje potrebe isturao patrole i grupe, a ove pojedina borbena vozila na udaljenju veze pogledom. Bataljon je vršio i borbeno, nasilno izviđanje, ali samo tada, kad ni na jedan drugi način nije mogao doći do podataka.

Slika 23 — Američki izviđački automobil iz drugog svetskog rata

Oklopne izviđačke patrole dobijale su samo zadatke izviđanja i to: pravaca, objekta na zemljištu i neprijatelja. One, načelno, nikad nisu stupale u borbu, sem kad su bile prisiljene.

Jačina patrole kretala se do ojačanog oklopnog voda, a upućivala se na udaljenost od 5—7 km, a samostalna 10—12 km.

Oklopna izviđačka grupa bila je namenjena za izvršenje borbenog zadatka (prepad na štab, centar veze i sl., zasedu u cilju hvatanja „živog jezika“ ili plena), a jačina joj se kretala od odeljenja ili voda do ojačane čete, što je zavisilo od konkretnog borbenog zadatka.

U napadu oklopne izviđačke jedinice upotrebljavane su, načelno, u periodu podilaženja. Na svom pravcu izviđanja one su uništavale manje delove neprijatelja, ali im je osnovni zadatak bio, izviđanje. Kad bi bile zadržane od strane jačih snaga zadržavale su se na dostignutoj liniji do dolaska glavnih snaga.

U periodu priprema za napad, pri neposrednom kontaktu sa neprijateljem, nisu upotrebljavane. Tek posle proboja odbrane, u momentu ubacivanja oklopnih ili mehanizovanih jedinica za proširenje uspeha, ubacivane su i oklopne izviđačke jedinice, jačine oklopnog izviđačkog bataljona, u dubinu branioca u cilju izviđanja pojedinih pravaca. Sve oklopne jedinice isturale su za neposredno obezbeđenje oklopne izviđačke patrole i grupe.

U odbrani su se ređe koristile oklopne izviđačke jedinice. U pretpolju, a i u toku odbrambenih borbi, na obezbeđenju bokova i međuprostora, oklopni izviđački organi najčešće su dejstvovali zasedama.

Krajem rata, sovjetska oklopna divizija imala je u svom sastavu izviđački bataljon jačine oko 700 ljudi. Bataljon je od naoružanja imao: 10 tenkova (uglavnom tenkovi T-34), 10 oklopnih automobila (BA-64), 4 protiv-oklopna topa 57 mm, kao i odgovarajući broj motocikla.

Pored izviđačkog bataljona svaki puk oklopne divizije imao je po jednu izviđačku četvu, a samostalni bataljoni po jedan izviđački vod.

I mehanizovana divizija imala je izviđački bataljon.

Izviđački bataljon imao je takav odnos tenkova, motopešadije i sredstva ojačanja da je omogućavao formiranje više izviđačkih grupa zavisno od zadataka.

Oklopne izviđačke jedinice armije SAD bile su slične nemačkim. Međutim, njihov način rada nije bio isti jer su se dejstva oklopnih izviđačkih jedinica na afričkom ratištu, kao i na zapadnoevropskom, odvijala u relativno ograničenom prostoru. Izviđačke jedinice redovno su izvršavale svoj osnovni zadatak izviđanja, a samo u izuzetnim okolnostima davani su joj manji borbeni zadaci kao: obezbeđenje bokova i gonjenje neprijatelja u sklopu drugih jedinica.

Izviđačka taktička grupa— odred ili kako su je Amerikanci nazvali *Reconnaissance echelon* polako prerasta, koncem rata, u izviđački bataljon. Iz sastava ovog bataljona, prema situaciji, formirane su podgrupe za izviđanje. Dejstva ešelona i podgrupa bila su dosta samostalna. Pojedine podgrupe pridavane su jedinicama oklopnih divizija (gde je to bilo potrebno) da izviđaju za njihov račun. Komandant oklopne divizije mogao je da zadrži i ceo ešelon za izviđanje svog najvažnijeg pravca. Za potrebe oklopnih jedinica kod armije SAD dejstvovalo je mnogo više jedinica i tehničkih sredstava nego što je to bilo u armiji SSSR-a. Podaci dobiveni od avio-izviđanja, kao i formacijskih izviđačkih aviona oklopne divizije pomagali su izviđačkim organima.

Načelno, dejstvo oklopnih izviđačkih jedinica bilo je više samostalno, a jedinice — da bi mogle izvršavati postavljene zadatke — ojačavane su artiljerijskim i inženjerskim delovima, hemijskim odeljenjima i drugim ojačanjima.

Izviđački bataljon imao je tri izviđačke čete i četu lakih tenkova, a od naoružanja pored ostalog: 44 izviđačka automobila i 17 lakih tenkova.

Pored izviđačkog bataljona u diviziji pukovi su imali svoju izviđačku četu.

U završnoj fazi drugog svetskog rata više oklopne jedinice, mehanizovani korpusi — armije, imale su izviđačke jedinice jačine puka, odreda ili taktičke grupe, koje su dejstvovale kao organ korpusa (armije) na nekom važnom pravcu. Ove jedinice su dobijale i borbene zadatke.

Izviđačke oklopne jedinice najčešće su upotrebljavane na maršu, u napadu i u susretnoj borbi gde je njihova aktivnost posebno dolazila do izražaja. Korišćene su i u odbrani.

Oklopna divizija armije Velike Britanije imala je u toku drugog svetskog rata oklopni izviđački bataljon sličnog formacijskog sastava, kao i oklopna divizija armije SAD. Ti bataljoni bili su naoružani oklopnim automobilima, lakim i srednjim tenkovima. Britanci su upotreblja-

vali oklopne izviđačke jedinice na isti način kao i Amerikanci.

Ljudstvo izviđačkih jedinica, obaveštajnog odseka odeljenja oklopnih jedinica armije SSSR-a, Velike Britanije i SAD i drugih armija, bilo je posebno pripremano za izvršavanje zadataka izviđanja. Oni su morali imati sve stručne kvalifikacije i moralne kvalitete da bi zadovoljili u ovoj službi.

U toku NOB-e naše oklopne izviđačke jedinice bile su jačine voda i to nestalnog sastava i nepopunjene. Raspolagale su, uglavnom, oklopnim i izviđačkim automobilima. Izviđački vod tenkovske brigade sastojao se od moto-pešadijskih delova na izviđačkim automobilima i motociklima.

Izviđačke patrole izviđale su zemljište i neprijatelja, naročito u momentu uvođenja brigade u borbu. Izviđački vod tenkovske brigade korišćen je i za borbena dejstva. Izviđači su najčešće dejstvovali peške, dok su im izviđački automobili i motocikli služili za brže prebacivanje, a oklopni automobili za vatrenu podršku.

Tenkovski bataljoni 1. tenkovske brigade dejstvovali su najčešće na odvojenim pravcima, podržavajući pojedine pešadijske brigade i divizije. U tim situacijama potrebne podatke o zemljištu i neprijatelju tenkovske starešine su dobijale, uglavnom, od pešadijskih obaveštajnih organa i njihovih izviđačkih jedinica.

U toku NOB-e ljudstvo se osposobljavalo na obaveštajnim kursovima, koji su bili organizovani pri korpusima ili divizijama.

RAZVOJ U POSLERATNOM PERIODU

Posle drugog svetskog rata oklopne jedinice zauzimaju sve vidnije mesto u kopnoj vojsci. Pojedine vođe armije došle su dotle, da su skoro sve svoje jedinice kopnene vojske motorizovale ili mehanizovale, a analogno tome i sve izviđačke jedinice, dok su one u oklopnim divizijama u pravom smislu ostale oklopne jedinice samo naoružane najsavršenijim naoružanjem i opremom.

Oklopne izviđačke jedinice često izvršavaju svoje izviđačke zadatke stupajući u borbu sa neprijateljem. Ovo je neophodno zbog toga što se samo pomoću osmatranja i prisluškivanja najčešće ne može doći do potrebnih podataka.

Slika 24 — Izviđačima sadejstvuje helikopter u prikupljanju podataka o neprijatelju

No, pored ovih jedinica nameće se potreba da izviđanje treba da vrše i sve jedinice koje imaju dodir sa neprijateljem, odnosno za potrebe oklopnih jedinica, mogu se angažovati i druge jedinice rodova, službi i vidova, a posebno vazdušno izviđanje. Pojedine armije išle su i dalje i uključivale izviđačke avione i helikoptere u formacijski sastav izviđačke jedinice.

Sve ovo govori da su izviđačke jedinice postale združene, jake i dobro naoružane i da predstavljaju u pravom smislu oklopne taktičke grupe — odrede. Ovakav sastav omogućava im da u pojedinim situacijama mogu da izvršavaju različite zadatke: obezbeđenje bokova, dejstvo u

međuprostorima, pretpolju i susretnoj borbi, da se nađu u ulozi gonećih odreda i sl.

Oklopne divizije su i u posleratnom periodu više-manje zadržale u svom sastavu izviđački bataljon, a u pukovima izviđačke čete. Njihov sastav samo se donekle menja, naime uvodi se savremenije naoružanje.

Slika 25 — Laki tenk u sastavu izviđačkih jedinica

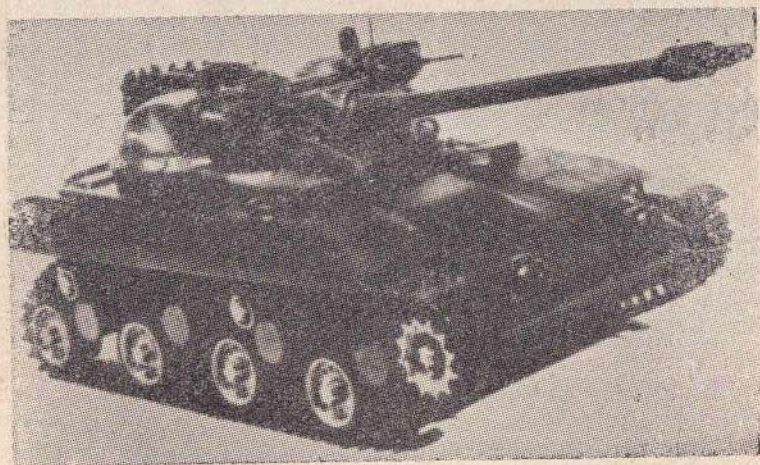
Samo su pojedine armije, posvetivši više pažnje izviđanju, formirale izviđački puk za potrebe oklopne divizije. Puk pored ostalih sredstava ima oko: 56 lakih borbenih vozila, 10 poluguseničara i oko 200 raznih drugih vozila. On je veoma pokretljiv i sposoban da se bori protiv jačih obezbeđujućih delova neprijatelja, kao i da duže održava dodir sa njim. Najčešće se puk koristi kao celina za potrebe oklopne divizije, a ukoliko divizija dejstvuje na nekoliko pravaca u tom slučaju i izviđački puk može se pridavati pojedinim njenim delovima.

Komanda oklopne brigade (puka, divizije) za izvršenje pojedinih zadataka izviđanja formira izviđačke organe od formacijskih izviđačkih jedinica, a po potrebi i od drugih jedinica. Što znači, da će prema veličini i važnosti zadatka biti formiran izviđački organ odgovarajuće jačine i naoružanja.

Izviđački organi u oklopnim jedinicama su: izviđački odred, izviđačka grupa i izviđačka patrola.

Svoje izviđačke organe oklopne jedinice upućuju na veće udaljenje, s obzirom da su brzo pokretne i da kao takve mogu relativno brzo savladati prostor. One prikupljaju poretke: osmatranjem, prisluškivanjem, zasedama (hvatanje neprijateljskih vojnika i plena), prepadima, upadima, nasilnim izviđanjem i dr.

Slika 26 — Američki vazdušnodesantni tenk T-92 u sastavu izviđačkih jedinica

Podatke o neprijatelju i zemljištu neophodne oklopnim jedinicama do njihovog uvođenja u borbu, dobijaju od pešadijskih jedinica, avio-izviđanjem i od komandi rodova i službi.

Sa uvođenjem atomskog naoružanja značaj izviđačkih jedinica je naročito porastao, s obzirom na važnost

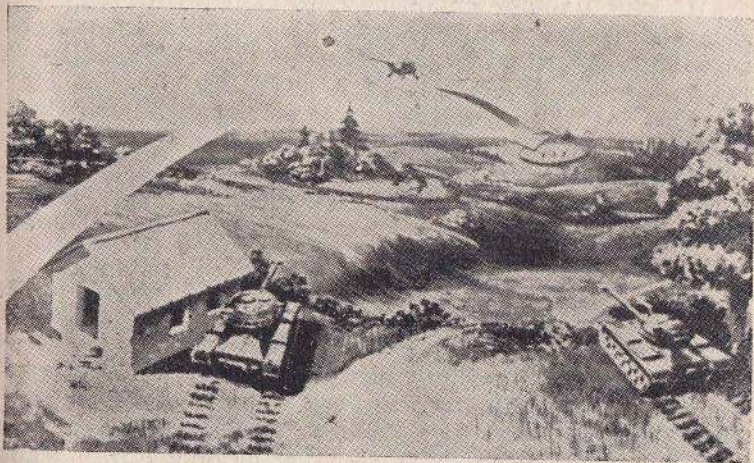
otkrivanja lansiranih rampi i drugih uređaja za atomska sredstva.

Radar, televizija, infracrveni uređaji sve više se primenjuju u izviđanju.

Oklopne jedinice su naročito pogodne za dejstvo u atomskim uslovima i mogu veoma brzo da savlađuju kontaminirane prostorije.

Da bi mogle da zadovolje potrebe oklopnih jedinica, pojedine vodeće armije su u naoružanju izviđačkih jedinica uvele najpogodnija oklopna borbena vozila: oklopne automobile sa 6—8 točkova, oklopne transportere guseničare, tenkove koji su u isto vreme i amfibijska vozila, a mogu se prevoziti i vazдушnim putem.

Neke armije u sastavu korpusa i armije imaju poseban izviđački puk, koji služi za izvršenje posebnih zadataka za račun više komande. Sastoji se iz tri izviđačka bataljona. Predviđa se da ovakav puk može da vrši: izviđanje i obezbeđenje viših jedinica i da vodi borbu kao lakša oklopna jedinica. Pored toga ovakav izviđački puk može dobiti i druge zadatke kao: osiguranje bokova, zaštitu komunikacija u cilju da obezbede nastupanje ili po-

Slika 27 — Izviđanje sa zemlje i iz vazduha (kombinovano)

vlačenje neke jedinice, zauzimanje važnog zemljišnog objekta ili linije i njeno držanje do pristizanja drugih jedinica i sl. Čak se ne isključuje mogućnost da ovaj puk vrši prepade na slabije tačke u pozadini neprijatelja, da napada na položaje, kao pešadijska ili oklopna jedinica, kao i da brani određeni položaj.

Danas izviđačka jedinica ne može tajno izviđati po starom principu: „Da sve vidi, a da ne bude viđena“, već mora brzo dejstvovati i prikupljati podatke sa vozila, otvarajući vatru na neprijatelja i time ga prinuditi da otkrije svoje prisustvo, vatreni sistem i borbeni poredak. Sem toga izviđačka jedinica se teško može prikriti, jer je lako otkrivaju radari, buku motora registruju prislušne stanice, a televizija i infracrveni uređaji daju i sliku, pa bilo to noću ili pri slaboj vidljivosti. Znači da je potrebno ipak imati takvu izviđačku jedinicu koja će mimo ovih tehničkih savršenstava moći otkrivati neprijatelja i prikupljati podatke o njemu.

BUDUĆI RAZVOJ

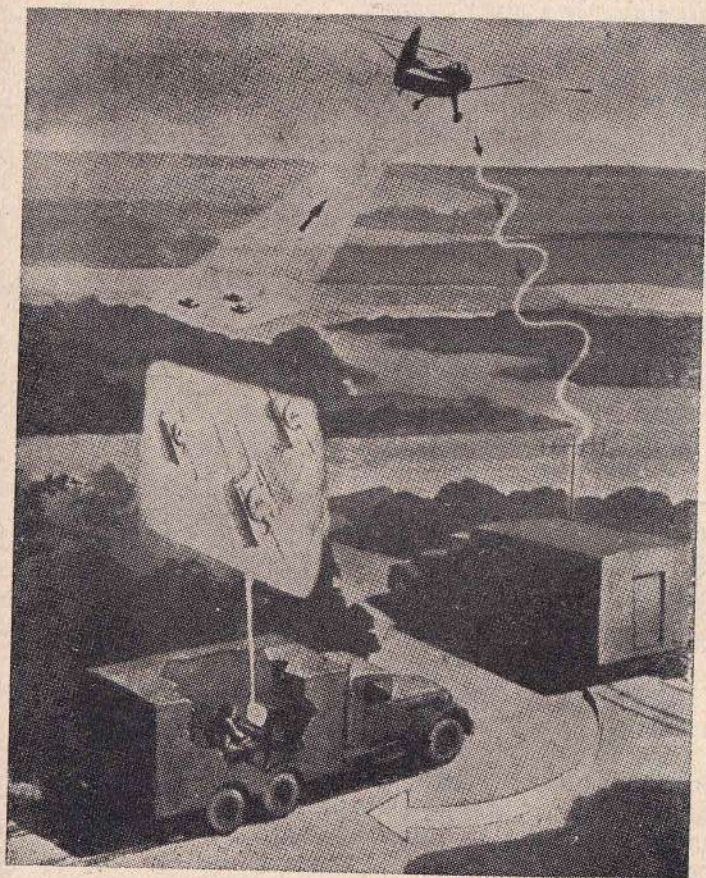
U eventualnom budućem ratu oklopna divizija dejstvovaće na velikim prostranstvima, a samim tim potrebe za izviđanjem odnosno za punim angažovanjem oklopnih izviđačkih jedinica biće velike.

Kao jedinica koja utire put ka uspehu, oklopni izviđački bataljon i dalje mora biti organski deo oklopne divizije. On mora biti brži i sposobniji za kretanje van puteva od svih drugih jedinica divizije. Pri tom je važno da sve jedinice bataljona budu podjednako pokretljive i sposobne za kretanje van puteva.

Sva razmišljanja o formaciji i naoružanju bataljona moraju biti usmerena na to da se najveća pokretljivost poveže s visokom vatrenom moći. Dejstvo sa vozila predstavljaće osnovni način vođenja borbe, pa se pri opremanju i naoružanju vozila mora o tome voditi računa. Naročito treba obratiti pažnju na radio-sredstva, jer su bez njih nemogućna brza dejstva oklopnog izviđačkog bataljona.

Sadejstvo s vazduhoplovstvom mora da bude tesno i svestrano, a to se postiže na taj način što će se vazduhoplovni oficiri za vezu redovno nalaziti u oklopnom izviđačkom bataljonu. Sadejstvo se unapređuje davanjem zajedničkog zadatka izviđaču u vazduhu i izviđaču na zemlji.

Za borbu protiv oklopnih vozila neprijatelja bataljon mora imati u organskom sastavu efikasna protivoklopna sredstva.

Slika 28 — Elektronsko izvidanje

Izviđački bataljon dobija raznovrsne zadatke: izviđanje, obezbeđenje (pobočnica, zaštitnica), zaštite izvlačenja iz borbe, dejstvo u pojasu pretpolja i dr.

Rad bataljona treba da bude postavljen u skladu sa zadatkom oklopne divizije. Osmatranje na većem odstojanju, brže reagovanje i snažan udar bataljona na odlučujućem mestu donosi uspeh. Neposredna i stalna veza s oklopnom divizijom obezbeđuje njeno pravovremeno obaveštavanje i angažovanje.

Maskiranje treba da bude zastupljeno u svim slučajevima dejstva oklopnog izviđačkog bataljona, a spojeno sa obmanjivanjem i lukavstvom, ono je preduslov iznenađenja. I noć može da bude važan saveznik u borbi bataljona.

*

S obzirom na način borbe oklopnog izviđačkog bataljona njegova *formacija i naoružanje* treba da odgovara, uglavnom, ovim zahtevima:

- uravnotežen odnos između izviđačkih i borbenih jedinica;
- podjednako velika pokretljivost i sposobnost svih delova za kretanje van puteva;
- velika vatrena moć izviđačkih i borbenih delova, naročito protivoklopnih;
- dovoljna radio-sredstva.

Imajući u vidu gore postavljene zahteve, formacija budućeg oklopnog izviđačkog bataljona trebalo bi da pored ostalog ima: oko 2 izviđačke čete lakih tenkova; 2 do 3 oklopne izviđačke čete na oklopnim transporterima; vod do čete tehničkog instrumentalnog izviđanja na oklopnim transporterima; eskadrilu brzih helikoptera (lakih) i četvrtu za snabdevanje.

Odnos snaga između jedinaca za izviđanje i jedinica za borbu mora da omogući uspešno sadejstvo.

Ista brzina i sposobnost svih delova bataljona za kretanje van puteva predstavlja bezuslovan zahtev za borbu bataljona u pokretu. Oklopnom izviđačkom bataljonu malo koristi ako su mu neka vozila vrlo brza, ali nisu sposobna za kretanje van puteva i obrnuto. Brzina kod ovih jedinica ide ispred oklopa.

Oklopnom izviđačkom bataljonu je potreban tip guseničnog vozila koje je nisko, brzo i veoma sposobno za kretanje van puteva. Oklop sa strane i sa čela morao bi da štiti od parčadi granata.

Pored pokretljivosti, vatrena moć bataljona je najvažniji preduslov za borbu. Mora postojati mogućnost za iznenadno obasipanje protivnika vatrom i za uspešnu odbranu od njegovih tenkova.

Prema tome, glavna oruđa bataljona su automatski top 20—40 mm i top 75 mm ili veći (velike početne brzine).

Postoji tendencija da se izviđačke jedinice naoružaju sa sredstvima jake vatrene moći kako bi mogle uspešno da se bore protiv tenkova.

Dalji tehnički razvoj mora da vodi ka tome da se sva borbena vozila naoružaju protivoklopnim oruđima kojima se lako rukuje i koja su male težine.

Bataljon treba da bude snabdeven radio-stanicama većeg dometa. Upotreba bataljona na većem prostoru, neprekidna veza s divizijom, veza s vazduhoplovstvom i rad oklopnih izviđačkih patrola na većim odstojanjima nameću ovaj zahtev.

Upotreba oklopnog izviđačkog bataljona u savremenoj borbi predstavlja odlučujući faktor za uspešno dejstvo oklopnih jedinica. Svako zanemarivanje njegovog naoružanja i svaka pogrešno shvaćena upotreba smanjuje sposobnost ovog dragocenog instrumenta za rešavanje veoma važnih zadataka.

Veljko VITALIĆ